

**İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA TÜRKİYE'NİN DEĞİŞKEN
DIŞ POLİTİKALARININ BASINA YANSIMASI (1939-1945)**

Gökhan METİN

**2014
DENİZLİ**

**İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA TÜRKİYE'NİN DEĞİŞKEN
DIŞ POLİTİKALARININ BASINA YANSIMASI (1939-1945)**

**Pamukkale Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi
Tarih Ana Bilim Dalı
Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Programı**

Gökhan METİN

Danışman: Prof. Dr. Ayfer ÖZÇELİK

**Ağustos 2014
Denizli**

YÜKSEK LİSANS TEZİ ONAY FORMU

TARİH Anabilim Dalı, TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ Bilim Dalı öğrencisi 112281005 nolu Gökhan METİN, tarafından Prof.Dr. Ayfer ÖZÇELİK yönetiminde hazırlanan “II.Dünya Savaşında Türkiye'nin Değişken Dış Politikalarının Basına Yansıması 1939-1945” başlıklı tez aşağıdaki jüri üyeleri tarafından 22.08.2014 tarihinde yapılan tez savunma sınavında başarılı bulunmuş ve Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof.Dr.Ayfer ÖZÇELİK
Jüri Başkanı (Danışman)

Doç.Dr.Ercan HAYTOĞLU
Jüri Üyesi

Prof.Dr.Süleyman İNAN
Jüri Üyesi

Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun
08/08/2014. Tarih ve16/B..... Sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof.Dr.Turhan KAÇAR
Enstitü Müdürü

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birinci ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atfedildiğini beyan ederim.

İmza : Gökhan METİN

Öğrenci Adı Soyadı :

ÖNSÖZ

İkinci Dünya Savaşı (1939-1945) insanlık tarihinde görülen en büyük felaketlerin başında gelmektedir. Savaşın kayıpları ve dünyayı değiştirme yetisi o denli büyük olmuştur ki söz konusu dönemin etkileri politikada, ekonomide ve diğer alanlarda günümüzde dahi devam etmektedir. Savaşa aktif olarak katılan ya da katılmayan her devlet bu süreçten önemli derecede etkilenmiştir. Nitekim Türkiye de bu konjonktür değişiminden payına düşeni almış, fakat kayıplarını en aza indirmek ve savaş dışı kalmak adına harp dönemi boyunca yer yer değişken olarak nitelenebilecek politikalar izlemiştir.

Savaşın başında müttefiklere yakın bir politika takip eden Türkiye, üst üste gelen Alman başarıları üzerine politikasında bir takım değişikliklere gitmiştir. Buna bağlı olarak basın da politik yorumlarını değiştirmiştir. Türkiye'nin politikasında kısa sürede meydana gelen değişikliklerin temel sebebi Türkiye'nin savaş dışı kalmak istemesidir. Bunu başarabilmek için 1939'da İngiltere ve Fransa ile ortak siyasi deklarasyon yayınlarken, Fransa'nın kısa sürede teslim olması ve Alman ilerleyişinin durdurulamaması üzerine 18 Haziran 1941'de Almanya ile dostluk ve saldırmazlık anlaşması imzalamıştır. Ortaya çıkan tabloya bakıldığında Türkiye bir yandan müttefiklerin safında yer almaktayken diğer yandan Almanya ile flört etmekteydi. Tezimizin isminde geçen "değişken" politika tabirinin sebebi kısa vadede örtüşmeyen bir takım politik kararlar ile Türkiye'nin dış ilişkilerinin yürütülmesinden kaynaklanmaktadır. Tezimizin hedeflerinin başında bu tarz politik manevraları dönem basını ekseninde tespit etmek, hükümet tesiriyle basın mensuplarında da kısa vadede değişen görüşleri saptamak ve bunların değişim sebeplerini ortaya koymak vardır. Savaş dönemi boyunca savaş dışı konumunu muhafaza etmek uğruna farklı siyasi yollar takip eden Türkiye'nin bu dış politika oyunu iç siyasetini de doğrudan etkilemişti. Savaş döneminin olağanüstü koşulları ve etkileri gerekçe gösterilerek çıkartılan kanunlar kamuoyu ve basında derin tartışmalara neden olmuştur. Özellikle Milli Korunma Kanunu, Varlık Vergisi gibi ekonomik yaptırımlar ülkede farklı kesimlerin tepkisini çekmiştir.

Dönemle ilgili olarak çeşitli çalışmaların varlığı göze çarpmaktadır. Görebildiğimiz kadarıyla basın eksenli çalışmalarda tek bir gazetenin ya da belirli bir ideolojik görüşü olan muhalif ya da hükümet yanlısı diye tabir edilen gazetelerin üzerinden dönem olaylarına bakış açısının yansıtılmaya çalışıldığıdır. Bu bağlamda, söz konusu dönemde *Ulus*, *Cumhuriyet* gibi gazeteler tek başlarına yüksek lisans tezi olarak

çalışılmıştır. Bu tezin ortaya koymaya çalıştığı şey ise tüm bu muhalif ya da muvafık olarak bilinen basın organlarının, dönemin önemli olaylarını değerlendirme biçimlerinden örnekler vererek Türkiye'nin savaş dönemindeki fikirsel mozaiğini gözler önüne sermektir.

Çalışmamızın birinci bölümünde Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde ve savaşın ilk iki yılında takip ettiği politikalara değinilmiş yaşanan önemli olayların basındaki yansımalarından örnekler ortaya konulmaya çalışılmıştır. 1939-1941 döneminde Avrupa'da Alman ilerleyişinin durdurulamaması üzerine Türkiye'nin takip ettiği dış siyasetin değişmesi ve bunun gerekçeleri açıklanmıştır. Değişimin saptanması yine dönem basınındaki yorum farklılaşmalarının tespiti ve hükümet demeçlerinin tetkiki ile mümkün olmuştur. Bunların yanı sıra dönemin hükümetinin basını yönlendirmesi ve Struma Gemisi Faciası gibi konulara da basın ağırlıklı olmakla birlikte değinilmiştir.

İkinci bölümü ise Almanya'nın Sovyetler Birliği'ne saldırdığı Haziran 1941 tarihinden Almanya'nın cephelelerden geri çekilmeye başladığı 1944 yılına kadar olan süreçte yine Türkiye'deki politik hamleler, fikir akımları, Türkiye'yi savaşa sokmak isteyen devletler ile Türkiye'nin bu devletlere karşı tutumu ve savaş ekonomisinin Türkiye üzerindeki yükünün basın üzerinden örneklemelere başvurularak anlatılması oluşturmaktadır.

Üçüncü ve son bölümde ise savaşın şiddetinin azaldığı ve sona erdiği dönem olan 1944-1945'te Türkiye'nin yeniden tesis edilecek dünya düzeninde var olma çabası, muzaffer devletler ile kurmak istediği ilişkiler, savaş sonucunda ortaya çıkan demokrat ülke olma ilkesine bağlı olarak siyasi sistemini basında nasıl ve hangi tartışmalar altında değiştirdiği anlatılmaktadır. Tüm bunlar anlatılırken hükümetin basını kontrol etmek adına aldığı önlemler ve Tan gazetesi matbaasının basılıp harap edilmesi gibi toplumsal hareketlere de değinilmektedir.

Tezimizin içeriğine bakıldığında her biri başlı başına bir çalışma konusu teşkil edebilecek mahiyette önemli konuların mevcut olduğu görülecektir. Akışı bozmamak adına bunların bazılarını layıkıyla yer verilmemiş olabilir. Altı yıllık uzun bir savaş dönemi söz konusu olduğu için olaylara ana hatlarıyla değinilerek bunların daha çok basındaki değerlendirmelerine yer verilmiştir. Söz konusu dönemin ana bilgi materyallerini teşkil eden, tiraj oranı yüksek gazetelere İzmir Ahmet Piriştina Kent ve Basın Arşivi Müzesi'nden ulaşılmış ve tetkikler sonucu dönemin basınından önemli

bilgiler veren veriler elde edilmiştir. Bunun yanı sıra İzmir Milli Kütüphane koleksiyonundan da istifade edilmiştir.

Tez hazırlama sürecinde, başta engin akademik perspektifleriyle yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Sayın Prof. Dr. Ayfer Özçelik ve Sayın Yrd. Doç. Dr. Umut Karabulut'a, arşiv araştırması esnasında yardımlarını Kent Arşivi ve Milli Kütüphane çalışanlarından Mehmet Bey'e, moral ve motivasyonumu her daim yüksek tutmada yardımcı olan kıymetli annem Dilek Hazırcı'ya, yine bu süreçte bana yardımları dokunan dostlarım Özgür Şenol Çetin, Murat Çınar ve Onur Baydar'a, kütüphanesinden istifade etmeme izin veren değerli arkadaşlarım Emel Çakarlı ve Hacı Ören'e, ayrıca tecrübeleriyle her daim yoluma ışık tutan Özben Özden hanımefendiye teşekkürlerimi bir borç bilirim.

Gökhan METİN

ÖZET

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA TÜRKİYE'NİN DEĞİŞKEN POLİTİKALARININ BASINA YANSIMASI (1939-1945)

Metin, Gökhan

Yüksek Lisans Tezi

Tarih Ana Bilim Dalı, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı

Tez Yöneticisi: Prof. Dr. Ayfer Özçelik

Ağustos 2014, 145 Sayfa

1939-1945 süreci hemen hemen tüm dünya devletleri için olduğu gibi Türkiye Cumhuriyeti için de oldukça önemli dönemdir. Jeopolitik konumu sebebiyle hem Mihver Devletlerinin hem de Müttefiklerin, yanında savaşa girmesini istediği Türkiye, bu baskıları her defasında farklı politik stratejilerle savuşturmayı başarmıştır. Bu farklı stratejiler ise kısa vadede Türk dış politikasında çarpıcı değişikliklere yol açmıştır.

Dönemin basınında hükümet etkisi ve sansürü oldukça yüksek olduğundan bu değişken politikaları, devrin gazeteleri ve yazarları her defasında farklı dinamikleri savunarak benimsenmesi için çaba harcamışlardır. Sadece dış politikadaki gelişmeler değil, ülke içi siyasi hareketlerde de Türkiye yine kısa süreli olağanüstü yasalar, vergiler çıkarmıştır.

Bunları başta ulusal basının neredeyse tamamı desteklemişse de; savaşın sonlarına doğru tüm dünyada oluşan liberal-demokratik atmosfer sayesinde basında muhalif sesler yükselmeye başlamıştır. Sonuç olarak savaş dönemi boyunca basında çıkan haberler tetkik edildiğinde kısa vade zarfında, aynı konu hakkında çok tutarsız yorumlamalar göze çarpmaktadır.

Tezin ana hedefi bu yorum farklılıklarını tespit ederek, dönemin politik ve fikirselsel realitesini gözler önüne sermektir.

Anahtar Kelimeler: Türk Basını, II. Dünya Savaşı, Değişken Politika, Politika Polemikleri , Türk Dış Politikası.

ABSTRACT

TURKEY'S CHANGING POLICIES REFLECTION ON MEDIA DURING THE SECOND WORLD WAR

Metin, Gökhan

Master Thesis

History Department

Republic of Turkey History

Adviser of Thesis: Prof. Dr. Ayfer Özçelik

August 2014, 145Pages

1939-1945 period is very important process for Turkey, as much important as other countries in the World. Geopolitical position of Turkey caused both external pressures from Axis and Allies sides who tried convince Turkey to take her side during the War. Turkey succeeded to refrain from these efforts eachtime by different political strategies. This different strategies caused dramatic changes on Turkis Foreign Policy practises in short-term.

Because of the common practice of cencorship and government effects on media this rapidly changing policies is defended by newspapers and writers of the period who endeavoured for wide spread support of the different policies. Not only developments on foreign policy but also domestic one paved the way for dramatic shifts in politics for short term such as implementation of special taxes and emergency law in Turkey. Even though national press, supported all these implementations in the beginning, with the rising sentiment for liberal-democratic values through the end of war changed the situation and increased the voice of opponents in media.

Main aim on thesis reveals the political and intellectual realities of the period by detecting distinct views and disparities among journalists.

Key Words: Turkish Media, World War II, Changes on Politics, Polemics on Politics.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
TABLolar DİZİNİ.....	vii
KISALTMALAR DİZİNİ.....	viii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NIN BAŞLAMASI VE YAYILMASI (1938-1941)

1.1. Savaşın Başlaması ve Türk Basınında Savaş Dair İlk Yorumlar.....	18
1.2. Şükrü Saraçoğlu'nun Moskova Ziyareti(26 Eylül-17 Ekim 1939).....	20
1.3. Üçlü İttifak.....	22
1.4. 1940 Yılı'nın Önemli Gelişmeleri.....	25
1.4.1. İtalya'nın Savaşa Girmesi.....	26
1.4.2. Fransa'nın Yenilgisi.....	28
1.5. Türkiye'nin Savaş Dışı Kalma Çabaları.....	32
1.6.1. Romanya ve Yunanistan'ın İşgali ve Türk Basını.....	33
1.7. Struma Gemisi Faciası ve Türk Basını.....	35
1.8. Alman Ordularının Türkiye Sınırına Gelmeleri ve Türk Basını.....	39
1.9. Irak'ta Alman Yanlısı Askeri Darbe ve Türk Basını.....	42
1.10. Türk-Alman Dostluk ve Saldırmazlık Paktı (18 Haziran 1941).....	43
1.11. İç Politik Gelişmeler ve Basını İlgilendiren Önemli Hadiseler.....	46
1.11.1. Türkçü-Turancı Hareketler.....	49
1.11.2. Almanya'nın Türk Basını'nı Elde Etme Çabaları.....	49
1.11.3. Türk Basınında Yaşanan Polemikler.....	53
1.11.4. Kapatılan Gazeteler.....	56
1.11.5. Von Papen'e Suikast Girişimi.....	60

İKİNCİ BÖLÜM

SAVAŞIN KÜRESELLEŞMESİ VE TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA YENİ DÖNEM (1941-1944)

2.1. Almanya'nın Sovyetler Birliği'ne Saldırması ve Türkiye.....	62
2.2. Amerika Birleşik Devletleri'nin Savaşa Girmesi.....	65
2.3. Almanya'nın Türkiye Üzerindeki Baskılarının Artması.....	65
2.4. Almanya'nın Cephelerden Geri Çekilmeye Başlaması ve Müttefiklerin Türkiye'yi Savaşa Sokma Çabaları.....	69
2.4.1.Casablanca Konferansı(14 Ocak 1943).....	71
2.4.2.Adana Konferansı (30 Ocak-1 Şubat 1943).....	73
2.4.3. Quebec (Kanada) Konferansı (11-24 Ağustos 1943).....	76
2.4.4. Moskova Konferansı (19 Ekim 1944).....	78
2.4.5.Birinci Kahire Görüşmesi (5-8 Kasım 1943).....	80
2.4.6.Tahran Konferansı (28 Kasım-1 Aralık 1943).....	82
2.4.7.İkinci Kahire Buluşması (4-8 Aralık 1943).....	83

2.5. Türk-Müttefik İlişkilerinde Gerginlik.....	85
2.5.1.Krom Meselesi.....	87
2.5.2.Boğazlardan Geçen Alman Gemileri ve Numan Menemencioğlu'nun İstifası..	90

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
MÜTTEFİKLERİN ZAFERİ VE YENİ DÖNEMDE TÜRK DIŞ POLİTİKASI
(1944-1945)

3.1. Müttefiklerle İlişkilerin Düzeltilmesi Amacıyla İç Politikadaki Değişiklikler..	93
3.2. Türkiye'nin Batı İle İttifak Arayışları.....	97
3.2.1.Yalta Konferansı ve Sovyet İstekleri (4-11 Şubat 1945).....	98
3.3..Molotov-Sarper Görüşmesi ve Sovyet Notası.....	101
3.3.2. Kamuoyunda Tepkiler ve Tan Gazetesi Olayı (4 Aralık 1945).....	103
3.4. Savaş Bittiğinde Türk Basınına Meşgul Eden Diğer Konular	108
SONUÇ.....	112
KAYNAKÇA.....	112
EKLER.....	123
ÖZGEÇMİŞ.....	145

TABLolar DİZİNİ

Sayfa

Tablo 1. Türkiye'nin 1938 ve 1939 Yılları Ocak Ayındaki İthalat ve İhracatı (1000 Türk Lirası).....	14
Tablo 2.12.Hükümet Döneminde (Refik Saydam) Türkiye'de Kapatılan Gazeteler.	50
Tablo 3.1945 Yılları Arasında Türkiye'de Çıkarılan Krom Miktarı (Ton).....	78

KISALTMALAR DİZİNİ

AGE	Adı Geçen Eser
AGT	Adı Geçen Tez
AGM	Adı Geçen Makale
SDÜ	Süleyman Demirel Üniversitesi
AÜSBF	Ankara Üniversitesi Siyasi Siyasal Bilgiler Fakültesi
AA	Anadolu Ajansı
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
ATAM	Atatürk Araştırma Merkezi
TTK	Türk Tarih Kurumu
YAY	Yayınları
ÇEV	Çeviren

GİRİŞ

1938 yılı itibariyle Türkiye'nin siyasi atmosferini Avrupa'daki politik gerginlik doğrudan doğruya etkilemekteydi. Bu yıla kadar Türkiye, Avrupa'daki büyük devletlerin arasında yaşanan sorunları yakından takip ederek Hatay ve Boğazların statüsü hakkında kendi lehine ödünler elde etmişti. 10 Kasım 1938'de Atatürk'ün ölümü üzerine Türkiye için artık yeni bir dönem başlıyordu. Bu dönemin adı "Milli Şef" dönemi idi. İsmet İnönü 11 Kasım 1938'de Türkiye Cumhuriyeti'nin ikinci cumhurbaşkanı seçilmişti. Nitekim seçilmesinin üstünden henüz bir yıl bile geçmeden 1 Eylül 1939'da tarihte görülen en büyük savaşlardan biri olan II. Dünya Savaşı başlamıştı.

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk on beş yılı boyunca elde ettiği kazanımlar ve ülkenin 1911-1922 yılları arasında savaşlarda kaybettiği genç nüfusunu büyük ölçüde telafi edebilmesi, Türkiye adına olumlu sayılabilecek gelişmelerdi. Türkiye'nin nüfusu 1938 itibariyle 18 milyon civarı olup bu nüfusun büyük kısmını çocuklar ve gençler oluşturuyordu. Ayrıca, ekonomik olarak atılımlar kaydedilmeye çalışıldıysa da Türkiye'nin halen tarım toplumu hüviyetinde olması ve Avrupalı devletlerle mukayese edildiğinde gerek nüfus gerekse ekonomi olarak zayıf kalması herkes tarafından bilinen bir gerçektir. Türkiye'nin söz konusu devletlerle o veya bu şekilde bir savaşa girmesi, Cumhuriyet kazanımlarının kısa zamanda ve kolayca yok olmasına neden olabilirdi.

1938'de Avrupa'daki siyasi cereyanlara temkinle yaklaşan Türkiye'nin ekonomik ve siyasi olarak yakın olduğu kutuplar farklıydı. Bu dönemde ithalat ve ihracat bakımından en fazla iş birliği yaptığı ülke %50 oranla Almanya olan Türkiye'nin, o tarihte çıkarları açısından siyasi yakınlık içerisinde bulunduğu devletler ise İngiltere, Sovyetler Birliği ve Fransa gibi devletlerdi. Adı geçen devletler ise II. Dünya Savaşı'nda birbiriyle savaşan taraflar olacaktı. Durumun böyle olması Türkiye'nin hassas bir denge politikası izlemesini gerektirmekteydi. Aksi halde ya ekonomisi darboğaza girecek ya da siyasi olarak bir buhrana sürüklenecekti.

II. Dünya Savaşı Avrupa'da patlak verdiğinde savaş sahasının ne kadar genişleyebileceğini kestirmek güçtü. Kimileri İngiltere ve Fransa'nın kısa zamanda Almanya'yı hezimete uğratacağına inanıyordu. Hitler'in sürpriz bir biçimde Sovyetler Birliği ile antlaşma yapıp, hayat sahası ideolojisiyle dört bir koldan yayılarak ilerlemesi, ilk etapta bu ilerleyişin durdurulamaması, 1940 yazında Fransa'nın hızlı çöküşü, İtalya'nın da savaşa dahil olarak Almanya ile beraber Balkanları ele geçirmesi, Türk

devlet adamlarının yeni bir takım siyasi stratejiler takip etmelerine ve konjonktürdeki en ufak değişikliğin sonuçlarını hesaplayarak hareket etmelerine sebep olmuştur¹. Savaşın acı sonuçlarını defalarca tecrübe etmiş bir kadronun iktidarda oluşu Türkiye'nin bu savaşın dışında kalmasında hayati bir rol oynamıştır.

Savaşa dâhil olmamasına rağmen savaşın ekonomik sonuçlarından her ülke gibi Türkiye de etkilenmiştir. Akdeniz bölgesinin savaş alanı olması, buradaki ticareti durma noktasına getirmiş, Anadolu limanlarına uğrayan ticaret gemilerinin sayısı oldukça azalmış, ihtikâr, istifçilik ve karaborsa ülkedeki temel tüketim maddelerine kadar tesir etmiştir. Söz konusu dönem boyunca Türkiye, bir milyon civarı askeri de silah altında bekletmek zorunda kalmış ve bu da büyük bölümü tarım ile geçinen bir ülkede hem iş gücü kaybına hem de beslenmesi gereken pasif bir nüfusa sebebiyet vermiştir. Hâl böyle olunca kısa vadede değişen bazı dış politikaların yansımaları iç politikaya da etki etmiştir. Savaşın etkileri sebebiyle de Varlık Vergisi, Milli Korunma Kanunu gibi savaş süreci içinde çıkartılıp yine bu süreç içinde kaldırılan kanunlar ülkede sosyal ve iktisadi dalgalanmalara neden olmuştur. Bu dalgalanmalar sonucu da Türkiye'nin politik hayatı değişmiştir.

Yakın dönem tarihi ile ilgili araştırmalarda basın, dönemin realitesini anlamak açısından çok önemli bir araç olmuştur. 19. yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı Devleti bünyesinde günlük hayatta yer edinmeye başlayan basın, kamuoyunu etkileme ve haberdar etme araçlarından biri olarak giderek artan bir biçimde toplumsal hayatımızda yerini almıştır. Cumhuriyet öncesinde basın, İstanbul ve İzmir'de yoğun bir faaliyet göstermekteydi. Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte Ankara da bir basın merkezi haline gelmeye başlamıştır. Bir örnek olarak; Milli Mücadele zamanında Ankara'da *Hakimiyet-i Milliye* Gazetesi adı altında yayınlanan basın organı, Milli Mücadele sonrası da basılmaya devam edilmiş ve ismi 28 Kasım 1934'te *Ulus* olarak değiştirilmiştir.

Ankara Basını genel olarak hükümet politikalarına ters düşmeyecek yayınlar yapan bir basın organı konumundaydı. Buna karşın İstanbul ve İzmir Basını, Ankara'ya kıyasla daha rahat eleştiri yazıları yayınlatabilmekteydi. Öte yandan II. Dünya Savaşı sürecinde Türkiye'nin jeopolitik konumunun önemi gereği, başta Almanya olmak üzere bazı devletler Türk basınına kendi lehinde propaganda yaptırma amacı güden girişimlerde bulunmuşlardır. Bu tarz girişimlerle Türk kamuoyunun düşüncelerini

¹Selim Deringil, *Denge Oyunu(İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası)*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2011.

etkilemeyi uman devletler, Türkiye'deki birtakım fikirsel çatışmalara da ön ayak olmuşlardır. Türk hükümeti bu olayları engellemek ya da istediği doğrultuda yönlendirmek adına basını kontrol altında tutma yoluna gitmiştir. Söz konusu kontrolün yöntemlerine daha sonra değinilecektir. Bu dönemde hükümetin politik tutumlarını basına dayanarak vermek ve kısa zamanda meydana gelen politika değişikliklerinin sebeplerini basın ekseninde taramak çalışmamızın ana hedeflerinden biridir.

İkinci Dünya Savaşı sürecinde gazetelerin günlük ortalama tirajları şöyleydi:

Cumhuriyet: 16.000

Tan: 12.000

Ulus: 12.000

Akşam: 10.000

Yeni sabah: 10.000

Son Posta: 10.000

Vatan: 7.000

Tasvir-i Efkâr: 6.000

Son Telgraf: 4.000

İkdam: 4.000

Vakit: 4.000

İkinci Dünya Savaşı'nın sebepleri doğrudan Birinci Dünya Savaşı'nın sonuçlarıyla alakalıdır. Birinci Dünya Savaşı sonucunda Almanya'ya zorla kabul ettirilen Versailles Antlaşması ile bu devletin Avrupa dengelerindeki gücü mümkün olduğunca azaltılmıştı. 1933'te Hitler'in iktidara gelmesinden sonra süratle silahlanmaya başlayan Almanya, siyasi ve ekonomik gücünü artırma gayretine girişmişti. Bundan sonra revizyonist bir dış politika izlemeye başlayan Almanya, yükselen ekonomisiyle beraber siyasi emellerini gerçekleştirmek ve Avrupa'da İngiltere ile Fransa lehine kurulmuş dengeleri değiştirmek için bir takım girişimlere başladı. Avrupa'daki Versailles sisteminin devamlı olamayacağı artık hissedilmekteydi...

Henüz 1931'de Mustafa Kemal Atatürk, Amerikalı General Mc. Arthur ile yaptığı bir görüşmede, General'in Avrupa'nın vaziyetini nasıl gördüğüne dair bir soru sorması üzerine, Hitler henüz iktidarda olmamasına rağmen konjonktürü çok iyi özetleyecek bir cevap vermiş, bu sözler ise 1951 yılında Washington'da "*The Caucasus*" adlı dergide yayınlanmış olup şu şekildedir:

"Versailles Muahedesi, Birinci Dünya Savaşına sebebiyet vermiş olan amillerden hiç birini ortadan kaldırmamıştır. Tersine olarak, dünün başlıca rakipleri

arasındaki uçurumu büsbütün derinleştirmiştir. Zira galip devletler mağluplara, sulh şartlarını zorla kabul ettirirlerken, bu memleketlerin etnik, jeopolitik ve ekonomik özelliklerini asla göze almamışlardır. Sadece husumet hislerinden ilham almışlardır. Böylelikle de, bugün içinde yaşadığımız sulh devresi, sadece mütarekeden ibaret kalmıştır. Eğer siz Amerikalılar, Avrupa işleri ile ilgilenmekten vazgeçmeyerek, Wilson programını uygulamakta ısrar etseydiniz, bu mütareke devresi uzar ve bir gün devamlı bir sulha varılabilirdi. Bence dün olduğu gibi yarın da Avrupa'nın mukadderatı, Almanya'nın alacağı vaziyete bağlı bulunacaktır. Fevkalade bir dinamizme malik olan 70 milyonluk çalışkan ve disiplinli millet, üstelik milli ihtiraslarını kamçılatabilecek siyasi bir cereyana kendini kaptırdı mı, er geç Versailles Muahedesi'nin tasfiyesine girişecektir.”².

1939'un başında dünya gündemini Almanya dışında İtalya'nın yayılma politikası, Habeşistan işgali ve ilhakinin yankıları da meşgul etmekteydi. Mussolini iktidarının uzlaşmaya uzak politikası Fransa ve balkan ülkelerini güvenlik tedbirleri almaya itmiş ve Avrupa'nın Akdeniz'e olan kıyılarında gerginlik havası yaratmıştı. İtalya'nın yayılma ve Akdeniz'e egemen olma amacı güden politikaları Türkiye'yi de oldukça rahatsız ediyordu³. Nazi Hükümeti de I. Dünya Savaşı'nın ardından Almanya ile imza edilen şartları ağır olan Versailles Antlaşması'nın yaptırımlarını tanımamaya başlamış ve Avrupa dengeleri iyiden iyiye bozulmaya başlamıştı.

Zaten 1939 yılından birkaç yıl daha geriye gidilecek olursa hali hazırda savaş blokların oluşumu rahatlıkla gözlenebilmektedir. 25 Kasım 1936'da Almanya ile Japonya arasında Anti-Komintern Paktı imza edilerek temelde Sovyet Rusya'ya karşı bir göz dağı verilmiştir. Böylece “Berlin-Tokyo Mihveri” kurulmuş oluyordu.

Almanya- Japonya ittifakından sonra İtalya da 5 Kasım 1937'de Roma'da imzalanan bir anlaşmayla Anti-Komintern Paktı'na katılmıştır. Neticede 1936'da ortaya çıkmış olan “Berlin-Roma Mihveri”nden sonra, “Berlin-Roma- Tokyo Mihveri” meydana çıkmıştır.

1939'un ilk aylarında Türk basınında çıkan haberler arasında savaşın ayak seslerinin yanı sıra İspanya'daki iç savaşın fazlasıyla yer kapladığı rahatlıkla görülebilmekteydi⁴. Nazi Almanyası Lideri Hitler'in de mütecaviz nutukları da bu

² Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam*, C.II., Remzi Kitabevi, İstanbul, 2000, s.84.

³ Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih*, Der Yayınevi, İstanbul, 2010 s.766.

⁴ “Barselon Bomba Yağmuru Altında”, *Ulus*, 23 Ocak 1939.

dönemde sık sık Türk basınında yer buluyor ve dönemin gazete yazarları kaçınılmaz savaşın yaklaştığını hissediyorlardı⁵.

Savaş yıllarında Almanya politikalarına yakın bir çizgide yayın yapacak olan *Cumhuriyet* Gazetesi yazarlarından Nadir Nadi, savaşın henüz başlamadığı 1939 nisanında Hitler ve Alman politikası hakkında şahsi görüşlerini yazmamakla beraber güçlenmekte olan Batı Demokrasileri ve “Sovyetler Birliği tehlikesi” etrafında yazılar yazmaktaydı. Bu yazılarda Sovyetler Birliği’ne uzak bir tavır sergilemekteydi. Nadir Nadi’nin 30 Mart 1939’da yayınlanan “*Cephe Neden Kurulamadı?*” başlıklı yazısı uzun süre savunacağı fikirlerin bir özeti gibiydi:

*“Rusya’nın fevkalade bir orduya malik olduğunu farzedelim. Garb demokrasileri ile birleşerek Almanya’yı mağlub ettiğini düşünelim. Ne olacak? Perişan bir hale giren Üçüncü Reich içinden yanmaya başlayacak, komünizm ve anarşi mikrobları memleketi her tarafından saracak. Böyle bir vaziyet bugünkü Garb medeniyeti için ölüm demektir”*⁶.

Almanya bir süreden beri Avusturya’yı ilhak etmek istiyordu. Hitler’e göre bu topraklar Almanya’ya aitti. Nitekim 11 Mart 1938’de Alman orduları Avusturya’ya girerek ülkeyi işgal etmiştir. Aynı ordu ertesi gün ise başkent Viyana’ya girmiş ve hemen akabinde Avusturya’nın 13 Mart 1938’de Almanya ile birleştiği açıklanmıştır⁷. Diğer büyük Avrupa devletleri bu durumun karşısında hiçbir somut girişimde bulunmamışlardır. Böylece Avrupa’nın siyasi haritası 1919’dan beri ilk defa kuvvet yoluyla ama savaş olmaksızın kan akıtılmadan değiştirilmiş oluyordu⁸. Demokrasilerin zayıflayıp radikal dikta yönetimlerinin güçlendiği bu yıllara kadar yakın geçmişte Türkiye’nin bu devletlerle olan ilişkilerine kısaca değinmekte fayda vardır.

Birinci Dünya Savaşı’nın sona ermesinden İkinci Dünya Savaşı’na kadar Türk-İngiliz ilişkilerinin seyrine bakılacak olursa en önemli konunun Musul Sorunu olduğu görülecektir. Mondros Mütarekesi’nin 7. Maddesine dayanarak 15 Kasım 1918’de İngilizler Musul’u işgal etti⁹. Ateşkes yapıldığı sırada Türk askerlerinin kontrolünde olan bu bölgeyi İngiliz askerleri işgal edince Türkiye bu durumu protesto ettiyse de

⁵ “B. Hitler diyor ki Almanya’ya sömürge vermemek çılgınlıktır. Yahudi işi mutlaka hallonulmalı. Yoksa netice hem Yahudiler hem de diğer milletler için çok acıklı olur.”, *Ulus*, 1 Şubat 1939.

⁶ Nadir Nadi, “Bekliyebiliriz”, *Cumhuriyet*, 21 Nisan 1939; Aliye Uçar, *İkinci Dünya Savaşında Cumhuriyet Gazetesinin Dış Politika Değerlendirmesi*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Marmara Üniversitesi, İstanbul, 1992.s.3.

⁷ Hans-Adolf Jacobsen, *Kronoloji ve Belgelerle 2. Dünya Savaşı*, Çev. İbrahim Ulus, Ankara, 1989, s.6.

⁸ R. Uçarol, *a.g.e.*, s.648

⁹ Musul Meselesi için : Kâmuran Gürün, *Savaşın Dünya ve Türkiye*, Ankara, 1986, s.386-407.

durumda değişiklik olmadı¹⁰. Milli Mücadelenin ardından Türkiye ile imzalanan Lozan Anlaşması gereği İngiltere ile Türkiye arasındaki Musul Sorunu bu iki devletin arasındaki görüşmelerle çözülecekti. Eğer uzlaşma sağlanamazsa konu Milletler Cemiyeti'ne taşınacaktı¹¹. 1926'da Musul meselesi İngiltere lehinde sonuçlandı. Sonra Türk-İngiliz ilişkileri önce İtalya'nın sonra da Almanya'nın Ortadoğu'da siyasi ve ekonomik nüfuzlarını arttırmak gayretlerinin itici gücüyle gelişmeye başladı. Doğu Akdeniz'de oluşan İtalyan tehditlerinin artması, Türkiye'yi İngiltere'ye daha da yaklaştırmıştı. Özellikle, İtalya'nın Habeşistan'a saldırmasından sonra Akdeniz'de güç dengesinin İtalyanlar lehinde bozulması, İngiltere'yi, Doğu Akdeniz'in güçlü ve stratejik devleti olan Türkiye ile işbirliği yapmaya yöneltmiştir¹².

İngiltere-Türkiye yakınlaşmasının en somut meyvesi Montrö Boğazlar Sözleşmesidir. Türk-İngiliz yakınlaşması boğazlar konusunun görüşülmesi esnasında İngilizlerin Türk tezini desteklemesi ile önemli bir gelişim göstermişti. Aynı zamanda Türkiye bu yakınlaşmanın çok aleni bir şekilde görülmesini istemiyordu. Bundaki temel etken Türkiye'nin büyük güçler arasında dengeli bir politika izlemesi ve Cumhuriyetin başından beri sürdürülen S.S.C.B.-Türkiye Dostluğu idi. İngiltere ve Sovyetlerin birçok politikası ise taban tabana zıt idi¹³. Montreux'den sonra Türk basını iki devlet arasında gelişen ilişkileri öven yayınlarda bulunmuştu. 1936 yılında Karabük demir ve çelik işletmelerinin inşası bir İngiliz firmasına verilmişti. Montreux'de Türkiye'nin boğazları tekrar silahlandırma hakkını elde etmesi üzerine de bu bölgenin silahlandırılması işi yine bir İngiliz firmasına havale edilmişti. Nyon Konferansı'nda da Türkiye'nin İngiltere'ye destek vermesi iki devletin yakın siyasi ilişkiler gütmemesinin tezahürü idi¹⁴. 1936'da İngiltere Kralı VIII. Edward'ın İstanbul'u ziyaret etmesi de Türk kamuoyundaki İngiliz aleyhtarı kesimin yumuşamasını sağlama yönünde bir hareketti. Türkiye 1938'de daha çok İngiltere ve Fransa'nın başını çektiği anti-revizyonist gruba yönelmekle beraber Avrupa'daki bloklara girmemişti. İngiltere ise Eylül 1938'den beri, Almanya'yı yatıştırma ve olası bir savaşı bertaraf etme politikası izlemekteydi. Dolayısıyla İngiltere henüz Türkiye ile bir ittifak anlaşması yapmaya gerek duymuyordu. İktidarın sesi konumundaki *Ulus* Gazetesi İngiltere'nin bu tutumunu

¹⁰ Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, C.I. , Ankara, 1977. s.52.

¹¹ İngiltere Milletler Cemiyeti'nin kurucu üyesi olduğu için buradan kendi aleyhinde bir kararın kolay kolay çıkmayacağının farkındadır. Musul Sorunu için ayrıca bkz. Mim Kemal Öke, *Türk İngiliz İlişkilerinde Musul ve Kürdistan Sorunu 1918-1926* , Ankara, 1993.

¹² Davut Dursun, *Yol Ayrımındaki Türkiye*, İstanbul, 1996, s.26; Karikatür: Ek.1.

¹³ Edward Weisband, *İkinci Dünya Savaşı'nda İnönü'nün Dış Politikası*, çev. M.Ali Kayabal, C.I. , İstanbul, 2000.s.20.

¹⁴ Mehmet Gönübol ve Cem Sar, *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919-1938)*, Ankara, 2013, s.137.

eleştirmektedir. Gazeteye göre İngiltere, Fransa'nın yanındaymış gibi görünüp Alman çıkarlarına hizmet etmekteydi¹⁵.

“...İngiltere büyük harpten beri Fransa ile Almanya arasında çıkan ihtilaflarda hakem vazifesini yaparken daima Fransa'ya yardım eder gibi görünüp Alman noktai nazarına iltizam etmiştir. Almanya, Ren nehrinin boylarını silahlandığı zaman, İngiltere itidal tavsiyesiyle gene Fransa'nın önüne çıkmıştır. Avusturya ve Çekoslavakya meselesindeki İngiliz hakemliği de Almanya'ya hizmet şeklinde tecelli etmiştir”¹⁶.

Çoğunlukla hükümetten milletvekillerinin yazarlığını yaptığı bir gazeteden çıkan bu yorumlar o günlerde az rastlanır bir değerlendirme hüviyetindeydi. Zira Türkiye'nin yukarıda da bahsedildiği üzere dış politika eksenini İngiltere'ye doğru meylederken, İngiltere hakkında böyle bir yazı çıkmasının altında bu devletin Almanya ile savaşmak zorunda kalmadan bölgede sorunları çözmek istemesinin, bu yüzden de Almanya lehine çok ödün ve vaat vermek zorunda kalmasının hoşnutsuzluğu yatıyor olmalıdır. *Ulus Gazetesi*'nde çıkan bu yorum Türkiye'nin İngiliz siyasetine tam bir güven duyamadığının da göstergesi olarak düşünülebilir¹⁷.

İngiltere'nin siyasi yalnızlık politikası Almanya'nın Çekoslavakya'yı 16 Mart 1939'da tamamen ilhak etmesiyle iflas etmiş ve İngiltere, Almanya'ya karşı somut bir girişimde bulunmadığı sürece Alman isteklerinin bitmeyeceğini görmüştü¹⁸. Bunun üzerine İngiltere için farklı dengeler aramak zaruri hale geliyordu. Fransa ile birlikte 31 Mart 1939'da Polonya'ya istilaya uğradığı takdirde bu devlete yardım edeceğine dair garanti vermiştir.

İngiltere, Polonya ile 6 Nisan 1939'da karşılıklı yardımlaşma paktı, Yunanistan ve Romanya ile de 13 Nisan 1939'da tek taraflı garanti anlaşması imzalamıştır. İtalya'nın Arnavutluk'u işgalinin ardından İngiltere Türkiye'ye adı geçen devletlere benzer bir garanti verme teklifi yapmış ancak Türkiye tek taraflı garantiyi kabul etmemiştir. Bunun üzerine İngiltere- Türkiye görüşmeleri sıklaşmış ve ortaya 12 Mayıs 1939'da yayınlanan Türk-İngiliz Ortak Deklarasyonu çıkmıştır. Bu deklarasyona göre

¹⁵ Alper Bakacak, *İkinci Dünya Savaşı Döneminde Ulus Gazetesinin İç ve Dış Politika Değerlendirmeleri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Ankara Üniversitesi, Ankara, 2002, s.37.

¹⁶ Ahmet Şükrü Esmer, “İtalyan-Fransız İhtilafı ve İngiltere”, *Ulus*, 5 Ocak 1939.

¹⁷ Örnek olarak Bkz. Ek.2. Karikatür'deki tasvir.

¹⁸ R.Uçarol, *a.g.e.*, 651.

Akdeniz’de yaşanacak her hangi bir çatışmada iki ülke etkili bir şekilde işbirliği yapmaya hazır olduklarını belirtmişlerdir¹⁹.

Türk basınında bu deklarasyon hakkında temkinli yorumlar göze çarpmaktadır. Özellikle vurgulanan nokta ise bu deklarasyonun hiç bir devlete karşı bir hareket olarak algılanmaması gerektiği ve barışa hizmet etmek amacıyla ortaya çıktığıdır²⁰. Bunun altında yatan temel sebep ise Mihver devletlerini Türkiye’nin karşısına almamaktır. Türkiye-İngiltere arasındaki ilişkiler savaş öncesinde bu şekildeydi.

Öte yandan Türkiye’nin savaş dönemi politikalarını tekrar tanzim etmesi açısından en önemli etkiye sahip olacak olan devlet Fransa’dır. II. Dünya Savaşı öncesi Türk- Fransız ilişkilerine kısaca değinmek gerekirse; Milli Mücadele sırasında 1921 Ankara Anlaşması ile başlayan Türk-Fransız yakınlaşması uzun sürmemiştir. Lozan Konferansı esnasında her türlü siyasi ve iktisadi imtiyazların kaldırılması için mücadele veren Türk heyetinin karşısına kapitülasyonların en ateşli savunucusu olarak Fransa çıkmıştır. Fransa’nın konferans boyunca sürdürdüğü bu tutum Türk hükümeti ve kamuoyunda pek hoş karşılanmamıştır. İngiltere ile yaşanan Musul Sorunu gibi Türkiye- Fransa ilişkileri de Osmanlı Borçları, yabancı okullar sorunu ve Hatay Sorunu sebebiyle İkinci Dünya Savaşı öncesine kadar istenilen seviyeye ulaşamamıştır²¹.

Özellikle Osmanlı borçları meselesi sadece Fransa’ya değil birçok devleti ilgilendirmesine rağmen bu hususta Türkiye’yi en çok rahatsız eden devlet Fransa idi. Bunun sebebi ise Osmanlı Devleti’nin en fazla ticari imtiyaz tanıdığı ülkenin Fransa olması, Fransız yatırımcılarının da buna bağlı olarak Türkiye topraklarında yaptığı yatırım miktarının fazla olmasıydı. Nitekim 13 Haziran 1928 tarihinde iki hükümet adına imzalanan bir mukavele ile Osmanlı borçları meselesi halledilme yoluna girmiştir. Fakat 1929 Dünya Ekonomik Buhranı sebebiyle söz konusu borcun ödenmesinde aksamalar yaşanmış ve iki devlet arasında gerginlik tekrardan ortaya çıkmıştı. Nihayetinde 22 Nisan 1933’te imzalanan yeni bir mukavele ile söz konusu sorun ortadan kalkmıştır.

Avrupa’daki gerilimin artması, I. Dünya Savaşı sonrası oluşturulan siyasi konjonktürü koruma amacı güden bir dış politikaya sahip olan Fransa’nın Türkiye’ye olan ihtiyacını arttırmıştı. Dolayısıyla Hatay Sorunu 1938’de Türkiye lehine çözümlene yoluna girdi. 2 Eylül 1938’de Bağımsız Hatay Devleti kuruldu. Hatay’ın bağımsız bir

¹⁹ Mücahit Özçelik, “İkinci Dünya Savaşı’nda Türk Dış Politikası”, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S.29, Ankara,2010, s.255.

²⁰ Ahmet Şükrü Esmer, “Türk-İngiliz Deklarasyonu”, *Ulus*, 13 Mayıs 1939.

²¹ Ayrıntılı bilgi için bak: R. Uçarol, *a.g.e.*, s.743-745.

devlet olarak ortaya çıkması Fransa ile Türkiye arasındaki ilişkileri hızla geliştirmeye başladı. 1939 Haziran ayında Türk basınında ve kamuoyun Fransa aleyhine tutumlar azalmaya başlamıştı. İki devlet arasındaki ilişkilerin gelişmesinin bir neticesi olarak 23 Haziran 1939'da da Türkiye-Fransa deklarasyon imzalanmıştır²². Özünde İngiltere ile imzalanan deklarasyonla aynıdır²³.

Türkiye, İngiltere ve Fransa ile imzaladığı bu deklarasyonlarla Almanya ve İtalya'ya karşı bir askeri ittifaka doğru giderken taraflar, Sovyetler Birliği'ni de bu ittifaka dahil etme düşüncesindeydi. Ancak, aynı günlerde Sovyetler Birliği ile batılı devletlerin görüşmeleri kesilmiş ve hemen akabinde Sovyet hükümeti Almanya ile Saldırmazlık Paktı imzalamıştır²⁴.

Bu pakt dünyada olduğu gibi Türk basınında da şaşkınlıkla karşılanmıştır²⁵. *Cumhuriyet* Gazetesi yazarlarından Yunus Nadi ilk defa bu pakt sonrası savaşın kaçınılmaz olduğunu ve Hitler'in artık daha cesur ve mütecaviz davranacağını söylemekteydi²⁶. Dış politikada manevra kabiliyeti iyiden iyiye azalan Türkiye, bir süredir devam eden Türk – İngiliz - Fransız görüşmelerini bir antlaşma ile sonuçlandırmıştır. 19 Ekim 1939'da Türkiye-İngiltere-Fransa arasında Üçlü İttifak Antlaşması imzalanmıştır²⁷.

Antlaşmaya göre, Türkiye bir Avrupa devletinin saldırısına uğrarsa Fransa ve İngiltere, Türkiye'ye her türlü yardımı yapacaklar, Türkiye de İngiltere ve Fransa'ya Akdeniz'de bir Avrupa devleti tarafından çıkarılabilecek olası bir savaşta yardım edecekti. Fransa ve İngiltere, Yunanistan ve Romanya'ya verdikleri güvencelerden ötürü savaşa girerlerse Türkiye yardımda bulunacaktır²⁸. Bu şartlar haricinde gelişen bir saldırıda Türkiye tarafsız kalacaktır. Antlaşmaya ek ikinci protokole göre²⁹ bu anlaşma hükümleri ile kabul edilen yükümlülükler Türkiye'yi Sovyetler Birliği ile bir çatışma haline getirirse Türkiye her türlü durumda anlaşmayı uygulamaktan muaf tutulacaktı.

²² Bkz. Ek.3. Karikatür.

²³ Osman Akandere, *Milli Şef Dönemi*, İstanbul,1998, s.273.

²⁴ Bu haber Türkiye'de büyük bir şaşkınlıkla karşılanmış birbirine düşman olan iki kutubun böyle bir akte imza atması basında geniş yer bulmuştur. "...Avrupa'nın şu beş on senelik tarihi bize gösterdi ki, söze sadakat, prensip, ideoloji gibi sözler sadece saf milletleri aldatmak içindir.İcabında maddi menfaatler için feda edilemeyecek aht, prensip, ideoloji yoktur", *Vakit*, 25 Ağustos 1939; Ek.4.Karikatür.

²⁵ Bkz. Ek.3. Karikatür.

²⁶ Yunus Nadi, "Alman - Rus Anlaşması", *Cumhuriyet*, 23 Ağustos 1939.

²⁷ Selim Deringil, *Denge Oyunu*, İstanbul, 2011, s.96.

²⁸ Bu da ancak "müsamahakar tarafsızlık" yani adı geçen devletleri destekleyip fiilen savaşmamak şeklindedir.

²⁹ Bu protokolün adı "Sovyet Çekincesidir"

Maddi konulara değinen özel bir protokol dahilinde İngiltere ve Fransa , Türkiye'ye savaş malzemesi kredisi olarak 25 milyon sterlin, 16 milyon sterlin değerinde külçe altın ve 3.5 milyon sterlinlik de ayrı bir kredi sağlayacaklardı.

Sonuç olarak oluşan tabloya bakılırsa Türkiye o dönem için tam da dış politika felsefesine uygun şartlarda bir antlaşma sağlamıştı. Türkiye sadece doğrudan bir saldırıya uğradığı takdirde aktif olarak savaşa girecekti. Buna ek olarak hatırı sayılır miktarda maddi yardım görecekti, hızla silahlanacak ve müttefikler batıda saldırıya uğrasa dahi “müsamahakar tarafsızlık” tutumunu sergileyecekti³⁰.

Fransa ile olan sorunlarını da çözen Türkiye'nin savaş öncesinde Akdeniz için endişeleneceği tek devlet artık İtalya idi. Fransa da Türkiye ile sorunlarını çözmesi sayesinde Suriye topraklarında beklettiği askerlerin önemli bir kısmını Fransa'ya sevk ederek Almanya'ya karşı güç oluşturmuştur.

Savaş içi dengelerde önemli rol üstlenecek olan Amerika Birleşik Devletleri ise, 2 Aralık 1823 Monroe Doktrini'nin ardından kendi kıtası dışındaki siyasi gelişmelere I. Dünya Savaşı'na kadar müdahil olmamaya çalışmış³¹, İtilaf Devletleri safında I. Dünya Savaşı'na sonradan dahil olmak zorunda kalmıştı. Savaştan sonra küresel politikalar yanlısı Wilson Hükümeti 4 Mart 1921'de değişince de tekrar Monroe Doktrini prensibiyle kıtasına çekilmişti³².

Amerika I. Dünya Savaşı sonrasında tekrar Monroe Doktrini'ne dönüp Avrupa'daki siyasi ağırlığını bırakarak kendi kıtasına çekildiği sırada, Türkiye'nin dış politikasını daha çok Avrupalı Devletler ile Lozan Antlaşması'nda çözümlenemeyen sorunlar oluşturuyordu. Bu sebeplerden ötürü iki devlet arasındaki doğrudan ilişkiler 11 Şubat 1927 gibi geç bir tarihte başlamıştır. 12 Ekim 1927'de Joseph Grew ABD'nin ilk Ankara Büyükelçisi olarak atanmıştır. Buna karşılık Türkiye de Ahmet Muhtar Bey'i Washington Büyükelçisi olarak atamıştı. Büyükelçilerin atanmasıyla başlayan karşılıklı diplomatik ilişkiler Atatürk ve İnönü dönemlerinde verilen sıcak mesajlarla sürmüştür³³.

³⁰ S.Deringil, *a.g.e.* , 97.

³¹ Özetle:1) Amerika Birleşik Devletleri, Avrupalı devletlerin Amerika kıtasında yeniden sömürgecilik hareketlerine girişmelerine ve kendi sistemlerini kıtanın herhangi bir yerine uygulamak için yapacakları girişimlere, izin veremez.

2) Amerika Birleşik Devletleri, Avrupalı güçlerin arasında, bu güçleri ilgilendiren sorunlardaki savaşlara ve politikalara karışmamayı, esas alır.

³² R.Uçarol, *a.g.e.*, s. 287.

³³ Süreç için bakınız: Semih Bulut, *Atatürk Dönemi Türkiye-ABD İlişkileri (1923-1938)*, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara,2008, s.78-86

Türkiye'nin ABD'ye verdiği bu sıcak mesajlara savaş öncesinde de rastlamak mümkündür³⁴. II. Dünya Savaşı öncesinde ABD, İtalya ve Almanya gibi devletlerin faaliyetlerine kayıtsız gibi görünmekle beraber, anti-revizyonist devletleri destekliyordu. *Ulus* Gazetesi yazarlarından Ahmet Şükrü Esmer ABD'yi şu şekilde değerlendirmekteydi:

“...*Birleşik Amerika, 130 milyon nüfusuyla, silahlarıyla, dünya muvazenesinde belki de en büyük ağırlığı ifade etmektedir. Böyle ehemmiyetli bir unsurun herhangi bir zümreye iltihakı veyahut da Avrupa politikasında faal rol oynaması bugün için mümkün olmasa bile, enternasyonal meselelere yakından alakadar olması dahi, demokrat devletler için büyük bir kuvvet teşkil eder*”³⁵.

ABD İkinci Dünya Savaşı'nın başlarında da Avrupa'daki gelişmelere olabildiğince kayıtsız kalmıştır. Ne zaman ki Japonya Aralık 1941'de Pearl Harbor baskınına gerçekleştirmiş, ABD ancak o zaman büyük savaşa dahil olarak savaşın gidişatını değiştirmiştir³⁶.

Öte yandan, Türkiye, Milli Mücadele döneminde Türkiye'nin Batılı devletlere karşı yaptığı Sevr'i yok sayma ve bağımsızlık hareketi, kendisi gibi emperyalizmin karşısında olan Sovyetler Birliği ile yakın ilişkiler içerisinde olmasını sağlamıştır³⁷. Her ne kadar İzmir İktisat Kongresi ile Türkiye Batı'nın yanında yer alacağını ilan etmiş ve Lozan'dan sonraki kurumsallaşmasını Batılı tarzda oluşturmaya başlamışsa da Sovyetler Birliği ile ilişkilerini olumlu olarak sürdürmüştür. Bunun neticesi olarak 17 Aralık 1925'te Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması imzalanmış bu antlaşma İkinci Dünya Savaşı'nın sonlarına kadar yürürlükte kalmıştır.

1930'lu yılların başından itibaren Türk-Sovyet ilişkileri giderek daha yakın hale gelmiş ve iki devlet arasındaki işbirliği artmıştır. Bunun en büyük sebeplerinden biri de Avrupa'nın büyük devletleri arasında yaşanan gerginlikler ve bloklaşmalardır. 1936'ya kadar önemli bir sorun olmadan iyi yönde ilerleyen ilişkiler Temmuz 1936'daki Montreux (Montrö) Konferansı ve boğazların durumunun tekrar gözden geçirilme isteği ile ilk kez olumsuz yönde değişmeye başlamıştı.

Sovyetler Birliği, 1939'a gelindiğinde Alman tehdidini tıpkı Batılı büyük devletler gibi doğrudan hissediyor ve Almanya'yı durdurmak istiyordu. Oysa ki

³⁴ Manşetten: “*Birleşik Devletlere Samimi Dostluk Rabitalarıyla Bağlıyız.*” İnönü : “ *Büyük Amerika Milletine, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının en muhabbetli selamlarını yollarım.*”, *Ulus* 27 Şubat 1939.

³⁵ Ahmet Şükrü Esmer, “Ruzvelt'in Mesajı”, *Ulus*, 7 Ocak 1939.

³⁶ Pearl Harbor olayı için: Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, C.I-II, İstanbul, 2007, s.379; Levon Panos Dabağyan, *Pearl Harbor'dan Hiroşima'ya (1941-1945)*, İstanbul 2004.

³⁷ Ergün Aybars, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, C.I, İzmir, 2006, s.255.

İngiltere'nin savaş öncesi uyguladığı yatıştırma politikası, Fransa, İngiltere ve Sovyetler arasında bir anlaşmanın meydana gelmesini engelliyordu³⁸.

Yukarıda belirtildiği üzere, Türkiye 1939'da yaklaşan İtalya ve Almanya tehlikesine karşı İngiltere ve Sovyetler Birliği'ne dayanmak istiyordu. Bu iki dostluğun oluşabilmesi mümkün görülüyordu. Sovyetler için ise durum farklıydı. Sovyetler, demokrasi ile yönetilen Batılı ülkelerin Almanya'yı kendi aleyhinde kışkırtıp üzerine saldırtmalarından korkuyor, gizlice Almanya ile anlaşma yolları arıyordu.

Sovyetler Birliği ile Almanların beklenmeyen bir şekilde pakt imzalaması savaş öncesi Sovyetlerin duruşunu belirliyordu. Türkiye basınında ise 1939'da Sovyetlere karşı ılıman bir hava kendini gösteriyordu. Sovyetleri barış yanlısı bir devlet olarak gören Türkiye uzun yılların verdiği barışçıl ilişkilerine güvenmekteydi. Fakat bu tarihten itibaren uzun vadede Türk-Sovyet ilişkileri giderek soğuyacaktır.

Mihver'in en kuvvetli devleti olan Almanya ile Türkiye'nin ilişkileri ise I. Dünya Savaşı'ndaki müttefiklik ve ardından gelen hezimetten sonra iki ülkenin iç ve dış sorunları sebebiyle tatmin edici seviyeye ulaşamamıştı. İki devletin temasları ve ilişkileri 1933'de Almanya'da Nazi Partisinin iktidara gelişinin ardından gelişmeye başlamıştır³⁹.

Başta da belirtildiği üzere Naziler 28 Haziran 1919'da imzalanan Versailles Antlaşması'nın getirdiği şartları ve düzeni değiştirmek niyetindeydiler. Bunun akabinde izlenen politikalar da revizyonist olmuştur. Bu durum kendisine coğrafi olarak yakın ve ekonomi ile siyaset açısından doğrudan ilgili olduğu İngiltere ve Fransa gibi devletlerde büyük kaygıya sebebiyet vermiştir. Türkiye ise Almanya'nın bu tutumunu, Kıta Avrupasının dış bir bölgesinde yer aldığından doğrudan tehlike olarak adetmiyordu. Hatta ilk başta Hitler'i Almanya'nın haklarını savunan haklı bir lider olarak görenler çoğunlukta idi.

II. Dünya Savaşı öncesinde Türk dış politikasının genel amacı, çıkacak olan savaşta yer almamak ve bu savaş sürecinden sosyo-ekonomik olarak en az yarayla kurtulmaktı. Ancak Türkiye'nin Almanya ile olan yakın ilişkileri, izlemeye çalıştığı dış politikada sıkıntılarla karşılaşmasına sebep olmaktaydı. Almanya ile iktisadi açıdan ilişkilerini güçlendiren Türkiye, bu kazanımı kaybetmek istemiyordu. 1939'da Türkiye'nin dış ticaretinde Almanya %50 civarı oranla ilk sırada gelmekteydi. Aynı

³⁸ Kamuran Gürün, *Türk-Sovyet İlişkileri(1920-1953)*, Ankara, 2010 s.175

³⁹ Fahir Armaoğlu, *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi*, İstanbul, 2007, s.382.

şekilde Türkiye'nin ithalatında da en önemli paya sahip olan devlet Almanya olarak görülüyordu ⁴⁰.

TABLO I: Türkiye'nin 1938 ve 1939 Yılları Ocak Ayındaki İthalat ve İhracatı (1000 Türk Lirası) ⁴¹

ÜLKE	İHRACAT				İTHALAT			
	1938	%	1939	%	1938	%	1939	%
Almanya	6.871	54	6.415	54.5	3.374	36.3	4.337	47.6
ABD	1.767	13.1	1.421	12.1	1.405	15.2	490	5.4
İtalya	999	7.4	1.135	9.6	541	5.7	759	8.3
İngiltere	530	3.9	185	1.6	1.066	11.3	326	3.6
Fransa	425	3.2	465	4.6	90	1.0	141	1.5
Belçika	253	1.9	263	2.2	264	2.8	88	1.6
Polonya	51	0.4	297	2.5	48	0.5	157	1.7
Yunanistan	98	0.7	190	1.6	16	0.2	60	0.7
Diğer	2.460	15	1.396	11.3	2.258	31	2739	29.6
TOPLAM	13.454	100	11.767	100	9.362	199	9.097	100

Ne var ki Almanya, bir süre sonra Türkiye'nin Balkan Paktı'nı güçlendirme çabalarını İngiliz politikasının bir devamı olarak görerek Türkiye'yi suçlamaya ve Türkiye'nin demokratik devletlerle olan yakınlığından rahatsız olmaya başladı. Bunun sonucunda 7 Mayıs 1939'da yani Türk-İngiliz Deklarasyonundan beş gün önce, Türkiye'nin Almanya'ya ısmarladığı tüm savaş malzemelerinin gönderilmesini durdurdu. 14 Mayıs 1939'da doğrudan Hitler, en önemli satış anlaşmalarının gereklerinin yerine getirilmesini yasakladı ⁴².

Akabinde Kiel'deki tersanelerde yapılan "Batıray" denizaltısı, denize indirildiği halde Türkiye'ye teslim edilmedi. İstanbul Haliç'te Almanlar tarafından yapılan iki denizaltının İstanbul'a gelmekte olan motorları yoldayken gemiden indirilerek

⁴⁰ Cenk Şen, *Stalin Döneminde Türk-Sovyet İlişkileri (1923-1953)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta, 2006.s.105.

⁴¹Abidin Temizer, M.Selçuk Özkan, "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'nin Krom Ticaretinin Siyasi ve Ekonomik Sonuçları", *Studies Of The Otoman Domain*, C.III, S.4, 2013, s.2: [http://www.arastirmax.com/system/Ofiles/dergiler/177286/makaleler/3/4/arastirmx_177286_3_pp_1-17.pdf\(18.11.2013](http://www.arastirmax.com/system/Ofiles/dergiler/177286/makaleler/3/4/arastirmx_177286_3_pp_1-17.pdf(18.11.2013): (19 Ekim 2013, saat 15:10); Ayrıca Bkz. Ek: 17.

⁴² R.Uçarol, *a.g.e.*, 815.

Almanya'ya geri götürüldü. Bunların haricinde 29 top, 12 torpido ve 68 savaş uçağı Türkiye'ye teslim edilmedi. Türkiye de Almanya'nın bu hareketlerine karşı bu ülkeye satmakta olduğu krom madeninin miktarını azalttı ve gönderme işini yavaşlattı.

Bu olaydan sonra İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi Sir Knatchbull Hugessen'in Dışişleri Bakanı'na gönderdiği rapora göre Alman Hükümeti, Türk Dışişleri Bakanlığı'na bir nota vererek Türk dış politikası yüzünden hükümetin Alman firmalarına ısmarladığı bütün mallardan vazgeçmesini, Alman Hükümeti'nin Türkiye'ye kredi ve özellikle 60 milyon marklık savaş malzemesini vermeyeceğini; Türkiye bu koşulları kabul etmezse iki devlet arasındaki ticaret anlaşmasının yenilenmeyeceğini ve eğer kabul ederse hemen görüşmelere başlanacağını, hemen akabinde de Gölcük'te bir gemi yapmaya hazır olduklarını bildirdi.

Böylece Almanya, 1939 yılı Ağustos'u sonlarında, bir süreden beri Türkiye'ye yaptığı baskıyı daha da ağırlaştırdı. Türkiye'nin bu duruma tepkisi sert oldu. Neticede iki devlet arasında daha önce imzalanmış olan ticaret anlaşmasının yenilenmemesi üzerine Türk Dışişleri, Almanya'nın Ankara Büyükelçisi Von Papan'e Türkiye'nin kendisini ekonomik güdüm altına sokmak istemediğini ve kendisinin bu alanda daha serbest adımlar atmak istediğini bildirdi. Almanya'nın Türkiye'ye verdiği askeri mühimmat yardımı sözünü tutmadığını, bu nedenlerle de muhtelif amaçlarla Almanya'da bulunan askeri ve teknik elemanlarını geri çekebileceğini bildirdi. Bu gelişmeler üstüne Papan, Ağustos sonunda Türk dış politikasında Alman karşıtı rota değişimi sona erecek olursa, askeri malzeme sevkiyatı sorununun Almanya tarafından daha hoşgörülü bir biçimde yeniden gözden geçirilebileceğini ifade etmiştir⁴³.

Aynı günlerde Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Almanya'nın Ankara elçisi Von Papan'e 1914'de Türkiye'nin İngiltere tarafından verilmeyen iki gemi nedeniyle Almanya'nın yanında I. Dünya Savaşı'na girdiğini hatırlatıp, 28 Ağustos 1939'da Almanlar tarafından yapılan "Yıldırım" denizaltısının Haliç'te denize indirilmesi törenine katılmadı. Üstüne üstlük iki devlet arasında daha önce imzalanmış olan ticaret anlaşmasının yenilenmemesi üzerine, 1 Eylül 1939'da Türk-Alman ticareti tamamen durma noktasına geldi. Özellikle savaş teknolojisi açısından stratejik önemi olan krom madenini temin etmek isteyen Almanya, savaşın ilerleyen yıllarında Türkiye'nin kapısını daha sık aşındırmış ve Türkiye ile müttefikler arasında bu ticari faaliyet kriz haline gelmiştir⁴⁴.

⁴³ Ahmet Özgiray, "Türkiye-Almanya İlişkileri (1923-1939)", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XIII, 1998, s.23.

⁴⁴ S. Deringil, *a.g.e.*, s.161.

Öte yandan, Mihver'in önemli üyelerinden İtalya ile Türkiye'nin ilişkilerine bakılacak olursa özellikle 1930'lu yıllarda İtalya'nın yayılcı politikasına karşı Türkiye'nin olumsuz tutumu göze çarpmaktadır. I. Dünya Savaşı'nın İtilaf devletlerine getirileri ve götürüleri hesaba katıldığında savaşın en kârlı devletlerinin başında İtalya olduğu söylenebilir⁴⁵. Nitekim, bu devletin Avusturya cephesi dışında hiçbir cephede diğer müttefiklere yardımı dokunmamış, savaşta kayıpları olmasına rağmen kendisi için en büyük tehlike olan Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun yıkılışına tanık olmasının yanında, büyük arazi kazançları da elde etmişti. Bunlara rağmen İtalya savaş sonunda kendini aldatılmış olarak görmekteydi. Bu düşüncenin sebebinin altında ise bu devlete vaat edilen Dalmaçya kıyıları ve adalarının alınamamış olması, Fiume⁴⁶ üzerindeki iddialarının da makul karşılanmamış olması yatmaktaydı.

Savaşın bittiği tarihte hükümetin başında Orlando ve dışişlerinde de Sonnino bulunuyordu. Savaş sonunda İtalya refaha sahip bir ülke görünümünde değildi. Zaten diğer Avrupa devletlerinin halklarına göre İtalyan halkı hiçbir zaman istediği refahı yakalayamamıştı. Ülkede gözle görülür bir fakirlik hep vardı. Avrupa'da nüfus artış hızı en yüksek olan ülke de İtalya idi. Parlamenter rejim çürümüş olarak düşünülüyor, monarşi de sempati toplamıyor, kilise ile münasebetler de 1871'den beri son derece gergin olarak devam ediyordu⁴⁷. Bu atmosfer ülkede yeni bir lider ortaya çıkardı: Benito Mussolini...⁴⁸

1922'de Mussolini'nin iktidara gelmesi ile İtalya'da emperyalist ve faşist bir idare kuruldu. Bu idare, İtalyanların yabancı ülkeler göç etmelerini önlemek ve İtalya'nın egemenliği altına girecek topraklarda yerleştirmek amacını güden bir program uygulamayı amaçlıyordu. Mussolini tarihte Roma İmparatorluğu idaresi altında bulunmuş tüm topraklarda bir nevi varislik hakkı iddia ediyordu. Bu toprakların içinde Ortadoğu ve Türkiye de vardı. O dönem Oniki Ada'nın İtalya'da olması, Türkiye'nin batısında doğrudan bir tehdit demektir.

İtalya'nın giderek güçlenmesi ve dış politikada Almanya ile birlikte hareket etmesi Türkiye'yi tedirgin ediyordu. İtalya'nın hedefleri içinde Akdeniz ve Türk topraklarının da bulunması Türk dış politikasının bu tehlikeye karşı adımlar atmasına sebep olmuştu. 9 Şubat 1933 tarihli Balkan Antantı, İtalya'nın Balkan devletlerini

⁴⁵ K. Gürün, *a.g.e.*, s.127.

⁴⁶ Bugünkü Hırvatistan'ın Rijeka diye anılan Adriyatik'e kıyısı olan liman şehridir. İtalyanlar burayı da kendilerine istiyordu.

⁴⁷ Kollektif yazarlar, Editör: Durmuş Yalçın, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, I, Ankara, 2006, s.119.

⁴⁸ Murat Belge, *Militarist Modernleşme*, İstanbul, 2011, s.358.

birbirine düşürmek için kurduğu oyunlara bir tepki olarak imza edilmişti. Yine 8 Temmuz 1937’de Türkiye ile doğulu komşuları arasında yapılan Sadabat Paktı da İtalyan tehdidi yüzünden alınmış bir önlemdi. 13 Ocak 1939’da *Ulus Gazetesi*’nin yayınladığı dış basından alıntılanan yazıda şöyle denmekteydi:

*“Enternasyonal hâdiselerde elebaşılığı İtalya yapıyor...Mihverin iki devletinden şimdilik en ziyade gürültü eden ve en kuvvetle çırpınanı İtalya’dır. Kezalik, Franko’nun taarruzu, B. Daladiye’nin Korsika ve Tunus’a seyahati, B.Nevil Çemberleyn’le Lort Halifaks’ın Roma ziyaretleri : Bütün bu enternasyonal hâdiselerin ele başı İtalya’dır. Fakat hakikatte, B. Mussolini’nin teşebbüsleri ve tehditleri ancak Alman askeri kudreti kendi hizmetine âmade olduğu nisbette korkuludur. İtalyan diktatörünün orta ve şârki Avrupa’dan ayağını kesmiye ehemmiyet veren Alman diplomasisi ilkteşrin sonlarına doğru onu şimalî Afrika’ya sevk etmek için gayret sarfetti...”*⁴⁹.

Görüldüğü üzere dünya ve Türkiye kamuoyu İtalya’nın Almanya olmadan tek başına bir harekete girişmesini muhtemel bulmamaktadır. Buna rağmen İtalya 1939’da büyük savaşın fitilini ateşleyecek hareketlerde başı çekmekteydi. Nitekim bu devlet 1939 Nisan’ında henüz büyük savaş başlamamışken Arnavutluk’a asker çıkarıp belki de savaşın başlama tarihini daha erkene çekecek en önemli işlerden birini yapmıştır⁵⁰.

Ulus Gazetesi yazarlarından Ahmet Şükrü Esmer bu olay üzerine şu kelimeleri kaleme almaktaydı: *“İtalya kırk beş milyon nüfuslu, büyük donanmaya, tayyare filolarına sahip olan ve milyonlarca asker çıkarabilen bir devlettir. Arnavutluk ise, bu memleket ajansının neşrettiği beyannamedeki tarife göre ‘fakir surette silahlı, donanmasız ve bir tek tayyaresiz bir milyon nüfuslu bir millettir. Böyle bir millet yalnız kalırsa, büyük İtalya önünde uzun müddet mukavemet etmesi beklenemez. Fakat Çekoslavakya’dan farklı olarak faik kuvvetler önünde boyun eğmemesi, Arnavutluğa dünyanın sempatisini kazandırmıştır. Bununla beraber, şimdi bütün dünyanın merak ve alâka ile sorduğu sual şudur: acaba, Arnavutluk meselesi, İtalya ile bu zavallı küçük devlet arasında mevzii bir harble münhasır mı kalacak? Yoksa umumileşerek bir Avrupa ve hattâ dünya harbi mahiyetini mi alacaktır?”*⁵¹.

Büyük savaş öncesi İtalya’nın da yayılmacı dış politikası, görüldüğü üzere Avrupa’daki gerginliği doruğa çıkarmıştır. II. Dünya Savaşı öncesi Türkiye’nin büyük

⁴⁹“Pertinaks”, *Ulus*, 13 Ocak 1939.

⁵⁰ Bkz. Ek.4. Karikatür.

⁵¹ Ahmet Şükrü Esmer, “Zavallı Arnavutluk”, *Ulus*, 8 Nisan 1939.

devletlerle ilişkisi bu şekilde olup savaşın seyrine göre değişkenlik gösterecektir. Şimdi savaşın başında Türk basınının olaylara bakış açısını inceleyelim.

BİRİNCİ BÖLÜM

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NIN BAŞLAMASI VE YAYILMASI (1938-1941)

1.1. Savaşın Başlaması ve Türk Basınında Savaşa Dair İlk Yorumlar

1 Eylül 1939'da Alman orduları Polonya'ya savaş ilan etmeksizin bu ülkenin topraklarını işgal edince II. Dünya Savaşı resmen başlamış oluyordu. Bu olay üzerine 3 Eylül 1939'da Fransa ve İngiltere Almanya'ya savaş ilan etmiştir. Almanya - Polonya Savaşı başlayınca İngiltere ve Fransa, Polonya'ya daha önceden verdikleri garantileri ve ittifak gereklerini hemen yerine getirememişlerdir. Almanlar ise hızla ilerleyerek 14 Eylül 1939'da Varşova önlerine kadar gelmiş ve 28 Eylül'de de şehri ele geçirmişlerdir.⁵²

Savaş haberi Cumhuriyet'te manşetten “*Nihayet Harb Başladı*” başlığıyla verilmiştir⁵³. Savaş arifesinde bu gazetenin yazarlarından Nadir Nadi⁵⁴ Avrupa'ya çeşitli röportajlar yapmak için turneye çıkmıştı. Gezisinin son gününde ise Varşova'dan trene bindiğinde sabaha karşı Varşova Alman uçaklarınca bombalanmıştı. 2 Eylül tarihli köşe yazısında savaş ihtimalini hep zayıf gören aynı gazeteden Yunus Nadi : “*Artık meselenin müzakere olunacak hiçbir tarafı kalmamış olduğunu sanıyoruz. Çok geçmeden harbin hakikaten başlamış olduğunu müeyyid haberler de gelmeğe başlamıştır: Alman kıt'aları Polonyaya üç noktadan taaruz etmişlerdir, birçok şehirler Alman tayyareleri tarafından bombardıman edilmektedir...*”⁵⁵ diyerek durumu haberleştirmekteydi.

Yunus Nadi ertesi gün yazdığı köşe yazısında ise 1934'de 10 yıl süreyle imzalanmış olan Almanya-Polonya saldırmazlık anlaşmasını hatırlatarak bu paktın bozulmasını gerektirecek bir sebep yokken Almanya'nın bu işgalinin yadırgandığını belirtiyordu. Yine Cumhuriyet yazarlarından Abidin Daver ise ertesi gün bu savaşın kaçınılmaz oluşunu Sovyet Rusya ile Almanya arasında imzalanan adem-i tecavüz ve

⁵² R.Uçarol, a.g.e.,779.

⁵³ “Nihayet Harb Başladı! Alman Orduları dört koldan Leh topraklarına hücumla geçtiler. İngiltere-Fransa, Almanyaya ultimatom verdi...”, Cumhuriyet, 2 Eylül 1939.

⁵⁴ Nadir Nadi, Hitler'e ve Nazilere olan hayranlığıyla bilinir. Bu nedenle kimi çevreler tarafından “Nadir Nazi” olarak adlandırılmıştır. Nazilerin Yahudi politikasını destekleyen yazılar yazmış ve yazılarında Yahudilere oldukça sert sayılabilecek bir üslup kullanmıştır.

⁵⁵ Yunus Nadi, “Avrupa Harbi Patlak Verdi”, Cumhuriyet, 2 Eylül 1939.

dostluk paktına bağlıyor, I. Dünya Savaşı'nın mesuliyetini o zamanın düvel-i muazzama denilen devletlerinin paylaştığından söz ederken, II. Dünya Savaşı'nın tarihi mesuliyetinin Almanya'ya ve kısmen Rusya'ya ait olduğunu belirtiyordu. İtalya'nın henüz tarafsız olmasını ise bu mesuliyeti üstlenmemek adına isabetli buluyor, İtalya adına mantıklı olanın bu olduğunu yazıyordu⁵⁶. Savaşın başlarındaki İtalyan tarafsızlığından umutlanan diğer Türk gazeteleri bu politikayı destekleyen yazılar yayımladılar⁵⁷. *Vakit* Gazetesi, İtalya'nın üç tarafının denizlerle çevrili olduğuna dikkati çekiyor ve müttefiklerin denizlerde kuvvetli olduğunu olası bir savaşa katılım durumunda ablukaya alınmasının çok kolay olacağını söylüyordu. Bütün bunlara ilave olarak İtalya'nın sömürgeleriyle irtibatının kesileceğini, adaları kaybedeceğini ve açlıkla yüz yüze geleceğini savunuyordu⁵⁸.

Türk basınında çıkan bu yazılar, Türkiye için savaşın başında İtalya'nın tutumunun ne kadar önemli olduğunu anlamak adına değerlidir. Artık Türk basını savaşa büyük yer ayırmaya başlarken bir taraftan da büyük boy askeri haritalarla Polonya'da savaş gelişmelerini hem askeri hem de politik açıdan yorumluyordu. Bu haber ve yorumlar genellikle Almanya'nın başarısız olacağına yönelikti. Polonya ordusu övülüyor ve yakın bir gelecekte müttefiklerin açacağı bir cepheyle Almanya'nın yenilebileceği ve savaşın kısa zamanda sona ereceği düşüncesi de hüküm sürüyordu.

Ulus Gazetesi savaşın başlamasını şaşkınlık ibarelerine yer vermeden 2 Eylül 1939'da sür manşetten “ *Harp başladı, Almanlar Polonya'ya taarruz etti, İngiltere ve Fransa bunu harp ilânı telâkki ediyorlar*” şeklinde duyurmuştur. Gazetenin yazarlarından Falih Rıfki Atay, “Harp” isimli başyazısında savaşın başlamasını diğer gazetelerde olduğu gibi Sovyet Rusya'nın müttefikler safında değil de Alman tarafında oluşuna bağlamaktaydı. Yazısının sonunda ise Türkiye'nin Balkan Paktı yükümlülüklerinin ve müttefik devletlere karşı olan sorumluluklarının farkında olduğunu belirtiyordu⁵⁹. *Yeni Asır* Gazetesi ise yine İtalya'nın savaş dışı kalmasıyla felaketin sınırlanabileceğini söylüyordu⁶⁰.

Görüldüğü üzere savaşın ilk günlerinde İtalya'nın savaşa girip girmemesi Türkiye için en önemli gündem maddesidir. Ayrıca Almanların bu hareketi desteklenmiyor ve basının yanında olduğu devletler hep istilaya maruz kalan devletler

⁵⁶ Abidin Daver, “Başlayan Harb Karşısında”, *Cumhuriyet*, 4 Eylül 1939.

⁵⁷ S. Deringil, *a.g.e.*, 98.

⁵⁸ Sadri Ertem, *Vakit*, 2 Eylül 1939.

⁵⁹ Falih Rıfki Atay, “Harp”, *Ulus*, 2 Eylül 1939.

⁶⁰ Hakkı Ocakoğlu, “Hitler'in gösteremediği şuur ve kıyasıyyâtı eğer Mussolini ibraz edebilirse büyük felaketin sahası tahdit edilmiş olacaktır.”, *Yeni Asır*, 2 Eylül 1939.

oluyordu. *Yeni Sabah* Gazetesi “*Tecavüz*” başlığıyla Polonya istilasını manşete taşıyordu. *Tan* Gazetesi ise “*Almanya Polonya’yı İstilaya Başladı*” şeklinde haberi duyuruyordu. Savaşın başlarında, hükümetin izlediği dış politikaya uygun olarak Türk basını müttefiklere yakın, Mihver topluluğuna uzak bir tutum takınmıştır. *Cumhuriyet*’in manşetinin “*Nihayet Harp Başladı*”, *İkdam*’inkinin ise “*Avrupa’da Harp Başladı*” şeklinde daha tarafsız, yorum katılmamış olarak verilmesi bu gazetelerin ve yazarlarının bazı kişi ve ideolojilere bağlı olmalarından ve hükümet ile aralarındaki ilişkilerden kaynaklanmış olmalıdır.

Falih Rıfki Atay, Türkiye’nin savaş karşısındaki tavrının ne olacağına dair soruları, Türk dış politikasına uygun olarak şöyle yanıtlıyordu:

“1 Eylül sabahından beri bilhassa Türkiye’yi yakından ve içerden tanımayan kimselerden aynı suali işitiyoruz: Türkiye’nin vaziyeti ne olacaktır? Bu suali ancak şu manaya almak mümkün idi: Türkiye’nin vaziyetinde bir değişiklik olacak mıdır?”

“Çünkü esasen bu vaziyet son derece sarih idi. Avrupa buhranının kıtamız milletlerini bu boğazlaşma tehlikesine doğru sürüyüp götürdüğünü biliyorduk. Türkiye’nin istediği şey sulhu korumak, eğer buna muvaffak olunamazsa tehlikenin kendi emniyet sahasına sirayet etmemesine çalışmak ve aksi ihtimallere karşı tedbirler almaktı. Türkiye’nin vaziyeti ne ise öyle kalmaktadır”⁶¹.

Ancak Almanya’nın savaşın ilk safhalarında üst üste elde ettiği askeri başarılar, gazetelerin başlangıçtaki tutumlarının değişmesine yol açacaktı...

1.2. Şükrü Saraçoğlu’nun Moskova Ziyareti (26 Eylül-17 Ekim 1939)

Savaşın başında Almanlar, Varşova’ya kadar Polonya’nın batısını, Sovyet Rusya da bu ülkenin geriye kalan doğusundaki toprakları ilhak etmişti. Sovyet Rusya bununla da yetinmeyerek Eylül 1939’da Baltık Ülkelerini işgal etmeye başladı.

Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında belirgin olarak 1939 Nisan ayından itibaren, Almanya ve İtalyan saldırılarına karşı görüşmeler sürdürülmekteydi. O sıralarda Sovyetler Birliği yöneticileri, bir Alman saldırısından kaygılanıyorlardı ve böyle bir saldırının ilk hedefi olmaktan çekiniyorlardı⁶². Yaklaşık aynı tarihlerde Türkiye, İngiltere ve Fransa ile ortak bir deklarasyona imza atmıştı. Sovyet Rusya ise tüm dünyanın şaşıracağı bir pakt ile Almanya ile dostluk ve saldırmazlık garantisi elde

⁶¹ Falih Rıfki Atay, “Harp ve Türkiye”, *Ulus*, 13 Eylül 1939.

⁶² R. Uçarol, *a.g.e.*, s.,817.

etmişti. Fakat Rusya bu pakta güvenmiyordu. Almanya'nın uzun yıllardır Sovyetler aleyhine giriştiği eylem ve oluşumları biliyor ve olası bir anlaşmazlık durumunda Türkiye'yi yanında görmek istiyordu. Türkiye de müttefiklerle kurduğu bağın yanında Sovyetleri de yanına çekerek kendi bölgesinde bir güvenlik zinciri kurmak istiyordu. Türkiye'nin Rusya ile görüşmede temel amacı Sovyetleri Türk- İngiliz- Fransız ittifakına yakınlaştırmaktı.

Bu atmosfer ve şartların altında, Sovyetler Birliği'nin daveti üzerine görüşmeler için Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu, yanında Dış İşleri Genel Sekreter Yardımcısı Cevat Açıkalın ve Siyasi İşler Genel Müdürü Feridun Cemal Erkin olduğu halde 25 Eylül'de Moskova'ya ulaştı⁶³.

Türk Heyeti, ertesi gün Sovyet Dışişleri Bakanı Molotov ile ilk görüşmesini yaptı. Yukarıda saydığımız amaçlarla Moskova'ya gelen Türk Heyeti beklenmedik isteklerle karşılaştı. Ruslar 1936 Montreux Boğazlar Sözleşmesi ile kurulmuş statüde kendileri lehine değişiklik talebinde bulundular. İkinci toplantıya Stalin de katıldı. Boğazlar konusundan başka Türk-İngiliz-Fransız anlaşmasında bazı değişiklikler yapılması da heyetten istenen taleplerdendi. Boğazlar konusunda Sovyetler, Türkiye'nin Karadeniz'e kıyısı olmayan ülkelerin boğazlardan geçmesine izin vermemesini istiyordu. Bunların üzerine Saraçoğlu, Türkiye'nin Boğazlar konusundaki isteklere tek başına karar veremeyeceğini bildirdi. Bu sırada Alman Dışişleri Bakanı Von Ribbentrop'un da Moskova'ya gelmesi görüşmelerde Alman etkisini beraberinde getirdi.

Ribbentrop'un da Moskova'ya gelmesi İngiltere'yi iyiden iyiye kaygılandırmıştı. İngilizler, Rus ve Alman dışişleri bakanlarının Saraçoğlu'na baskı yapıp kendi lehlerinde çıkarlar elde etmelerinden korkuyorlardı. Saraçoğlu da 30 Eylül tarihinde paraf edilen Türk-İngiliz Anlaşması'nı Moskova'da dile getirmeye sakınmaktaydı. Nitekim kendisi Sovyet-Alman Anlaşması'nın Polonya topraklarıyla sınırlı olup olmadığını öğrenme niyetindeydi⁶⁴.

Türk heyetinin, Sovyetler'i mümkün mertebe müttefiklerin safına çekip Hitler'i siyasi olarak yalnız bırakmak amacıyla yola çıktığı Moskova'daki görüşmeler farklı bir hâl almaya devam ediyordu. *Ulus* Gazetesi açısından bu ziyaret, Sovyetler Birliği Dışişleri Komiser Yardımcısı Potemkin "Yoldaşın" 1939 Mayıs'ında Ankara'ya yaptığı ziyaretin iadesiydi. Sovyet Basını da durumu basit bir iade-i ziyaret olarak

⁶³ "Hariciye Vekilimiz Moskova'da Büyük Merasimle Karşılandı", *Cumhuriyet*, 25 Eylül 1939.

⁶⁴ S. Deringil, *a.g.e.*, s.91.

değerlendirdi⁶⁵. Ayrıca *Ulus*, 1921 yılından beri dostça olan ilişkilerde iki prensipten söz ediyordu; biri karşılıklı sıkı ve sarsılmaz güven duygusu, diğeri ise uluslar arası ilişkilerde barış ve güvenliğin sağlanmasıydı⁶⁶.

Sovyetler Birliği'nin Türkiye açısından kabul edilmesi mümkün olmayan istekleri bu görüşmelerin tıkanmasına sebep olmuştur. Alman dışişleri bakanının gelmesiyle günlerce diplomatik nezakete uymayacak şekilde bekletilen Türk Heyeti en sonunda 17 Ekim 1939'da fazlaca uzayan Moskova ziyaretini bir anlaşma sağlayamadan noktalarak geri dönmek zorunda kalmıştır. Tüm bunlara rağmen basın yine de Türk-Rus ilişkileri hakkında olumsuz yorum yapmaktan kaçınmıştır⁶⁷.

1.3. Üçlü İttifak

Şükrü Saraçoğlu'nun Moskova ziyareti sonuçsuz kalınca Türkiye, İngiltere ve Fransa ile daha da yakınlaşma içerisine girmiştir. Sovyet kanadında beklediği ilgiyi ve ittifakı bulamayan Türkiye kendini güvence altına alabilmek için bir süredir sıkı ilişkiler yürüttüğü Fransa ile İngiltere'ye yönelerek bir ittifak antlaşması imzalamıştır. Bu ittifaka önceden yapılan ortak deklarasyonların ruhu egemendi. Antlaşmaya göre; İngiltere ve Fransa devletleri, bir Avrupa devletinin saldırısına maruz kalırsa Türkiye daha önce de sözü edilen müsâmahakar tarafsızlığını sürdürecekti. İngiltere ve Fransa, Yunanistan ve Romanya'ya verdikleri garantiler yüzünden bir savaşa sürüklenirlerse Türkiye onlara yardım edecek, onların safında çarpışacaktı⁶⁸. Türkiye'ye karşı olası bir saldırıda da İngiltere ve Fransa yardım edecekti. 19 Ekim'de imzalanan anlaşmanın temeli bu yöneydi⁶⁹.

Bu tarihi anlaşmanın *Ulus Gazetesi*'ndeki değerlendirilişini başyazar Falih Rıfık Atay'ın kaleminden okumak dönemin bakış açısını ve hükümetin görüşünü yansıtmaları bakımından önemlidir:

“İttifak muahedemizle herhangi bir buhrana karşı muvakkat bir tedbir almış bulunuyoruz: Türkiye'nin emniyeti ve onunla birleşen İngiliz ve Fransız emniyet

⁶⁵ Şevket Süreyya Aydemir, *a.g.e.*, s.121.

⁶⁶ Falih Rıfık Atay, “Hariciye Vekilimiz Moskova'da”, *Ulus*, 23 Eylül 1939.

⁶⁷ Manşetten: “Moskova'da 23 gündenberi cereyan eden görüşmeler anlaşma ile neticelenemedi. Moskova müzakerelerinin bu defa intac edilememiş olması iki devletin samimî dostluğunu bozmamıştır.”, *Cumhuriyet*, 18 Ekim 1939.

⁶⁸ *Cumhuriyet Gazetesi* bu anlaşmayı “Ankara Paktı” olarak vermiştir. Bu isim bazı kaynaklarda adı geçen antlaşmayı kasteder.

⁶⁹ M. Özçelik, *a.g.m.*, s.257.

menfaatleri ve bu menfaatlerin esasen muhafaza ve müdafaasına münhasır olduğu barış nizamı için uzun müddetli bir teminat vücuda getirmiş oluyoruz.

Hükümeti, cihan sulhu ve milletler hürriyeti ideali ile tam bir uygunluk arz eden, Türkiye'nin milli emniyeti hakkında elde etmiş olduğu yüksek muvaffakiyetinden dolayı tebrik ederiz. Bu sırada Millî Şefimizin büyük adı şüphesiz en derin hürmetle bütün vatandaşlarımızın dilinde ve gönlünde dolaşıyor”⁷⁰.

Görüldüğü gibi *Ulus* Gazetesi, Türk-İngiliz-Fransız İttifak Antlaşması'na destek vermekle beraber bu anlaşmanın barış için yapıldığını ve geçici bir tedbir olduğunu vurgulamaktadır. Aynı gün İsmet İnönü, İngiltere'de yayınlanan Daily Telegraph Gazetesi muhabiriyle yaptığı röportajda hükümetin tutumunu şöyle açıklamaktaydı:

“İngiliz milletine Türk milletinin muhabbetli selamlarını bildirmenizi rica ederim. Türkiye Cumhuriyeti ile ittifakı İngiliz milletinin samimiyetle karşıladığını görmek bizi çok sevindirmiştir. Bu ittifakı ilham eden siyasete samimî yardımından dolayı bilhassa İngiliz matbuatına müteşekkirim. İttifaka karşı duyguları samimi olduğu kadar da, giriştiği taahhütleri yapmak azminde olan Türk milletinde, İngiliz milleti sadık bir müttefik bulacaktır. İki millet arasındaki eski dostluk müşkül seneler içinde de Türk milletinin kalbinde derin köklerini muhafaza etmiştir. İki memleket her sahadaki menfaatlerini temin noktasında ve cihan sulhunun korunmasında el ele yürüyebilmek için o dostluğun tekrar ihyasına itimatla bakıyoruz”⁷¹.

Dönemin başbakanı Refik Saydam da bu antlaşmadan ötürü duyduğu mutluluğu aynı muhabire bildirmekteydi.

Son Posta Gazetesi ise antlaşmayı manşetten şu şekilde duyurmaktaydı: *“Bugünkü Türkiye'nin meydana getirdiği en güzel emniyet ve sulh âleti olan Türkiye-İngiltere-Fransa ittifakı dün imzalandı.”* Başlığın altında ise yine bu ittifakın barışı korumaktan ibaret olduğu belirtilmekteydi: *“Muahede hiçbir devlet aleyhine müteveccih değildir; hedefi tecavüze karşı koymak için, lüzum hasıl olursa Türkiye'ye, İngiltere'ye ve Fransa'ya karşılıklı yardım ve müzaheret temin eylemektir”⁷²* sözleriyle kamuoyuna ittifakın amacı duyuruluyordu.

Öte yandan bu antlaşmanın hata olduğunu düşünenler de vardı. Bunlardan biri Atatürk döneminin ünlü dışişleri bakanı Tevfik Rüştü Aras idi. O, Türk-İngiliz-Fransız

⁷⁰ Falih Rıfki Atay, “Büyük Sulh ve Emniyet Eseri”, *Ulus*, 20 Ekim 1939.

⁷¹ Ş. S. Aydemir, *a.g.e.*, s.125.

⁷² *Son Posta*, 20 Ekim 1939.

İttifak Antlaşması'nın imzalanmasının büyük bir yanılgı olduğunu ileri sürerken, Türkiye'nin "tarafsız" kalmasının mümkün olduğunu ve eğer bunu başarabilirse savaş sonrası balkanlarda büyük bir ekonomik ve siyasi güç olarak ayakta kalabileceğini savunmuştur.

Türkiye'nin açıkça İngiltere ve Fransa'nın yanında yer alması 1939'un sonuna doğru Türk - Alman siyasi ilişkilerindeki soğumayı gözle görülür bir biçimde arttırdı. Nitekim 2 Kasım 1939'da Ankara'da Almanya'nın büyükelçisi Von Papen, Şükrü Saraçoğlu'na eğer bu anlaşma fiilen geçerli olursa Türkiye'nin de Almanya'nın düşmanları arasında sayılacağı tehdidini yöneltmişti. Bunun yanında boğazlardan bir müttefik gemisi geçecek olursa Almanya'nın boğazları bombalayabileceğini ifade etmişti⁷³.

Türk-İngiliz-Fransız İttifak Anlaşması'nın maddelerine göre; Türkiye'nin verdiği taahhütler, bu devleti Sovyet Rusya ile bir savaşa sürüklemeyecektir. Bu kayda rağmen Sovyet devlet adamları ve basını Türkiye'nin bu antlaşmayla savaşın içine sürüklendiği yorumunu yapıyorlardı. Sovyet Dışişleri Bakanı Molotov " *Türkiye acaba bir gün, bu hareketine esef etmeyecek midir?*" diye sormaktaydı⁷⁴.

Ankara Paktı'nın imzalanmasının ardından Türk basınında da çeşitli değerlendirmeler yapılmıştır. Bunlardan *Cumhuriyet* Gazetesi yazarı Nadir Nadi'nin yazdığı yazılar bilhassa ilginçtir. Yazarın "Alman Milleti ve Avrupa" başlıklı makalesi Ankara Paktı'na bir tepkidir. Makalede Nadir Nadi; Avrupa milletleri üzerinden Türkiye'ye nasihat vererek, Almanya'nın önemli bir güç olduğunu ve bu gerçeğin görülmesi gerektiğini belirtmiştir⁷⁵. Diğer basın organlarınca Nadi'nin bu makalesine tepki gösterilmiş ve yazarın imzalanan pakta tepki olarak hükümete akıl vermeye kalkıştığı eleştirileri yöneltmiştir Buna karşılık *Cumhuriyet*, Nadir Nadi'nin söz konusu makalesinden sonra üç ay kapatılmıştır⁷⁶.

Basından başka kalemler de bu paktın ülkeyi savaşa sürüklemesinden duydukları endişeyi köşe yazılarında aktarmışlardı. Bunlardan biri olan *Tan* Gazetesi yazarlarından Zekeriya Sertel bu endişeyi şu şekilde aktarıyordu;

"... Bize göre, bu harp büyük devletler arasında dünya hakimiyeti için yapılmakta olan bir harptir. Biz müttefiklerin galebesini istiyoruz. Çünkü onların sulh

⁷³ Kollektif Yazarlar: Necdet Ekinci, " İnönü Dönemi ve II.Dünya Savaşı Yılları, *Türkler Ansiklopedisi*,C.XVI,Yeni Türkiye Yay. , Ankara,2002 ,s.1287.

⁷⁴ Aydemir, a.g.e. , s.127.

⁷⁵ Nadir Nadi, "Alman Milleti ve Avrupa", *Cumhuriyet*, 21 Ekim 1939.

⁷⁶ Kapatılma olayının ayrıntıları için bkz. : Aliye Uçar, *İkinci Dünya Savaşında Cumhuriyet Gazetesinin Dış Politika Değerlendirmesi*, İstanbul, 1992.

gayelerinde küçük milletlerin hürriyet ve istiklali, büyük milletlerin küçük milletleri istismar etmemesi, tecavüze imkân bırakılmaması, devamlı, müstakar ve emin bir sulh temini gibi, bizim de benimsediğimiz noktalar vardır. Fakat bu gayeler için yirmi sene evvel harp ettik; gayemize kavuştuk. Şimdi aynı maksat için harp etmeye lüzum görmüyoruz. Ne başkalarının topraklarında gözümüz vardır, ne de genişlemek emelindeyiz. Bilakis başkalarının hürriyet ve istiklaline hürmet etmeyi, yirmi sene evvel uğrunda harp ettiğimiz gayelerden biri sayıyoruz. Onun için müttefikleri bizden silahlı bir yardım beklememelidir...⁷⁷ şeklindeki ifadesiyle müttefikler safında aktif olarak savaşa girme ihtimalini baştan eleştirmiştir.

Ankara Paktı ile Türkiye uluslar arası devletler hukukuna göre savaşa dahil olmuştur. Türkiye'yi yönetenlerin bu anlaşmayı imzalamaktaki asıl amacı; olası bir Sovyet tehdidine karşı yalnız kalmamaktır⁷⁸. II. Dünya Savaşında Türkiye'nin konumunu tarafsızlık olarak göstermek birçok otoritenin sık başvurduğu bir yol olsa da Türkiye savaşın henüz başında safını belli etmişti. Ancak Mihver'in üst üste gelen başarıları bu ittifak safının doğru olup olmadığı konusunu Türk kamuoyunda ileriki günlerde tereddütler yaratacaktı...

1.4. 1940 Yılı'nın Önemli Gelişmeleri

1940 yılı savaşın bütün Avrupa kıtasını sardığı dönemdir. Dünya ve Türkiye bu yıl içinde birçok ilginç ve beklenmedik gelişmeye tanık olmuş ve devletler politikalarını bu gelişmelere uygun olarak belki de radikal bir şekilde değiştirmek zorunda kalmıştır. Bu aşamada Türkiye'nin Alman ilerlemesi üzerine hareket özgürlüğünü koruyarak savaş dışı kalma çabası iyice belirginleşecekti. 9 Nisan 1940 günü bir süredir duran savaş⁷⁹ Alman orduları tarafından Danimarka'nın işgal edilmesiyle tekrardan hareketlenmiş, takip eden günlerde de Almanlar Norveç kıyılarını da işgale başlamıştı⁸⁰. Tarafsızlığını ilan etmiş bu devletlere karşı yapılan işgal hareketini ise Türk basını kınamaktaydı⁸¹. Belçika, Hollanda gibi tarafsızlığını ilan etmiş ülkeleri dahi kısa sürede işgal eden Almanya'ya karşı Türk basınında da tepkiler artmıştır. *Cumhuriyet*'ten

⁷⁷ Zekeriya Sertel, "Türkiye'nin Bitarafılığı Meselesi", *Tan*, 24 Ekim 1939.

⁷⁸ Ahmet Çelik, *İkinci Dünya Savaşı Sürecinde (1939-1945) Muhalif Basın*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) SDÜ, Isparta, 2011.

⁷⁹ Polonya'nın işgalinden sonra 5-6 ay boyunca Fransa ile savaşın başladığı döneme kadar pek çatışma olmayan ve durağan geçen bu sürece terminolojide "garip savaş" denmektedir. (1 Eylül 1939 - 10 Mayıs 1940), askeri ve siyasi kronoloji için bkz. Osman Öndeş, *2.Dünya Savaşı*, İstanbul,1980.

⁸⁰"Şimalde Harp Başladı. Naziler Danimarka'yı İstila Ettiler, Oslo İle Bazı Norveç Limanları Zaptedildi, Müttefik Kuvvetler Derhal Mukabeleye Geçtiler", *Tan*, 10 Nisan 1940.

⁸¹Cemil Koçak, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi*, C.I, İstanbul, 2012, s.299.

Abidin Daver: “Hollanda ile Belçika, kendilerini ‘bitaraflık denilen mevhum tanrıya emanet etmişlerdi. Almanya dün sabaha kadar sadece bu ülkelerden bitaraflık istiyordu. Onlar, Almanya’yı dinleyip bitaraf kaldılar, fakat Almanya onların bitaraflığını dinlemedi...”⁸². Benelux ülkelerinin başına gelenlerden sonra tarafsız ülkelerin mutlaka bir saf seçmesi gerektiği Türk basınınca da artık tavsiye edilmeye başlanmıştır. Ayrıca Türkiye’nin tarafsızlık yerine üçlü ittifaka katılmasının ne kadar isabetli bir karar olduğu da tarafsız ülkelerin başına gelenler örnek gösterilerek gazetelerde yer alıyordu.

İtalya’nın da savaşa dahil olması Türk – İngiliz - Fransız Antlaşması’nı yürürlüğe girmesine ve Türkiye’nin savaş Akdeniz bölgesine sıçradığı için verdiği taahhüte uygun olarak savaşa girmesi beklentilerine yol açmıştı. Nitekim Müttefik temsilcileri bu yönde baskıyı arttırdılar⁸³. Öte yandan Fransa’nın çok kısa bir sürede Nazi ordusuna teslim olması büyük bir şaşkınlık ve şok etkisi meydana getirmişti. Özellikle İtalya’nın savaşa dahil olması ve Akdeniz’in savaş bölgesi haline gelmesi Türk kamuoyunda da endişe yaratmıştı. Bu endişeler üzerine hükümetin sesi konumundaki *Ulus Gazetesi*’nden Falih Rıfkı Atay şu sözleri yazmıştı:

“...Bir gün harbetmeğe mecbur olacak mıyız, olmayacak mıyız? Hemen bir kelime ile haber verelim ki harbi ne arıyacağız, ne de yapmak lâzım geldiği zaman, onu Türk milletinin bütün kudreti ile karşılamakta bir an tereddüt edeceğiz. Düsturumuz geçenlerde de tekrar ettiğimiz gibi şu olmalıdır ‘Sulh hâli ebediyen devam edecekmiş gibi çalışmak, yarın harbedecekmişiz gibi maddeten , mağnen hazır olmak!’”⁸⁴.

Falih Rıfkı Atay’ın kullandığı bu kelimeler Türk dış işlerinin politik şiarı gibiydi. Yazının başlığının “*Siyaset ve Kuvvetimize İtimat*” olarak konulması o günler için halkın kafasındaki soru işaretlerini gidermek ve de İtalya ile Almanya’ya da Türkiye’nin kolayca teslim olmayacağı, hazırlıklı beklediği uyarısını yapmaktan ileri gelmektedir.

1.4.1. İtalya’nın Savaşa Girmesi

Daha önce de belirtildiği gibi 1939 yılında Türkiye’nin, hareketleri ve politikaları bakımından en çok kaygılandığı devlet İtalya idi. İtalyanların yayılma arzusunda olduğu saha Akdeniz ve çevresi olduğundan dolayı yine bir Akdeniz ülkesi olan Türkiye bu konuda oldukça hassastı. İtalya’nın savaşa dahil olmasından birkaç ay

⁸² Abidin Daver, “Bitaraf Kurbanlar”, *Cumhuriyet*, 11 Mayıs 1940.

⁸³ O. Akandere, *a.g.e.*, s.275.

⁸⁴ Falih Rıfkı Atay, “Siyaset ve Kuvvetimize İtimat”, *Ulus*, 11 Haziran 1940.

önce Türk basınında çok sık olarak İtalya'daki askeri hareketlilikler hakkında haberler yapılmaktaydı⁸⁵. İtalya'nın savaşa dahil olup olmamasının Türkiye açısından bu kadar önemli olmasının sebebi ise Türkiye'nin, İngiltere ve Fransa ile imzaladığı ittifak anlaşmasının ilgili hükmündeki; savaş Akdeniz'e yayılacak olursa Türkiye'nin müttefikler yanında savaşa iştirak edeceği ifadesiydi.

İtalya tıpkı ilk savaşta olduğu gibi İkinci Dünya Savaşına da savaşın başlamasından dokuz ay sonra müdahil oldu. İtalya'nın 10 Haziran 1940'ta Almanya'nın safında savaşa katılmasıyla savaş Kuzey Afrika'ya sıçramış oluyordu. Zaten Libya, Eritre ve Somali İtalyan kontrolündeydi. Ulus Gazetesi İtalya'nın tutumunu şu şekilde eleştirmiştir :

“...1914 harbine İtalya 9 ay sonra iştirâk etti. 1939 harbi de 9 aylık olmuştur. Şu fark ile ki 1914 müdahalesi, İtalyan taahhütleri aleyhine milli bir hareket idi. 1940 müdahalesi ise taahhütler lehine, gayrimilli bir rejim hareketi addedilmektedir. Bizzat Birleşik Amerika Cumhurreisinden işitiyoruz ki Fransa ve İngiltere, İtalyan menfaatlerini müzakere ile temin etmeğe razı idiler. Halbuki 10 Haziran günü İtalyan hariciye nazırı, Fransa'nın Roma büyükelçisine demiştir ki: 'Mösyö Musolini, Hitler'e karşı aldığı taahhüdü yerine getirmektedir.' İngilizler İtalyan müdahalesini, Alman zaferinden emin olmasına ve böyle bir zaferin kendisine Fransa ve İngiltere'nin vâdetmiş olduklarından daha büyük menfaatler temin edeceğin kanaatinde bulunmasına atfetmektedirler...”⁸⁶.

Aynı gazete İtalya'nın savaşa girmesinin müttefikler cephesinde bir şaşkınlığa ya da telaşa mahâl vermediğini ve gereken tedbirlerin zaten alınmış olduğunu yazmaktaydı.

Tan Gazetesi yazarı Zekeriya Sertel ise İtalya'nın savaş dışı konumunu bozmasının İtalya için gereksiz bir hamle olduğunu söyledikten sonra İtalya'nın maskesini çıkardığını kaydetmekteydi:

“İtalyanın harbe girmesiyle harp sahası birdenbire Garpten Akdenize sirayet etmiş ve genişlemiş bulunuyor. Şimdiye kadar İtalya, zaten harp harici görünerek müttefikleri Almanyaya azamî derecede yardım ediyordu. Fransanın Alp eteklerinde bir milyon 300 bin asker bulundurmaya mecbur ediyor, Mısır ve Suriyede Müttefiklerin yarım milyonluk bir kuvvetini âtil bir hale koyuyor, Akdenizde de müttefik donanmasını tutuyordu. Halbuki Fransa, İtalya hududunda hareketsiz bir halde duran kuvvetlerine

⁸⁵“Akdenizde Karşılıklı Hazırlıklar, İtalya 117 Milyon Sterlinlik Harp Tahsisatı Kabul Etti”, *Tan*, 5 Mayıs 1940.

⁸⁶ Falih Rıfki Atay, “İtalyan Müdahalesi ve Ruzvelt'in Nutku”, *Ulus*, 12 Haziran 1940.

şiddetle muhtaç bulunuyordu. Müttefik donanmaları Şimalde faydalı şekilde kullanılabilirdi ve nihayet Cenuptaki yarım milyonluk ordu hiç bir işe yaramaz vaziyete düşmezdi. Bu itibarla, İtalya'nın nihai kararını vererek savaşa girmiş bulunması bu vaziyete bir nihayet vermiştir"⁸⁷. Bu söylemlere yakın ifadeler tüm basın organlarında tekrar edilmiştir. İtalya'nın verdiği kararı sorgulamasına yönelik telkinler de göze çarpan ifadeler arasında yer almaktaydı.

Türkiye, müttefiklerin İttifak Antlaşması gereği savaşa girme yönündeki taleplerine 13 Haziran 1940'ta resmen cevap vermiştir. Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu, İngiltere ve Fransa Büyükelçilerine İtalya'nın savaşa girmesiyle ortaya çıkan durumun icabı yerine getirilirse bunun Türkiye ile Sovyetleri de savaşa sürükleyebileceğini belirterek ittifak anlaşmasının ikinci protokol hükümlerine Türkiye'nin uymayacağını ve savaş taleplerini kabul edemeyeceğini bildirdi. Türkiye'nin savaşa girmemesi, takip eden günlerde Fransa'nın teslim olması da müttefik İngiltere'yi, Amerika Birleşik Devletleri ile daha da yakınlaşmak zorunda bırakacaktır.

1.4.2.Fransa'nın Yenilgisi

II. Dünya Savaşı'nın en önemli evrelerinden biri şüphesiz Fransa'nın kısa zamanda ağır ve mutlak bir yenilgiye uğramasıdır. Bu durum Avrupa ve Dünya siyasetini yakından ilgilendiren bir gelişmeydi. Fransız ordularının Avrupa'nın en kuvvetli orduları olduğu düşünülüyor ve aynı ordunun Almanlara karşı kurduğu yüksek istihkamlı savunma hattı olan Maginot Hattı'nın⁸⁸ aşılmasının yılları bulabileceği sanılıyordu. Beklenenin aksine Alman orduları kısa sürede bu istihkam hattını yararak Fransa'nın içine doğru ilerlemeye başladılar ve henüz Fransa savaşmaya başlayalı bir ay bile olmamışken başkenti Paris düştü ve Fransa teslim olarak Avrupa'da Almanya'nın karşısında durabilecek son büyük gücün tasfiyesini onaylamış oldu.

⁸⁷ Zekeriya Sertel, "İtalyanın Harbe Girmesi Ve Akdenizdeki Vaziyet", *Tan*, 13 Haziran 1940.

⁸⁸ Almanları durdurmak için planlanan doğudaki hat ve batıdaki tampon bölge planlarının tek açığı iki kolun ortasındaki araziydi. Fransızlara göre bu sık ağaçlar ve ırmaklar barındıran bölge, tank ve topçu birlikleri için geçilmesi imkânsız bir yer olduğundan, büyük saldırı için ihtimal dışıydı. Fakat, Hitler ağaçlık bölgeyi yıkarak ordusunu geçirmiş ve hattı yarmıştır. 1940'da Alman Kuvvetleri tarafından bu engel aşılmıştır. Önlerinde savunma hattı bulunmayan Alman ordusu Fransa'nın içlerine doğru ilerleyince, Fransızların bütün savunma hattı çökmüştür. Ardından Belçika ve Hollanda üzerinden de Fransa'ya saldıran Alman güçleri kısa zamanda Fransa'nın 2/3'ünü işgal etmiştir. Bkz. <http://www.history.com/topics/world-war-ii/maginot-line> (Erişim Tarihi: 10 Mayıs 2014)

Fransa'nın üç hafta kadar kısa bir sürede teslim olmasını hükümet ve politik çevreler şok, kaygı ve kızgınlıkla karşıladılar⁸⁹. Bu kızgınlığın en büyük sebeplerinden biri de askeri ve siyasi olarak batmakta olan bir devletin yanına Türkiye'yi de çekmek istemesiydi. Alman orduları Paris'e kadar inmişken Fransızların Türkiye'yi savaşa sokmak için baskı yapması Türk diplomasisinin daha da kabuğuna çekilmesine sebep olmuştu. 22 Haziran 1940'da dünyanın ve Türkiye'nin gücüne saygı duyduğu Fransa bu kadar kısa sürede iflas ederek dramatik bir şekilde Almanya ile mütareke imzaladı. Hitler bu mütarekeyi Compiègne Ormanı'nda, 1918'de Fransızların, mağlup Almanya delegelerine mütareke ve teslim şartlarını dikte ettikleri aynı yerde, aynı vagonun içinde kendi mütareke ve teslim şartlarını milli bir gurur ve intikamını almış olmanın verdiği mutlulukla dikte etti.

Tan gazetesinden Zekeriya Sertel Fransa'nın bu mağlubiyetini şu şekilde değerlendirmiştir: *"Fransa, Avrupa'nın en kahraman, en vatanperver, en cesur milleti olarak tanınmıştır. Fransa dünyanın en kuvvetli askeri memleketlerinden biridir... Kahraman, cesur, vatanperver Fransız askeri neden bu defa Alman akınını durdurmağa muvaffak olamamıştır? Bugün herkesin teessürle birbirine sorduğu bu sualin cevabını Başvekil Mösyö Reynaud'un 1937 tarihinden neşrettiği 'Fransa'nın Askeri Meselesi' adlı kitabında buluyoruz... Mösyö Reynaud, bütün bu felaketleri vaktinde görmüş, yapılmış hataları tesbit ve tenkit ederek ona göre hazırlanmak lazım geldiğini iddia etmiş büyük Fransız devlet adamlarından biridir. Kendisi kitabında şöyle demektedir: 'Majino hattı gibi müstahkem bir engel vücuda getirmiş olan Fransa'nın tecavüze geçeceği nasıl farz edilebilir? Bu müstahkem hattın ilerisine atılmak macerasını kim göze alır? Bizim harp planımız müdafaa plânıdır.' Bu tezi kabul etmiş olan Fransa yirmi seneden beri yalnız ordularını tahkime ehemmiyet vermiş, ordusunu müdafaa hareketine göre techiz ederek hazırlamış ve bu sebeple de harp plânında daima sabit bir siper harbini kabul etmiştir. Fransız Başvekil kitabında bu tezi ve bu zihniyeti tenkit ediyor..."*⁹⁰

Fransa'nın hızlı çöküşü, bu devletin savaşa hazırlanmada sorumsuz ve plansız davranmasına bağlıyordu. Yine Fransa'nın savaş stratejisini saldırıya yer vermeksizin hep savunma üzerine inşa etmesi büyük eleştirilere neden olmaktaydı. Falih Rıfkı Atay konuyu şu şekilde değerlendirmekteydi:

⁸⁹ Selim Deringil, a.g.e., s.109.

⁹⁰ Zekeriya Sertel, "Fransa Niçin Bugünkü Vaziyete Düştü?", *Tan*, 17 Haziran 1940.

“Yerli yabancı dört milyona yakın ordusu ile Fransa beş haftada yıkılmıştır. 1 Eylül’de böyle bir hadiseye kimsenin hatta bizzat Mihver devletlerinin dahi ihtimal vermediğine şüphe yoktur... Maziye ait bütün tenkitler haklı olsa bile, son dokuz aylık gaflet ve bilhassa 9/10 Mayıs strateji hatası Fransız milletine izah edilemez”⁹¹.

Türkiye’nin müttefiklerinin üst üste aldığı yenilgiler ülkede farklı seslerin çıkmasını da beraberinde getirdi. Bazı kesimler Türkiye’nin demokrasi devletlerinin safında yer almasını çok erken alınmış bir karar olarak görmeye başladı. Kimi milletvekilleri bir an önce müttefiklerin yanında savaşa girerek onlara yardım etmeyi teklif ettiler⁹². Artık ülkede gözle görülür bir Alman taraftarlığı başlamıştı.

Almanya’nın Fransa’yı yenmesi Türkiye için ayrı bir sorunu yine beraberinde getirmişti. Savaşın başında Türkiye yalnızca kendi güvenliğini sağlamak için müttefiklerin yanında yer almıştı. Bu şekilde Mihver devletlerinin Türkiye’ye saldırmasında çekince yaratmak istenmişti. Böyle bir saldırı olsa dahi Türkiye yanında bir askeri destek görebilecekti. En büyük müttefiklerinden birinin böylesine hazin bir yenilgi yaşaması ise Türkiye’yi hiç düşünmediği bir noktaya itmişti. Türkiye protokol gereği yenilmiş müttefikine yardım etmek durumundaydı. Bunu yapmak demek doğrudan savaşa katılmak anlamına geliyordu. Türkiye müttefiklerine, anlaşmada II. madde olan Sovyet çekincesini öne sürerek Türkiye’nin savaş dışı olduğunu ilan etti.

Bir diğer korkulan şey de Fransa’nın Akdeniz’deki donanmasının Nazilerin eline geçmesi ihtimaliydi. Zira İtalyan filosu da bu donanmaya iştirak edecek olursa Akdeniz’de Türkiye’nin güvenliği büyük bir tehlikeye girecekti. Tam da bu sırada İngiltere’nin Ankara Büyükelçisi Hugessen Türkiye’nin bu kaygılarını İngiltere’ye bildirmişti. Nitekim 3 Temmuz 1940’da Fransız filosu İngilizler tarafından Cezayir’in Oran ve Mesr’el Kebir limanlarında bombardıman edilip batırılarak sorun ortadan kalktı. Türkiye’yi elde tutma kaygısının bu harekette rol oynadığı düşünülmektedir⁹³. Aynı tarihlerde Cebelitarık Fransızlar tarafından bombalanmış ve iki müttefik farklı şartlar altında da olsalar birbirlerine zarar vermişlerdi. Bu gelişmeler Türk siyaset adamlarının bir devlete tamamen güvenip savaşa girmenin yarı yolda kalma tehlikesini beraberinde getireceği görüşünü haklı çıkarmıştı.

Fransa’nın savaş dışı kalmasından bir süre sonra Almanya ile İngiltere hava taarruz savaşına girişmişlerdir. Aynı tarihlerde Nadir Nadi, *Cumhuriyet* Gazetesinde bir

⁹¹ Falih Rıfki Atay, “Fransa’ya Sulh Şartları Verilirken...”, *Ulus*, 22 Haziran 1940.

⁹² C.Koçak, a.g.e. , I, s.305.

⁹³ Selim Deringil’in yorumudur. Bkz. a.g.e, s.115.

makale yazarak Fransız ordularının yenilmesiyle artık Almanya'nın Avrupa'da tek güç konumunda olduğunu ve bunun kabul edilmesinin zorunlu olduğunu vurgulamaktaydı:

“Dünya realiteyi görmeye mecburdur. Fransız ordusu ortadan kalkalı bir buçuk aya yaklaştığı halde, birçokları hâlâ, müspet vakıalar üzerinde durmaktansa istikbale dair tahminler ileri sürmeyi tercih ediyor görünüyorlar. ‘Nihai safha nasıl olacak?’, İngiltere zaptedilebilir mi?, Hava harbini Almanlar kazanacak mı?’ gibi yarına ait meseleler hakkında mütalâa yürütenler ekseriyeti teşkil ediyor... Bugün Avrupada bir Alman kudreti yaşıyor. Bu kudretin membaı, kemiyet ve keyfiyet itibariyle Alman birliğinden gelir. Alman birliği ise bir veya birkaç şahsın değil, tekamül eden bir fikrin, binaenaleyh tarihin bir eseridir”⁹⁴.

Bu makaleye cevap Hüseyin Cahit Yalçın'dan gelmiştir. *“Yani Almanya'ya boyun mu eğelim”* şeklinde giriş yaptığı makalesinde Yalçın, Nadir Nadi'yi eleştirdikten sonra : *“... Bizim makaleden anladığımız şudur: Harp bitmiş sayılır, Almanya galiptir. İngilizlerin yarın harbi kazanacağını düşünmek, hayal peşinde koşmaktır. Almanya doksan milyonluk müthiş bir kitledir. Biz de Almanya'nın nüfuzuna tabi olalım ve boyun eğelim”⁹⁵* diyerek Nadir Nadi ile polemiğe girmiştir.

Bu tartışmalara Tan'dan Zekeriya Sertel, Akşam'dan Necmettin Sadak gibi isimler de ortak olarak Nadir Nadi'nin makalesinin umutsuzca yazılmış bir makaleden öte Alman sevdasından ileri geldiğini ima ederek eleştirmişlerdir. Tartışmalar uzayınca Başbakan Refik Saydam, Nadir Nadi'nin babası Yunus Nadi'yi telefonla arayarak söz konusu makaleden duyduğu rahatsızlığı bizzat beyan etmiştir⁹⁶.

İstanbul basınında bu tartışmalar sürerken Ankara'da hükümete yakınlığıyla bilinen Ulus Gazetesinde 2 Ağustos 1940'da Falih Rıfkı Atay tarafından yazılan köşe yazısının başlığı *“Dış Politika Yazılarına Dikkat Edelim!”* olmuştur. Söz konusu yazıda ise şu cümlelere yer verilmekteydi: *“...Çünkü bugün dış politika demek milli müdafaa siyaseti demektir: bu siyaset birdir: Cumhuriyet Halk Partisinin olduğu kadar devletindir. Şahsi tefsirlere lüzum hissetmeyecek kadar vuzuh içindedir. Ve herkesin anlayacağı kadar tekrar edilmiştir. Cephede orduya, cephe gerisinde milli ittifaka istinat ediyoruz. Milli ittifak, dış politikadaki telâkki ve itimat birliği demektir”⁹⁷.* Gazetenin hükümet ile ilişkisi göz önüne alındığında Ankara'daki siyasi çevrelerin dış

⁹⁴ Nadir Nadi, “Avrupa Milleti Realiteyi Görmeye Mecburdur”, *Cumhuriyet*, 30 Temmuz 1940.

⁹⁵ Hüseyin Cahit Yalçın, “Bugünkü Realite”, *Yeni Sabah*, 31 Temmuz 1940.

⁹⁶ A. Uçar, *a.g.t.*, s.28.

⁹⁷ Falih Rıfkı Atay, “Dış Politika Yazılarına Dikkat Edelim!”, *Ulus*, 2 Ağustos 1940.

politika üzerine yazılan dönem politikasına aykırı yazılardan ve çıkan tartışmalardan oldukça rahatsız olduğu düşünülebilir.

Bu tartışmalar Türk basınıni meşgul ederken Alman-İngiliz hava savaşı yaşanmış ve İngiltere'nin hava bombardımanı yoluyla zayıflatılmasının zor olduğunu anlayan Almanya, farklı savaş stratejileri denemeye, doğuya daha fazla önem vermeye başlamıştır. Bu dönemde Mihver'in Balkanlar üzerine yapacağı girişimler Türkiye'yi daha yakından ilgilendiren konular arasına girmeye başlayacaktı.

1.5. Türkiye'nin Savaş Dışı Kalma Çabaları

İkinci Dünya Savaşı'nda esas stratejisini savaş dışı kalmak olarak belirleyen Türkiye, savaşın alanının genişlemesiyle stratejik konumu gereği savaşan tarafların kendi safında olmasını istediği ve bu yönde baskılarını arttırdığı bir ülke konumuna gelmişti. Bu gelişmeler de Türk dış politikasında değişmelere gidilmesine sebebiyet vermişti. Bu değişikliklerde öncelikle Balkanlar ile Ege'de beliren tehlikeler önemli rol oynamıştır.

1940 yılı Ekim'inde İtalya, Yunanistan'a saldırdı. Aynı yıl içinde Almanya, Macaristan ve Romanya'yı işgal etti. 1941'in ilk yarısında ise Balkanlarda baskın bir Mihver havası hakim oldu. Burasının geleceği hakkında Hitler'in "Yeni Düzen" dediği ve hakkında açık olarak pek bir şey söylemediği sistem aktif edilecekti. 27 Eylül 1940'da Üçlü Pakt adı altında Japonya, Almanya ve İtalya bir ittifaka imza attılar. Hitler, Bulgaristan, Vichy Fransa'sı ve İspanya'yı da bu pakta dahil ederek İngiltere'ye karşı bir blok oluşturmak istediye de ilk etapta amacına tam olarak ulaşamadı⁹⁸. İşte, savaşın seyri yıl yıl değişirken köşe yazarlarının yorumları da değişmekteydi. *Akşam* Gazetesi yazarlarından Necmettin Sadak, Ekim 1939'da bir makalesinde Türkiye'nin, savaş Akdeniz'e indiği takdirde derhal yükümlülüklerini yerine getirerek savaşa dahil olmasını savunurken⁹⁹ Temmuz 1940'da Türkiye'nin konumunu muhafaza etmesi gerektiğini savunuyordu. Sadak'a göre Türkiye harp dışı bir konumda olmasına rağmen "bitaraf" değildi ve 10 aydır aktif olarak savaşa girmemesini kendi gücüne ve duruşuna borçluydu¹⁰⁰. Anlaşılacağı üzere Müttefiklerin üst üste aldığı mağlubiyetler Türk basınıni da temkinli olmaya itiyordu. Bu arada 17 Şubat 1941'de Türk-Bulgar

⁹⁸ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, İstanbul, 2007, s.371.

⁹⁹ Necmettin Sadak, *Akşam*, 21 Ekim 1939.

¹⁰⁰ Necmettin Sadak, *Akşam*, 16 Temmuz 1940.

Deklarasyonu imzalandı¹⁰¹. Bu deklarasyon gereğince taraflar birbirine saldırmayacak ve de birbirleri aleyhine siyasi anlaşmalar yapmayacaklardı. Nitekim Balkanlarda tansiyonun yeniden yükselmesine neden olacak hareket yine Bulgaristan'dan geldi. 1 Mart 1941'de Bulgaristan Üçlü Pakt'a dahil oldu. Nisan 1941'de de Almanlar Yunanistan'ı ve Ege adalarını işgal etmeye başladılar.

1.6.1. Romanya ve Yunanistan'ın İşgali ve Türk Basını

7 Ekim 1940'da Alman kuvvetleri Romanya'ya girmeye başlamışlardır¹⁰². Bu durum Türkiye'nin İngiltere ile imzaladığı deklarasyonun 3. Maddesindeki yükümlülüğün tamamen yürürlüğe girmesi anlamına geliyordu. Romanya'nın işgalinin şaşkınlığı sürerken bu sefer 28 Ekim 1940'da İtalya, Yunanistan'a saldırdı. İtalya'nın amacı kolay bir zafer kazanıp prestij sağlamaktı. Diğer yandan Almanya'dan önce Balkanlara inmek istiyordu. Deklarasyon hükmünün yürürlüğe girmesi için tüm şartlar olduğu halde İngiltere, Türkiye'den böyle bir talepte bulunmak istemedi. Bunu istediği takdirde Türkiye'ye yüklü miktarda savaş malzemesi ve para vermesi gerekecekti. Bunları vermeden de Türkiye'nin savaşa girmeyeceğinin farkındaydı. Ayrıca Fransa'nın çöküşü esnasında Türkiye'yi savaşa zorladıkları için Türkiye kanadında da güvensizlik iyiden iyiye kendini gösteriyordu.

Özellikle İtalya'nın Yunanistan'a saldırısı Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'ndan önce İtalya'ya karşı duyduğu endişeleri haklı çıkarıyordu. Savaş artık tabiri caizse Türkiye'nin yanı başında ve bomba sesleri de kulağındaydı. Bu sıralarda çıkan *Ulus* Gazetesi söz konusu olayı ölçülü bir biçimde eleştirmesinin yanında Türk halkının kalbinin Yunanlılarla beraber olduğunu duyuruyordu. Ayrıca işgalin 28 Ekim günü yaşanması ve dolayısıyla gazetelerin 29 Ekim sayısında haber yapılması da bağımsızlığına inanmış bir halkın önünde kimsenin duramayacağı mesajını da taşıyordu¹⁰³.

Ayrıca Almanya'nın balkan topraklarına gelmesi demek bir bakıma S.S.C.B. ile saha çatışmasına girmek anlamına geliyordu.

¹⁰¹ R. Uçarol, *a.g.e.*, s.822.

¹⁰² Bkz. Karikatür Ek 5.

¹⁰³ Ahmet Şükrü Esmer, "İtalya'nın Tecavüzü", *Ulus*, 29 Ekim 1940.

“Artık Sovyet memleketleri şimalden cenuba kadar Almanya’nın işgali altında bulunan topraklarla komşu vaziyetindedir. Sovyetler herhangi cephede olursa olsun tek bir adım atsalar derhal Almanya’nın ayağına basacaklardır”¹⁰⁴.

Konuyla ilgili olarak Falih Rıfki Atay şöyle bir değerlendirme yapmıştır:

“Bu harp başladığı günden beri, Balkan Antantı devletleri, Mihver’e karşı kendi aralarında, velev tedafüü, bir tedbiri münakaşa etmeyecek kadar, tahrik edici değil, uzaktan şüphelendirici her türlü hareketten sakındılar. Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya devletlerinden her biri kendi infirat alemi içinde son derece titiz bir bitaraflik siyaseti takip etti. Bilhassa Yugoslavya ve Romanya iktisatlarını Mihver ihtiyaçlarına göre ayar ettiler; petroleri, her çeşit gıda maddeleri ve madenleri ile Mihver cephesini beslediler. Demokrasiler matbuatın Mihver aleyhindeki tenkit ve hücumlarına iştirak etmediler. Romanya’nın parçalanması Balkanlarda derin bir aksülamel uyandırmıştır. Romanya misali şunu göstermiştir ki ne rejim değiştirmek, ne tam inkiyât, hatta ne de toprak fedakarlığı hayat sahası planı¹⁰⁵ üstünde bir tâdil husule getiremez. Milli mukavemetin herhangi bir tarafında bir gevşeklik olursa, bunu nihayet kadar bir çözüme takip eder. Neticeyi kan dökmeksizin elde etmek için, başlangıçta o kadar itina gösterilirken memleket eskârının bir kısmı, milli müdafaa fedakarlıklarının lüzumsuzluğu zannına düşer. Avrupa kıtasında bir devlet için bitaraf ve müstakil kalmak mümkün müdür? Değil midir?”¹⁰⁶.

Sovyetler Birliği’nin Yugoslavya ile saldırmazlık anlaşması yapması karşısında Almanya’nın bu ülkeyi istila etmesi ayrı bir sıkıntıyı beraberinde getiriyordu. Cumhuriyet’te çıkan bir yazı şöyleydi: “Nazi Almanyası için harb, yapışkan bir toprak olmuştur; kurtulmak için sarfettiği gayretler, büsbütün batmaktan başka netice vermeyecektir”¹⁰⁷.

Öte yandan Yeni Sabah’ta Hüseyin Cahit Yalçın Almanya’nın Balkan Harekâtını şu şekilde eleştirmekteydi:

“Almanya imparatorluğu, Yugoslav ve Yunan hükümetlerine verdiği bir nota ile harp ilân etti ve Balkanları ateşe verdi. Eğer devletlerin hareketlerini ahlâk bakımından tetkik ve mütalâaya bir hak varsa Almanyanın açtığı bu yeni harpleri son derece şiddetle takbih edilmek lazım gelir. Çünkü kendisine karşı zerre kadar bir tahrik eseri

¹⁰⁴ S. Deringil, a.g.e, s.130 ; A.Şükrü Esmir, *Ulus*, 12 Ekim 1940.

¹⁰⁵ Burada sözü edilen “hayat sahası” Hitler’in meşhur terminolojilerinden biridir. Nazilerin sık kullandığı “yeni düzen ve hayat sahası” tabirleri işgal edilen topraklar üzerinde Almanya yararına yeni bir siyasi oluşum anlamına geliyordu; Ek.6.

¹⁰⁶ Falih Rıfki Atay, “Balkanlarda Harp Mesuliyeti”, *Ulus*, 4 Nisan 1941.

¹⁰⁷ “Zafer Yolu Balkanlardan Geçmez”, *Cumhuriyet*, 7 Nisan 1941.

bile vuku bulmamıştır. Bu iki küçük millet hiçbir zaman Alman menfaatlerini tehdit etmemişlerdir. Ortada hiçbir sebep yok iken, Almanya sırf kuvvetine güvenerek ve yalnız maddi bir tahakküm ve istilâ hırsına kapılarak kanlı bir boğuşmanın başlaması için emir vermiştir. Öteden beri insanların pek kıymet verdikleri merdlik ve kahramanlık bakımından da bu harplerde Almanyanın hissesine ufacık bir şeref ve iftihar vesilesi bile isabet edemez. Yüz milyonluk Almanya kırk beşmilyonluk İtalya ile birleşerek altı milyonluk Yunanistan'a hücum ediyor! Almanya belki arazi zapt edecektir Fakat dünyanın hiçbir tarafında bir gönül ve teveccüh ele geçirmeyecektir. Tarih dediğimiz mefhumun da bir kıymeti varsa onun nazarında da bu büyük Almanya şimdiden küçülmüş sayılabilir...”¹⁰⁸.

Almanya, Türkiye sınırına yaklaştıkça dönem basınında bu devlet aleyhine yazılar çığ gibi büyümüştür. Bu devletin Balkan Harekâtı'na giriştiği 1941 yılının ilkbahar aylarından 18 Haziran 1941 tarihinde imzalanmış olan Türk-Alman Saldırmazlık Paktı'na kadar gazetelerde çıkan yazılarda Almanya'ya karşı sert bir üslûp göze çarpmaktadır.

1.7. Struma Gemisi Faciası ve Türk Basını

Almanya'nın Balkanları tehdit etmesi üzerine bu bölgede yaşayan Yahudiler can güvenliklerinden endişe etmeye başlamışlardır. Naziler işgal ettikleri ülkelerde yürürlüğe koydukları Yahudi karşıtı yasaları, müttefikleri olan Romanya'da da yürürlüğe koymuşlardı. Hemen ardından Romanya'nın Yaş kentinde dört bin civarında Yahudi'nin katledilmesi, Romanya Yahudileri için göç etmekten başka çıkar yol kalmadığını gösteriyordu. Bu yolculuk için Romanyalı zenginlerden ve entelektüellerden oluşan bir Yahudi grubun birleştirdikleri para ile *Struma* isimli 1830 model bir motora sahip 46 metrelik bir kömür gemisini kiralandı. Bu gemi Panama bandıralı olmakla birlikte mürettebatı ve kaptanı Bulgar idi.

12 Aralık 1941'de Romanya'nın Köstence limanından yaklaşık 790 yolcu ve 10 mürettebatla kalkan *Struma*'nın motoru henüz İstanbul'a ulaşmadan Karadeniz'de arızalandı. Geçici bir bakımla İstanbul'a ulaşabilen gemi tekrar arıza yapınca 15 Aralık'ta Sarayburnu açıklarında demir attı¹⁰⁹.

Yük ve hayvan taşımak için üretilmiş olan gemi, bu kadar çok insanı taşımak ve barındırmak için elverişli değildi. Geminin tüm yolcuları tek bir tuvaleti ve bir mutfağı

¹⁰⁸ Hüseyin Cahit Yalçın, “Balkanlarda Harp”, *Yeni Sabah*, 7 Nisan 1941.

¹⁰⁹ *Radikal*, “Ankara emir verdi, 769 Musevi öldü”, 24 Şubat 2012.

kullanmak zorundaydı. Dokuz hafta boyunca kıyıda demirli vaziyette bekleyen gemiye Kızılay ve İstanbul'daki Yahudi toplumu tarafından yardım malzemeleri ulaştırıldı. Gemide bulaşıcı hastalık olduğu söylentisi üzerine ise karantina uygulaması başlatıldı.

Vatan gazetesi Struma ile ilgili şöyle bir habere yer veriyordu: “Beş haftayı müteceviz bir zaman içinde geminin tamiri İstanbul Liman Reisliği Fen Heyeti tarafından yapılan seyir tecrübeleri neticesinde sefere müsait bir duruma girdiği anlaşılmiş ve ehli vukuf raporuyla da tesbit ve teşvik edilmiş ise de geçen bu müddet zarfında Bulgaristan'ın müttefik devletlerle girmiş olduğu savaşı ileri süren geminin kaptanı ve tayfası Akdeniz'e çıkmayacaklarını bildirmiş ve bunda ısrar etmişlerdir”¹¹⁰. *Vatan* gazetesinin bu haberi Struma'nın kaptanının, geminin her sorunu düzeltilmiş olmasına rağmen yola çıkmadığına işaret ediyordu.

Öte yandan Struma'nın kaptanı G.T. Gorbatenco'nun İstanbul Liman Başkanlığı'na yazdığı bir mektup, gemi içindeki vaziyeti ve geminin hareket etme ihtimalinin olup olmadığını anlayabilmek adına önemli bir belgedir:

“Struma

Kaptan G.T. Gorbatenco

Liman Başkanı'na

İstanbul

Struma gemisi kaptanı olarak aşağıdaki bilgileri size sunmak isterim:

1. Struma gemisi Panama bandırası taşıması nedeniyle Mihver ülkeleri ile savaş halinde olan bir devlete aittir. Bu nedenle Akdeniz'e yapılacak bir yolculuk çok tehlikeli olacağından, bana emanet edilen bu gemiyi, bu sulara yönetme sorumluluğunu üzerime alamam. Bu gemi, sadece bir Türk pilot kaptan eşliğinde yolculuğuna devam edebilir. Struma gemisi 12.12.1941 günü saat 14'te Köstence Limanından hareket ettiğinde, Panama devleti mihver devletlerine savaş ilan etmiş değildi.

2. Bulgaristan, İngiltere ile savaş halinde olduğundan, ben ve mürettebatımın diğer Bulgar tabiyetli kişileri, bayrağımıza karşı olan ödevimizi yerine getirmek üzere ülkemize dönmek zorundayız. Aksi takdirde, Divan-ı Harb'e sevk edilmek durumunda kalacağız. Öte yandan, Bulgar vatandaşları olarak, İngiliz donanması tarafından kontrol edilen sulara giremeyiz.

¹¹⁰ *Vatan*, 7 Şubat 1942.

3. 24.12.1941 tarihli sunuşumda size rapor ettiğim ve yukarıda bahsettiğim raporda size arz ettiğim nedenlerle, hareket öncesi bihaber bulunduğum geminin kötü koşulları, yolcularımın yaşamını tehlikeye sokmadan bu yolculuğa devam etme sorumluluğunu bana vermemektedir.

4. Öte yandan, bu raporda size sunduğum gibi yolcular o derece güçsüzdüler ki, böylesi bir yolculuğun zorluklarını onlara çektirmek mümkün değildir.

5. Görebildiğim tek çare derhal karaya inmeleri ve yolculuklarına başka bir gemi ile devam etmeleridir.

Gemide, mikrobik hastalık olmamakla birlikte, gerçek bir faciaya dönüşebilecek kadar çok hastalık olduğu için, herhangi bir çözüm bulunamaması halinde, bu konudaki tüm sorumlulukları reddettiğimi bildiririm.

Bu koşullarda doğrudan amirim ve ellerinde bu problemin çözümünü bulunduran kişi olarak Sayın Liman Başkanı size sesleniyorum ve yalvarıyorum, mürettebatımı ve yolcularımı kurtarınız ki, size onca sıkıntı yaratan bize de kötü koşullarda seyre devam eden bir geminin akıbetini öğreten “Salvador” gemisinin başına gelenler bizim de başımıza gelsin...”¹¹¹

Kaptanın sözünü ettiği Salvador adlı gemi 1940’da içinde 225 Yahudi yolcuyla Silivri açıklarında batan bir gemiydi. Ayrıca kaptan yazdığı mektupla bundan sonra olabilecek kötü durumların sorumluluğunu da Türkiye’ye yükliyordu. Almanya faktörü, Türkiye’nin bu gemiye ve yolcularına yardım etmesinin önündeki en büyük engeldi. Yolcuların karaya çıkıp Filistin’e trenle gitme taleplerini hükümet kuşkuyla karşılayarak reddetti. Öte yandan İngiltere de Filistin’e olan Yahudi göçünü sınırlı tutmaktan yanaydı. Bunun altında yatan en büyük sebep; bu coğrafyadan petrol elde edilmesi ve Araplar ile ilişkilerin bozulmak istenmemesiydi. Kimi kesimlerce Struma’nın motorlarının kasıtlı olarak bozulduğu, bundan istifade edilerek yolcuların Türkiye üzerinden demiryolu ile Filistin’e gönderilmek istendiği de iddia edildi.

Türkiye tarafından yapılan tüm diplomatik girişimlere rağmen yolcuları kurtarmak adına bir sonuç alamayınca Hariciye Vekaleti’nin 17 Şubat 1942’de aldığı bir karar ile, Struma’nın bir römorkör tarafından çekilmek suretiyle Türk kara sularının dışına çıkarılması uygun görüldü¹¹².

¹¹¹ Sinan Melül, *II. Dünya Savaşı Dönemindeki Türk Dış Politikası Çerçevesinde Struma Trajedisi*, Dokuz Eylül Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2005, s.21.

¹¹² Cengiz Özakıncı, “Struma Batmayacak, Yahudiler Kurtulacaktı”, *Milliyet*, 24 Şubat 2013.

23 Şubat 1942'de *Struma* Karadeniz'e çekildi. Ertesi gece ise büyük bir gürültünün ardından gemi batmaya başladı. 103'ü çocuk olmak üzere 768 kişi hayatını kaybetti. Gemiden sadece David Stoliar isimli bir genç kurtulabildi. Uzun yıllar *Struma*'nın neden battığı belirlenemedi. Ta ki 1960'larda Sovyet arşivlerinden çıkan belgeler ışığında *Struma*'nın Sovyet denizaltısı Shch-213 tarafından torpido ile vurularak battığı anlaşıldı.

Struma Faciasının hemen ardından Türk basınında Anadolu Ajansı'nın verdiği haber dışında yorumlara izin verilmediği anlaşılmaktadır. Haber, hiçbir gazetede manşetten ve büyük puntolu olarak verilmemiştir. Anadolu Ajansı'ndan alınan haber çerçeveli olarak hemen her gazete yayımlamıştır. Bu haberde ise şu cümlelere rastlanmaktaydı:

“Anadolu ajansının selâhiyettar membadan haber aldığına göre, içinde 769 Rumanyalı Yahudi bulunan Panama bandıralı Struma vapuru İstanbul'a kanunuevvel 1941 tarihinde geldi. Gemi, makinesinde tamiri müşkül ve hatta kasden olduğu intıbahını veren arızaların tamiri bahanesiyle ikametini uzatmağa başladı. Bir taraftan bu Yahudileri kabul edebilmesi ihtimali olan devletlerin Ankara'daki mümessillerine birkaç defa müracaat edildiği gibi bu Yahudilerin geldikleri memlekete iade etmek imkanı olup olmadığı araştırıldı...Geminin tamiri hitam bulunduğu halde bizzat Yahudiler de ne yollarına devam ettiler, ne de geriye döndüler. Çünkü geminin kaptan ve tayfası Bulgar olduğu ve Bulgaristan harb halinde bulunduğu için yollarına devam etmek istemiyorlardı. Binaenaleyh gemiyi geldiği denize iade etmekten başkan imkan kalmadığı cihetle bu hususta alâka gösterecekleri zannedilen devletlerin mümessillerine haber verildi ve badehu gemi 23 şubatta Karadeniz'e iade edildi. Ertesi günü sabahleyin Boğaz dışında Yön burnunun 4-5 mil kadar açığında bir infilaktan sonra geminin batmakta olduğu haber alınarak mahalline tahlisiyeler gönderildi”¹¹³.

Struma Faciası, tarihimizde hassas bir yere sahiptir. Türkiye her ne kadar bu geminin yolcularına yardım etmek istese de, söz konusu dönemdeki dış siyaseti gereği bunu gerçekleştirilememiştir. Öte yandan dönemin başbakanı Refik Saydam'ın “*Türkiye başkaları tarafından arzu edilmeyen insanların memleketi olamaz.*”¹¹⁴

¹¹³ *Cumhuriyet, Yeni Sabah*, 24 Şubat 1942.

¹¹⁴ Ayşe Hür, “Azınlıklar Nasıl Azınlık Oldu”, Uluslararası Nefret Söylemi Konferansı İstanbul, Agos, 27 Nisan 2012.

şeklinde bir söz söylemesi ise dönemin hükümetine anti-semitist ithamlarda bulunulmasına neden olmuştur.

1.8. Alman Ordularının Türkiye Sınırına Gelmeleri

1 Mart 1941’de Bulgaristan’ın Mihver’e katılması ve aynı gün Alman ordularının Bulgar topraklarına girmesi üzerine bu hareketin Türkiye için bir tehdit oluşturmayacağına dair güvence, bizzat Hitler tarafından Türkiye’ye yazılan bir mektupla verilmiş ve bu işgalinin sebebi olarak İngilizlerin Bulgaristan’a üs kurma tehlikesinin ortadan kalkmasının beklenmesi gösterilmiştir. Ayrıca Hitler bu mektup karşılığında kendini ziyarete gelen Türkiye Büyükelçisi Hüsrev Gerede’ye Boğazlar konusundaki Sovyet isteklerini reddettiğini açıklamıştır. Söz konusu ziyarete karşılık Von Papan’in Numan Menemencioğlu ile yaptığı görüşmede Hitler’in seçiminden bahsetmesi üzerine Menemencioğlu, Türkiye’nin siyasi ve toprak bütünlüğünün başka devletlerin sağladığı anlaşmalara bağlı olmadığını belirtmiştir. Bulgaristan’da ortaya çıkan tabloya Türk basını İtalya’nın Yunanistan işgalinde olduğu kadar sert tepki göstermemiştir. Bunda Bulgaristan’ın Mihver’e katılması ve Alman tehlikesinin Türk sınırına dayanması etkili olabilir. *Ulus*’tan Falih Rıfkı Atay, Türkiye’nin Bulgaristan’a ve Balkanlara samimi olarak elinden gelen yardımı yaptığını belirttiikten sonra, artık gidişatın iyi niyetleri iflas ettirmemesini umarak yazısını noktalamaktaydı¹¹⁵.

Bu sıralarda Hüseyin Cahit Yalçın, “*Almanlar, Balkanlarda, Balkanlılar için bir tehlikedir*”¹¹⁶ adlı bir makale yazarak Alman tehlikesini dile getirmesi, gazetesi *Yeni Sabah*’ın süreli kapatma cezası almasına sebebiyet vermiştir¹¹⁷.

İtalya’nın Yunanistan’a saldırısından hemen sonra Von Papan, Şükrü Saraçoğlu’na Almanya’nın bu saldırıdan haberi olmadığını belirtmiştir. Böyle olsa bile söz konusu durum Mihver devletlerinin artık Balkanları tamamen ele geçirdiği gerçeğini değiştirmiyordu. Churchill’in bölgedeki planı ise Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya’yı bir askeri pakt içine alarak Almanya’nın Türkiye’yi açıktan tehdit etmesini önlemek ve yakın doğudaki çıkarlarını korumaktı. Ayrıca İngiltere, Türkiye’ye hatırı sayılır ölçüde askeri ve ekonomik yardım vaadinde bulunuyordu. O günün koşullarında ise bu vaadin gerçekleşmesine şüpheyile bakılıyordu¹¹⁸.

¹¹⁵ Falih Rıfkı Atay, “Alman Kıtaları Bulgaristan’da”, *Ulus*, 4 Mart 1941.

¹¹⁶ Hüseyin Cahit Yalçın, “Alman Tehlikesi”, *Yeni Sabah*, 8 Mart 1941.

¹¹⁷ Sezen Kılıç, *Türk Basını’nda Hitler Almanya’sı*, Ankara, 2010, s.244.

¹¹⁸ C.Koçak, *a.g.e*, C.I., s.512.

Savaşın ilk aşamasında Almanya'nın üst üste gelen zaferleri ve Balkanlara inmesi Türkiye'deki kaygıyı da iyiden iyiye arttırmıştı. Tarafsızlık politikası gütmenin işgale uğramamak adına bir faydası olmadığına ispatı olarak Balkan devletlerinin işgali emsal teşkil etmekteydi. Türkiye, Almanya'nın en azından kısa vadede mutlak bir mağlubiyete uğratılmayacağına inanmış ve önceki sene oldukça soğuk geçen Türk-Alman ilişkilerinin tekrar iyileştirip, Türkiye'nin güvenliği adına bir anlaşma sağlanması için uygun bir zemin aramaya 1940 sonbaharında başlamıştır. Özellikle Türkiye'nin Berlin Büyükelçisi Hüsrev Gerede ile Almanya'nın Ankara Büyükelçisi Von Papen bu dönemde iki ülke arasındaki ilişkileri artırma gayretine girişmişlerdir.

Almanya, Bulgar topraklarına girmesinin ardından Nisan ayında Yugoslavya ve Yunanistan'ı işgal etmesi, Türkiye'de Trakya ve İstanbul havalisindeki nüfusun Anadolu içlerine göç ettirilmesi fikrini beraberinde getirmiştir. Trakya'da yaşayan insanlar büyük bir işgal korkusuna kapılmışlardır. Bu gelişmeler akabinde 10 Nisan tarihli *Ulus* Gazetesi Almanların Selanik'e girdiğini bildirdikten sonra baş sayfada hükümetin İstanbul'dan Anadolu'ya iltica etmek isteyenlere sağlayacağı olanaklardan bahsediyordu¹¹⁹.

Söz konusu göç mevzusunun duyurusunu *Yeni Sabah* Gazetesi de yapmaktaydı. Bu gazetede Örfi İdare Komutanlığı'nın direktifleri yayınlanmış olup bu direktifler şöyleydi:

“Örfi İdare Komutanlığından tebliğ edilmiştir:

Sayın Vatandaşlarıma,

1- Örfi idare altına alınmış olan muntıkada İstanbul, Kırklareli, Edirne, Tekirdağ ve Çanakkale vilâyetleri muhterem halkından gerek şimendiferle ve gerekse deniz yoluyla ve nüfus başına meccanen taşınacak 50 kilo eşyalarıyla birlikte hükümetimizin kararı vilâyetleri tarafından gazetelerle veya münasip vasıtalarla ilân edilmektedir.

2- İşbu nakil işlerini muntazam bir şekilde başarabilmek için alınacak tedbirler de aynî suretle ilân edilecektir.

3- Matlup intizam ve inzibatı temin zımnında muhterem halkımızın işbu ilânlarda bildirilecek esaslara tamamen riayet etmelerini bilhassa rica ederim.

Örfi İdare Komutanı Korgeneral A.R. Artunkal.”¹²⁰

¹¹⁹ *Ulus*, 10 Nisan 1941.

¹²⁰ *Yeni Sabah*, 11 Nisan 1941.

Bu gelişmeler üzerine Trakya’da yaşayan halkta bir panik havası gözlemlenmiştir. Söz konusu atmosferi değiştirmek ve söylentilerin etkisini hafifletmek için Hüseyin Cahit Yalçın, *Yeni Sabah*’ta halkı teskin edecek surette yazılar yazmıştır: “*Panik kelimesi belki çok kuvvetli, belki realiteyi sadık bir surette ifade etmiyor. Fakat birkaç günden beri İstanbul’da bir nevi heyecan, bir telaş başlangıcı gibi bir şey kendisini hissettiriyor. Birbirinden ayrı bazı vâkıaların tesadüfi surette bir araya gelmesi bu hassasiyeti tevlit etti... Selanik’in Alman kuvvetleri tarafından çarçabuk işgali efkârı umumiyede nâhoş bir tesir husule getirdiği sırada İstanbul’u terk etmek isteyecek ailelerin hükümet tarafından meccanen nakledileceklerinin bildirilmesi bir dereceye kadar bir endişe havası tevlit etti. Hiçbir zaman eksik olmayan ve bu gibi dakikalarda artması pek tabii bulunan türlü dedikodular da işi körükledi.*

Halbuki meseleyi büyük bir soğuk kanlılıkla muhakeme etmek ve hakikati çıplak surette görmek kabildir ve kolaydır. Alman resmi makamları Balkanlardaki taarruz hareketinin Türkiye’ye müteveccih olmadığını ve olmayacağını kat’i surette temin ediyorlar...”¹²¹.

Oluşan panik havasını ortadan kaldırmak adına bir diğer girişim de *Ulus Gazetesi*’nde Şanlıurfa mebusu Hüseyin Sami Bey’den gelmiştir. Türkiye’nin mevcut durumunu da özetleyen yazısında Hüseyin Sami Bey halkı sükûnete davet ediyordu:

“Bu diyarda asker bir millet yaşıyor. Onun vazife ve mesuliyet ehramının zirvesine çıkartmış olduğu muhterem başların mağlubiyetini bekleyenler şimdiye kadar aldandılar. Yarın da aldanmağa mahkumdurlar. Yalçın Anadolu kalesi, İstanbul, Boğazlar bölgesi öyle bir müdafaa manzumesi teşkil etmektedir ki tabiat ve coğrafya Türklerin safında mevzi almış bulunuyor. Boğazlar bölgesinde, kuşatılamayacak dar cepheli, derin ve kuvvetli müdafaa sistemlerine dayanıyoruz. Teşkilatlanmış ihtiyat kuvvetlerimiz her an müdahale edebilecek tarzda tertiplenmiş, gruplanmıştır. Anadolu kalesinde ise sıradağlar çepeçevre vaziyete hakimdir. Kalenin göbeğinde millî ihtiyaçları karşılayan askeri bir merkez tesis etmiş bulunuyoruz...”¹²² Söz konusu gazetenin hükümet ile yakınlığı malum olduğundan dönem dönem hükümetten farklı mebuslar bu gazetede yazı yazabilmekteydi.

¹²¹ Hüseyin Cahit Yalçın: “Manasız Bir Panik Havası”, *Yeni Sabah*, 12 Nisan 1941.

¹²² Hüseyin Sami, “Anadolu Kalesi Önünde”, *Ulus*, 17 Nisan 1941.

1.9. Irak'ta Alman Yanlısı Askeri Darbe ve Türk Basını

Alman orduları Türkiye'nin Bulgaristan sınırında beklerken, Alman yanlısı Raşit Ali Geylani'nin Irak'ta darbeye iktidara gelmesi, Almanya'nın bu ülkeye yardım etmek amacıyla Türkiye'yi transit geçiş için baskı altına almasına sebep olmuştur. Bulgaristan, Yunanistan, ve Yugoslavya topraklarının Almanya tarafından işgali sebebiyle zaten endişeli olan Türkiye, şimdi de Irak tarafından çembere alınma korkusuyla yüz yüze kalmıştı. Aslında Almanya'nın amacı Irak ve İran'daki petrolere erişmektir. Bunun yanı sıra Almanya, Süveyş ve Basra yolunu ele geçirerek Japonya ile birlikte hareket etmeyi amaçlıyordu. Ancak İngiltere, Almanya'nın bu hamlesine kayıtsız kalamazdı.

Nitekim 2 Mayıs 1940'ta, darbeci hükümeti devirmek için Basra'ya İngiliz askerleri çıkınca Geylani, çareyi Ankara'ya kaçmakta bulmuştur. Ankara'da Von Papan ile görüşen Geylani kendisi için yardım istemiştir. Von Papan bunun üzerine Menemencioğlu'na Türkiye'den transit geçiş karşılığında bir saldırmazlık anlaşması önermiş¹²³, Balkanlar, Ege, Suriye, Irak ve İran sınırlarında Almanya'nın Türkiye'ye verdiği taahhütleri sıralamıştır. Menemencioğlu, Papan'ın bu önerilerini Türkiye'nin harici bir toprak talebi olmadığını söyleyerek reddetmiş, ancak Türk-İngiliz anlaşmasına aykırı olmamak şartıyla Almanya'yla bir saldırmazlık anlaşması yapabileceklerini belirtmiştir. 28 Mayıs'ta İngilizler Irak'a tekrar hakim olunca Almanya transit geçiş ile ilgili talepleri yerine bir süredir Alman yönetiminin düşündüğü Sovyetlere saldırma fikrinin sorunsuz gerçekleşmesi için cephenin güney kanadı olan Türkiye'yi bir dostluk anlaşması ile sağlama almak istemiştir.

Irak'taki darbeyi hazırlayan gelişmeleri Zekeriya Sertel şu sözlerle anlatmıştır: *“1937'den sonra İtalyanlarla Almanlar, Arap memleketlerinde beraber çalışmaya başladılar. Von Schirach Şam'a gitti. Suriye'de Fransa düşmanı Araplarla, Arabistandaki İngiliz düşmanı Arapları organize etti...Alman ve İtalyan radyoları Arapça neşriyatta Arapların din ve istiklallerini kurtarmak için İngiliz ve Fransızlarla isyan etmeleri lüzumundan bahsediliyordu. Irak'ta İngilizlerle Araplar arasında başlayan mücadele, bu hazırlıkların meyvesidir”*¹²⁴.

Yeni Sabah'ta da Hüseyin Cahit Yalçın, Ortadoğu'daki gelişmeler hakkında:

“Bugünkü harpte Irak en hayati bir nokta teşkil etmeğe başlamıştır. Iraklılar razı olsa da olmasa da ellerindeki muahedenin incelikleri ve âlimane tefsirleri kendilerine hak verse de vermese de İngilizler ve belki arkalarından Amerikalılar,

¹²³ S. Kılıç, a.g.e, s.245.

¹²⁴ Zekeriya Sertel, “Arap Memleketlerinde Alman ve İtalyanlar Ne Şekilde Çalıştılar”, *Tan*, 5 Mayıs 1941.

*Irakta bir kuvvet tahşit etmek, Basra-Türkiye yolunu açık tutmak ve o merkezi noktadan her istikamete koşabilmek zaruretindedirler. Bu onlar için bir hayat hakkıdır. Irakın Almanya elinde bir silâh olmasına müsaade etmek hatasını gösteremezler. Bundan dolayıdır ki Irakın hareketi Irak için zararlı olmaktan başka bir netice veremez”*¹²⁵ değerlendirmesini yapmaktaydı.

Irak'ta Alman yanlısı darbenin kalıcı olamaması Türkiye'yi rahatlamıştı. Aksi takdirde Türkiye üzerindeki Alman baskısının oldukça artması kuvvetle muhtemeldi. İngiltere bu olay üzerine Orta Doğu'daki güvenlik önlemlerini arttırdı. Türkiye'nin etrafının Mihver güçleriyle çevrenmesi kuşkusuz İngiltere'nin de çıkarlarına aykırıydı.

1.10. Türk-Alman Dostluk ve Saldırmazlık Paktı (18 Haziran 1941) ve Türk Basını

Irak'ta ve Basra yolunda Alman stratejisinin İngilizler tarafından bozulması üzerine Von Papan, 27 Mayıs'ta transit geçiş yolu ile ilgili görüşmelerin çıkmaza girdiğini Alman Dış İşleri Bakanlığı'na rapor etmiştir. Bunun üzerine, Almanya tüm dikkatini tamamen Sovyetler üzerine yapacağı harekate odaklamıştır. Bunu yapabilmek için Türkiye ile bir saldırmazlık paktı yapmayı uygun görmüştür¹²⁶.

Şükrü Saraçoğlu, yapılacak bir Türk-Alman antlaşmasının Türk-İngiliz ilişkilerini bozmayacağına dair inancını dile getirmişti. Yine de Türkiye; Almanya ile imzalayacağı anlaşma ile Üçlü İttifak Antlaşması'nı ortadan kaldırmaktan ve dış dünyaya karşı da sözünden dönen bir ülke konumuna düşmekten çekiniyordu. Numan Menemencioğlu da yapılacak bir Türk-Alman antlaşmasında Türk-İngiliz antlaşmasına ters düşecek maddeler olmamasına özen gösterilmesini ve Türk-İngiliz ittifakının ortadan kalkmamasını tavsiye ediyordu.

Türkiye bu anlaşma için Almanya ile müzakereler yürütürken gelişmeleri de sürekli olarak İngiltere'ye bildiriyordu. Türkiye'nin hem İngiltere hem de Almanya ile flört etmesi elbette ki kendini sağlama alma endişesinden kaynaklanmaktaydı. Ayrıca ülkede, üst üste gelen Alman başarılarının da Alman sempatanlığını arttırarak hükümet çevrelerinde baskı unsuru teşkil ettiği açıktı . Almanya'nın sonraki hedefinin Sovyetler olduğu bilinirken Sovyet ülkesinde yaşayan Türk topluluklarının bağımsızlığa kavuşacağı düşüncesi Turancı kesimi de heyecanlandırıyordu. Şükrü Saraçoğlu İngiliz

¹²⁵ Hüseyin Cahit Yalçın, "Irak Meselesi", *Yeni Sabah*, 4 Mayıs 1941.

¹²⁶ Cemil Koçak, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi*, C.I. s .575.

Büyükelçisi Hugessen'i 18 Mayıs tarihinde kabul ettiği zaman ona yapılacak olan bu anlaşmayı "Türkiye'nin tehlikeyi savuşturmak için çaba harcaması" olarak tanımladı¹²⁷.

Yapılan görüşmelerin ardından 18 Haziran 1941 akşamında Türkiye ile Almanya Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması imzaladılar. Savaşın başından beri Almanya'nın hareketlerini eleştiren ve hep saldırıya maruz kalan ülkeleri destekleyen *Ulus* Gazetesi söz konusu antlaşma üzerine şöyle bir değerlendirme yapmıştı:

"Almanya ile dün akşam saat 21:15'ten beri yeniden dost olmakta ve ya eski bir dostluğu tamir etmekte değiliz. Doğrudan doğruya Almanya ile bizim aramızdan esasen bir ihtilaf yoktu. Büyük Elçi Fon Papen 'yeni nizam' politikasının gayelerine ait muvakkat suytefehhümlerin (yanlış anlamalar) zail olduğuna işaret etmiştir"¹²⁸.

Cumhuriyet Gazetesi'nden Yunus Nadi ise :

"Türkiye bu muahede ile bir kutuptan ayrılarak öbür kutba iltihak ediyor değildir. İngiltere ile müttefikiz, Almanya ile dost. Bundan dolayı hükümetimizi bütün samimiyetimizle tebrik etmek vazifemizdir"¹²⁹ şeklinde yorumunu yapmaktaydı.

Bu görüşe benzer diğer yazılar *Vakit*'ten Asım Us, Nevzat Güven, *Yeni Asır*'dan Hakkı Ocaklıoğlu, *Yine Cumhuriyet*'ten Hüseyin Erkilet, Abidin Daver ve Nadir Nadi gibi isimlerden gelmişti. *Tan*'dan Zekeriya Sertel de aynı görüşleri paylaştıktan sonra anlaşma hakkında olumsuz görüş belirten bazı İngiliz ve Amerikalı gazetecilere cevap olarak şu cümleleri kullanmıştır: "Dostluk muahedesi, Türk istiklal ve sulh siyasetinin bir eseridir. Almanya ile Türkiye arasında samimi bir itimat ve emniyet havası teessüs etmesi, Yakın Şarkta sulhün kuvvetlenmesine hizmet etmiştir. Onun içindir ki, bir iki sakat düşünceli muharririn yanlış tefsirlerine rağmen yeni muahede bütün cihanda sevinç, heyecan ve takdirle karşılanmıştır"¹³⁰.

Sık sık vurgulanan eski dostluk mesajlarının aksine *Akşam Gazetesi* yazarlarından Necmettin Sadak konuyu şu şekilde değerlendirmiştir: "Muahedenin asıl ruhunu Türkiyenin, Almanyaya herhangi bir tecavüzden feragati değil. Balkanları işgal ederek hududlarımıza kadar gelmiş olan Almanyanın Türkiyeye taarruz etmek gayesini takib etmediğini imzalı bir vesika ile tasdik etmiş olması teşkil ediyor"¹³¹.

Yeni Sabah'tan Hüseyin Cahit Yalçın da durumu şu şekilde değerlendirmiştir:

¹²⁷ S.Deringil, a.g.e., s.145.

¹²⁸ Falih Rıfki Atay, "Almanya ile Türkiye Arasında Dostluk Muahedesi", *Ulus*, 19 Haziran 1941.

¹²⁹ Yunus Nadi, "Türk-Alman Anlaşması", *Cumhuriyet*, 20 Haziran 1941.

¹³⁰ *Tan*, 20 Haziran 1941.

¹³¹ Necmettin Sadak, "Türk-Alman Dostluk Muahedesi", *Akşam*, 19 Haziran 1941.

“Türkiye ile Almanya devletleri arazilerinin masuniyetine ve tamamiyeti mülkiyesine müteakiben riayet ve yekdiğeri aleyhine müteveccih her türlü harekattan tevakki etmek üzere 18 Haziranda Ankarada bir muahedename imzaladılar. Bu geç oldu; güç oldu; fakat nihayet oldu!...Türk- Alman dostluk muahedenamesi Türk siyasetinde bir değişikliğe delalet etmez. Ve bir dönüm noktası vücuda getirmez. Türkiye, Ankara Muahedesine tamamen sadık ve İngiliz mütteliklerine karşı beslediği derin ve samimi dostluğa daima bağlıdır”¹³².

Söz konusu yorumlarda ısrarla vurgulanan nokta, savaş hususunda Türkiye'nin taraf ya da görüş değiştirmedir.

Bu pakt hakkında basındaki ilk polemik Nadir Nadi'den gelmiştir. Yazar anlaşmadan duyduğu sevinci aktardıktan sonra şu genellemeyi yapmıştır: “*Hakiki Türk matbuatı ve hakiki münevverler Türk-Alman dostluğunu rencide edebilecek neşriyattan daima sakınmış ve Türk halkı Almanlara karşı kalbinde beslediği iyi duyguları daima muhafaza etmiştir*”¹³³.

Bu sözlerle Nadir Nadi savaşın başından beri Almanya'yı eleştiren basını taşlarken kendisinin ve gazetesinin Alman taraftarı olmasını “hakiki matbuatçılık” olarak tanımlıyordu. Nadir Nadi'ye yanıt Hüseyin Cahit Yalçın'dan gecikmeden geldi : “*İki senelik buhran devresi içinde bütün Türk matbuatı hükümetin politikasına bütün ruhlarıyla sadakat gösterdi, Alman gazetelerinin tahrıklarına mukabelede bulundu ve istila ve taarruz politikasının aleyhinde mücadele etti. Yalnız iki, üç gazete falso sesler çıkardılar . Bunlardan biri de Nadir Nadi ve Cumhuriyet Gazetesi. Şimdi Nadir Nadi beyin Cumhuriyet'i 'hakiki Türk matbuatı' ve Nadir Nadi beyin kendisi 'hakiki Türk münevveri' oluyor da bizler sahte veya hain Türk mevkiinde mi kalıyoruz?*”¹³⁴.

Görüldüğü üzere birkaç tartışma ve farklı görüşe rağmen yapılan dostluk anlaşmasına Türk basını ve mensupları olumlu yaklaşmış ve değerlendirmelerini bu yönde yapmışlardır. Yazılarında Türkiye'nin İngiltere'ye karşı sorumluluklarının bilincinde olduğu ve politikasında da bir değişiklik yapmadığını vurgulamışlardır. Bu anlaşmadan birkaç gün sonra 22 Haziran 1941 tarihinde Hitler Almanyası, Sovyetlere saldırıya geçmiştir.

¹³² Hüseyin Cahit Yalçın, “Yeni Muahede Türk Siyasetinde Bir Değişikliğe Delâlet Etmez”, *Yeni Sabah*, 20 Haziran 1941.

¹³³ Nadir Nadi, “Türk-Alman Dostluğu”, *Cumhuriyet*, 27 Haziran 1941.

¹³⁴ Hüseyin Cahit Yalçın, “Nadir Nadi'den Soruyorum”, *Yeni Sabah*, 1 Temmuz 1941.

1.11. İç Politikadaki Gelişmeler ve Basını İlgilendiren Önemli Hadiseler

1.11.1 Türkçü-Turancı Hareketler

Türkiye’de Turancılık temelde Osmanlı’dan miras kalan bir fikir ve eylem hareketiydi. Almanya’nın Sovyetler Birliği’ne savaş ilan etmesiyle birlikte Sovyet topraklarında bulunan Türkler adına zihinlerde bağımsızlık umudu yeşertmiştir. Olası bir Alman zaferinin Orta Asya ve Turan konusunu tekrar gündeme getireceği düşünülmekteydi. Bu olasılığı dikkate alan İnönü ve CHP iktidarı, resmi düzeyde olmamakla birlikte Almanya’nın bu konudaki görüşünü öğrenmeye ve yurt içindeki Turancı çevrelere belirli bir hareket serbestliği tanımayı gerekli görmüştü. Alman Dışişleri Bakanlığı’nda Turancılık uzmanı Büyükelçi Hentig, Turancılığı, “Volga nehrinden Çin’e kadar, Rusya’nın Türk kökenli halklarını, Türkiye’nin siyasal önderliği altında toplama” şeklinde tanımlıyordu¹³⁵. Papen, Alman-Sovyet savaşının başlamasından sadece bir ay sonra, 25 Temmuz 1941’de hazırladığı bir raporda, Sovyetler Birliği’ne karşı elde edilen Alman askeri başarılarının, Türkiye’deki Turancı hareketi güçlendireceğini belirtiyordu. Nitekim öyle de olacaktı, *Tasviri Efkâr* gazetesinde Muharrem Feyzi Togay “Azerbaycan Cumhuriyeti ve Azeri Türkleri” isimli bir yazı yazdıktan sonra Dağıstan ve Tataristan hakkında da bilgiler vermiştir. Diğer gazetelerde ise Sovyetler bünyesindeki Türk nüfusu hakkında bilgiler verilmeye başlanmıştı. O dönemde yayınlanan başlıca Türkçü/Turancı dergiler ise şunlardı:

Kopuz: İlk sayısı 1939 Nisanında çıkmıştı. Yazar kadrosunda Rıza Nur, Fethi Tevetoğlu, Necdet Sancar, Abdülkadir İnan, Hüseyin Namık Orkun gibi tanınmış kimseler yer almıştı.

Bozkurt: Reha Oğuz Türkkân tarafından 1939’da yayınlanmaya başlayan derginin yazarları arasında Hüseyin Nihal Atsız ve kardeşi Necdet Sancar¹³⁶ vardı. Derginin kapağında “*Her ırkın üstünde Türk ırkı*” sloganına yer verilmişti. Bazı yazıları aşırı bulunduğundan dolayı 9. sayısında bir süre kapatılmıştı. 1942’de ise haftalık olarak yayınlanmaya başlanmıştı.

¹³⁵ C. Koçak, *a.g.e.*, C.I. s.660.

¹³⁶ Soyadlarının farklı olmasının sebebi Soyadı Kanunu çıktığı vakit irtibatlarının olmamasından dolayıdır.

Çınaraltı: Ağustos 1941’de yayın hayatına giren derginin sahibi ve yayın sorumlusu Orhan Seyfi Orhon idi. Yazarları arasında Nihal Atsız, Ahmet Caferoğlu, Hüseyin Erkilet, Hüseyin Namık Orkun, Zeki Velidi Togan ve Peyami Safa bulunuyordu.

Türk Yurdu: Türk Ocakları tarafından çıkartılan dergi 1931 yılında kapatılmasının ardından 1 Eylül 1942’de yeniden yayın hayatına başlamıştı. Sorumluluğunu ise Ferit Cansever’in üstlendiği dergide Zeki Velidi Togan ve Fethi Tevetoğlu gibi isimler yazarlık yapıyordu.

Gökbörü: Derginin ismi “bozkurt” anlamına gelmektedir. Dergi, Nihal Atsız’ın ekibinden ayrılan Reha Oğuz Türkkkan tarafından çıkartılmıştı. 5 Kasım 1942’de yayınlanan ilk sayısında “*Hesap Veriyoruz*” başlığı altında Türk Ocakları’nın kapatılmasından sonraki dönemi eleştirmişti. Bazı tahriklere kapılan kişilerin derginin kapanmasında rol oynadığını savunan Türkkkan, söz konusu dönemi “Türklüğün iniş çağı” olarak tanımlıyordu. Döneme dair başlıca eleştirilerin odağındaki kişinin Atatürk olduğu açıktı. Ayrıca Türkkkan kimin safkan Türk olduğu konusunda Nihal Atsız ile tartışmaya da girmişti. Bunun üzerine Atsız, “*Hesap Böyle Verilir*” başlıklı bir broşür yayımlayarak etnik saflık üzerinde durmuş, Türkkkan da “Kuyruk Acısı” adlı bir broşürle bunu yanıtlamıştı. Huzursuzluklar ve suçlamalar artınca dergi 20 Mayıs 1943’te kapatılmıştır¹³⁷.

Doğu: 1942 Kasım’ında Zonguldak’ta Ahmet Karaoğuz tarafından yayımlanmasına başlanmıştır. Aka Gündüz, Behçet Kemal Çağlar, Necip Fazıl Kısakürek gibi tanınmış isimler yazar kadrosundadır. Ayrıca Kırım Türklerinin sözcüsü durumundaki Cafer Seydahmet Kırimer de bu dergideydi.

Von Papan’ın 5 Ağustos 1941 günü yazdığı gizli raporunda şu sözler yer alıyordu: “ *Türk hükümet çevreleri, Rusya’daki Alman başarılarını gördükten sonra, Türk-Rus sınırının ötesinde bulunan yurttaşlarının ve özellikle Azerbaycan’daki Türk-Moğolların kaderiyle gitgide daha çok ilgilenmektedir*”¹³⁸. Papan’e göre bu kesimler Almanya’nın petrol planlarında önemli bir merkez olan Bakü’yü ele geçirmek istiyorlardı. Türkiye’nin Hazar Denizi’ne kadar olan bölgede hakimiyet kurmasını isteyen ya da bölgedeki Türk kökenli toplulukların bağımsız devletler teşkil etmesini

¹³⁷ Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi*, C.IV, Ankara, 1999, s.177.

¹³⁸ Ş.Turan, *a.g.e.*,s.178.

isteyen bu grupta yine Papen'e göre Enver Paşa'nın kardeşi Nuri Paşa¹³⁹ ile Prof. Zeki V. Togan, Türkolog Ahmet Caferoğlu gibi isimler de yer alıyordu. Savaşın bitiminden sonra ortaya çıkan Alman arşiv belgelerine göre H. Emir Erkilet gibi yazarlık yapan eski bir general de Almanya'nın isteği üzerine Turancı propagandaya hizmet ediyordu¹⁴⁰. Aynı raporda Türk hükümetinin sadece Azerbaycan'da değil, Volga boylarındaki Türk, Moğol ve Tatarları da bağımsız bir devlet şeklinde birleştirmek istediğini öne sürmektedir.

Nitekim, 1943 yılının ilk baharında Turancılık konusu basında ve kamuoyunda etraflıca tartışılmaya başlandı. Bunun zeminini oluşturan gelişmelerin başında ise Fâris Erkman imzalı "En Büyük Tehlike! Milli Türk Davâsına Aykırı Bir Cereyanın İçyüzü" adlı broşür gelmiştir¹⁴¹. Broşürde Turancı akım sert bir biçimde eleştiriliyor ve bu akımın hükümetin savaş dışı kalma politikasına zarar verdiği anlatılıyordu. Broşüre tepkiler gecikmeden geldi. Reha Oğuz Türkan "Solcular ve Kızılılar", Ferhan Oğuzkan ile Zeynel İlhan "Asıl Tehlike" ve Nihal Atsız da "En Sinsi Tehlike" adlı cevabî broşürler yayınladılar.

Falih Rıfki Atay, *Ulus*'ta yazdığı "Türküz, Türkçü ve Türkiyeciyiz" adlı makalesinde Faris Erkman'ın broşüründe yazan iddiaların büyük bölümüne katılıyor ve Turancı hareketler için kamuoyunu uyarıyordu¹⁴². *Ulus*'tan çıkan bu yazı hükümetin bu harekete karşı tutumu hakkında bize ipucu vermesi bakımından önemlidir. Dönemin hükümeti bu hususta şüphesiz, söz konusu fikir hareketinin hükümet üzerinde büyük bir baskı yaratıp ülkenin dış politikasında Almanya'yı açıktan desteklemek zorunda bırakmasını istemiyordu. Yine de Türkçülük kavramına önem verildiğini vurgulamadan da edemiyordu. Nitekim, Turancı çevreleri yatıştırmak adına bu tarz beyanatların verilmesi bu hassas dönem için elzemdi.

Türkçülük hareketinin Türkiye'de baş göstermesinin Alman kanadında memnuniyetle karşılandığını tahmin etmek zor değildir. Zira Türkiye'nin Rusya ile yapılan savaşta Alman yanlısı politikalar takip etmesi ve bundan ayrılmaması, yine Türkiye'deki bu hareketin devamlı olması ve artış göstermesiyle sağlanabilirdi. Daha sonra da yer verileceği üzere Azerbaycan Türklerinin yaşadığı petrol bölgelerini işgal

¹³⁹ Nuri Paşa, İstanbul'daki evinde Turancı hareketin en ateşli toplantılarını düzenleyen kişiydi ve bu hareketin adımlarını organize eden kişi konumundaydı. Bkz. Uğur Mumcu, *40'ların Cadı Kazanı*, s.25-37.

¹⁴⁰ Editör Tanıl Bora ve diğerleri, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Milliyetçilik*, C.IV, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s.401.

¹⁴¹ Broşürün detayları için bkz. Mithat Kadri Vural, " 'En Büyük Tehlike Broşürü' ve Buna Bağlı Olarak Turancı Akımların Kamuoyunda Tartışılması", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, İzmir, 2009, s.42.

¹⁴² C.Koçak, *a.g.e.*, C.II. s.214.

etmek için Almanya bu propagandayı radyo ve basın aracılığıyla açıkça kullanacaktı. Ancak Almanya zaferi kazansa dahi Türk topluluklara Bakü veyahut civar topraklarda bağımsız bir devlet kurdurma planı yoktu. Hitler'in Bakü petroleri hakkında böyle bir stratejisi yoktu¹⁴³. 1944 itibariyle Almanya'nın cephelerden geri çekilmesi ve hükümetin bu propagandalara sınırlamalar getirmesi Turancılık cereyanının zayıflamasına neden oldu.

Zaten bu fikir hareketinin basında detaylarıyla konuşulmasından evvel 5 Ağustos 1942'de artık Başbakan olan Şükrü Saraçoğlu'nun meclisteki: “*Biz Türk'üz, Türkçüyüz ve daima Türkçü kalacağız. Bizim için Türkçülük bir kan meselesi olduğu kadar ve lâakal (en az) o kadar vicdan ve kültür meselesidir*”¹⁴⁴ şeklindeki konuşmasıyla tartışmalara kapı aralamıştır.

1.11.2. Almanya'nın Türkiye'de Propaganda Kaynakları ve Türk Basınına Elde Etme Çabaları

İkinci Dünya Savaşı esnasında Almanya, Türkiye'de kamuoyunu doğrudan tesir altına almak için *Beyoğlu* ve *İstanbul* dergilerini, Fransızca ve Türkçe olarak yayınlanan *Yeni Dünya* dergisini, yine Goebbels'in Propaganda Bakanlığı tarafından İngilizce, Fransızca, Almanca ve Türkçe olarak yayınlanan *Signal*'i, ayrıca sadece Almanca olarak neşredilen günlük İstanbul gazetesi *Türkische Post*'u yayınlamaktaydı. İstanbul'daki Alman kitapçıları, *Volkischer Beobachter* ve *Deutsche Allgemeine Zeitung* gazetelerini de satışa sunuyorlardı. Altı tane Alman haber ajansı Türkiye'de faaliyette bulunuyordu. Bu ajanslar içinde en önemli olanlar ise *Deutsche Nachrichten Büro* (DNB) ile Transcontinent Press (Alman Haber Ajansları Birliği) idi¹⁴⁵.

Daha önce de söz edildiği üzere Türk basınında en koyu Alman propagandası yapan gazete *Cumhuriyet*, yazarları ise Nadir Nadi, Yunus Nadi, Peyami Safa, H. Emir Erkilet idi. Bu gazeteyi Emekli General Ali İhsan Sabis'in başyazarı olduğu Tasviri Efkâr takip etmekteydi.

1939'daki Alman gazetelerindeki bazı yazılar Türk basınına Alman karşıtlığını eleştirir nitelikteydi. Bu gazetelerden biri olan *Süddeutsche Zeitung*'un Türk basınına tutumunu eleştiren yazılarına Türkiye'den tepkiler gecikmemişti. Adı geçen gazetede

¹⁴³ C. Koçak, *a.g.e.*, C.II, s.502; Ed. Tanıl Bora, *a.g.e.*, s.402.

¹⁴⁴ *T.C. Resmî Gazete*, S.5177, 6 Ağustos 1942.

¹⁴⁵ Eva Vicdan Aktaş, *II. Dünya Savaşı'nda Türkiye'deki Nazi Propagandası*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 2003, s.24.

yayınlanan: “ *Türk matbuatının yola getirilmesi lazımdır. Türkiye’nin siyaseti Alman aleyhtarıdır!*” ifadeleri üzerine Nadir Nadi:

“*Alman matbuatını birkaç seneden beri diğer memleketlere karşı acayib bir tavır takınmış olacağını görüyoruz. Herhangi bir devlet Berlindeki gazete muharrirlerinin hoşuna gitmeyen bir harekette bulunursa, derhal o muharrirlerin sinirli ve şiddetli tenkidlerine maruz kalıyor. Hükümler kat’i ve serttir. Alman gazeteleri hakkımızda, ciddi muharrirlerin ağızına yakışmayacak derecede hazin sözler sarfettiler. ‘Türk gazetelerini yola getirelim...’ Bu ve buna benzer cümleleri okudukça, Alman milletini seven bir insan olarak benim içim sızlıyordu... Başka milletlere karşı kullanılan sert ve haşin lisan, her şeyden önce, Alman menfaatleri bakımından zararlıdır”¹⁴⁶ sözleriyle cevap verirken Almanya’ya olan sempatisini açıkça dile getiriyordu.*

Tan’dan Sabiha Sertel de : “*Türkiye hükümeti, Almanya’nın müstemleke nezareti midir ki, gazeteleri yola getirmek için merkezden böyle bir tehdit emri bekleyecek ve gazetelere karşı zecri ve cezai tedbirler alacaktır? Türkiye’de matbuat serbesttir, bir sansür de yoktur... Türk matbuatının, Alman siyasetini beğenmemekte ne kadar haklı olduklarını bizzat Sudestche gazetesi ispat etmiştir. Bu Türk matbuatına uzaktan uzağa bir tahakkümün işaretidir, biz ise tahakkümün değil, hürriyet ve istiklalin müdafileriyiz. 1933’ten beri Almanya, siyasi ajanları vasıtasıyla Türk hükümetini ve matbuatını tazyik ettiği içindir ki bu sevgisizliği kazandı. Bu tehdit siyasetine devam ettikçe bu hoşnutsuzluğu arttırmaktan başka bir şey yapmayacaktır”¹⁴⁷.*

Alman gazetelerinden *Berliner Börsen- Zeitung*’un, Türkiye’nin imzaladığı Türk – İngiliz - Fransız ittifak anlaşmasının Atatürk’ün dış siyasetinden kopuş olarak yorumlaması üzerine Tan yazarlarından Sadri Ertem şöyle bir yorum yapmıştır: “*Atatürk’ün ölümünden beri bir sene geçti. Bu bir sene zarfında ne dahili, ne de harici politikada cumhuriyet hükümeti bir gerileme kaydetmemiştir. Bize tezattan bahsedenler kendilerinin beş ay evvel siyasetleri ile bugünkü siyasetleri arasında birbirini tutar bir nokta bile gösterebilirler mi acaba?*” cevabı ile Türkiye’nin değil Almanya’nın dış siyasetinde bir tezatlık olduğu vurgulamıştı.

Bu gelişmelerin yanında Almanya, Türk basınını ekonomik güdüm altına almak amacıyla gazetelerdeki reklam ve ilanları geri çekme yoluna da gitmiştir. 1939 - 1944

¹⁴⁶ Nadir Nadi, “Hakikat Bizimle Beraberdır”, *Cumhuriyet*, 26 Ekim 1939.

¹⁴⁷ S. Kılıç, a.g.e. ,s.220.

yılları arasında Türkiye'nin en büyük ticari ortağı konumunda olan Almanya ve Alman şirketleri ilan çekme yöntemiyle gazeteleri zor durumda bırakabiliyorlardı¹⁴⁸.

Bu tarihte Alman basınının Türkçe yaptığı radyo yayınlarıyla da Türk kamuoyunu etkilemeye çalışması üzerine yine *Tan* Gazetesi bu hareketlere karşı Türk milletini uyararak önceki günkü konuşmayı yapan kişinin de aslen Türk olmadığını ve böyle bir ihaneti yapacak bir Türk'ün çıkmayacağını vurguluyordu¹⁴⁹.

Hüseyin Cahit Yalçın, Berlin Radyosu yayınlarının amacının Türk vatandaşlarına, Türk hükümetinin İngiliz ve Fransızlarla yapılan anlaşmanın büyük bir hata olduğunu inandırmak, ülkede kargaşa yaratmak ve belki de isyan çıkartmak olduğunu söyledikten sonra Yalçın bu tarz propagandaları nezaketsizlik, kabalık ve ahmaklığın da ötesi olarak değerlendirmiştir¹⁵⁰.

Almanya'nın, basını güdümünde tutmak için kullandığı yollardan biri de rüşvet idi. Mart 1941'de Balkanlarda yapılacak Alman işgali için Türkiye'den güvence almak amacıyla Alman Dışişleri Bakanı Ribbentrop, 9 Mart 1941'de gönderdiği bir mektupta Von Papan'den birkaç milyonluk dövizin basın ve radyoda çalışanlara dağıtılmasını istemekteydi. Papan ise cevabi mektubunda isteğin yerine getirildiğini belirtiyordu¹⁵¹.

Tan Gazetesi'nden Sadri Ertem, Alman propagandalarındaki diğer bir amacının da Türkiye'yi komşularına karşı müphem işler yapan bir ülke durumuna düşürmek olduğuna işaret ettikten sonra özellikle Balkan, Arap ve Sovyet topraklarında Türkiye'nin gözü olduğu havasının yaratılmak istendiğini ifade etmiştir.¹⁵² Falih Rıfkı Atay ise bu meseleyi gülünç bulmaktaydı: “ *D.N.B. hayalcilerinin iftira ve uydurmalarının Türkiye'de eğlendirici bir mahiyet aldığını söylemekten kendimizi alamayız. Bizim gülmeğe tahammülümüz, onların gülünç olmağa tahammülleri ile pek mükemmel yarış edeceğine de şüphe yoktur... Kayser Almanyası genel kurmayının keyfini pek iyi sürmüş olduğu maceracılık devri, Osmanlı saltanatının türbesinde meftundur*”.¹⁵³ Falih Rıfkı bu noktada Türkiye Cumhuriyeti hükümetinin Osmanlı Devleti'nin son dönemindeki İttihatçı hükümet gibi maceracı bir politikaya prim vermeyeceğinin altını çizmişti.

Türkiye'yle İngiltere'yi karşı karşıya getirmeye yönelik Alman radyo yayınları konusunda Alman hükümet yetkililerinin önlem almamasına Hüseyin Cahit Yalçın

¹⁴⁸ E. Aktaş, *a.g.t.*, s. 27.

¹⁴⁹ Günün Meselesi, “Radyolarda Türkçe Neşriyat”, *Tan*, 23 Kasım 1939.

¹⁵⁰ Hüseyin Cahit Yalçın, “Almanya'dan Gelen Sesler”, *Yeni Sabah*, 1 Ocak 1940.

¹⁵¹ E. Aktaş, *a.g.t.*, s.28.

¹⁵² Sadri Ertem, “Ahlaksız Bir Rejim”, *Tan*, 7 Ocak 1940.

¹⁵³ S. Kılıç, *a.g.e.*, s.232.

şaşırmayarak Almanya'dan tam da bu tarz şeylerin bekleneceğinin altını çizdikten sonra, bu devletin takındığı “az dostane” tavrın ileride Türkiye tarafından unutulmayacağını ima etmiştir¹⁵⁴.

O dönemde Erzincan'da bir deprem meydana gelmişti. Berlin Radyosu bu depremin sebebini Türkiye'nin İngiltere ile ittifak yapmasına bağlıyordu. Arkasından da Hitler ile Hz. Muhammed'in doğum gününün aynı güne tesadüf etmesine dikkat çekmesi Türk basınında büyük bir tepkiyle karşılanmıştır. Hüseyin Cahit Yalçın:

“Göbbels¹⁵⁵, ne peygamber Muhammede ehemmiyet ve kıymet verir, ne Hitlerin doğumunun Müslüman peygamberinin veladetiyle aynı güne tesadüf etmesinin bir mana ifade edeceğine inanır. Fakat bizleri o kadar iptidai, o kadar çoluk, o kadar cahil ve safderun diye telakki eder ki bu sözlere inanacağımıza hükmeder... Erzincan zelzelesi niçin olmuş biliyor musunuz? İngilizlerle ittifak ettiğimizden dolayı Allah bize ceza vermek istemiş de onun için. Bunu Berlin radyosu söylüyor... Göbbels yer sarsıntılarını ile dünya işleri arasında hiçbir münasebet bulunmadığını pekala bilir. Fakat ne çare ki Türkleri pek aşağı, pek beyinsiz insanlar zannediyor ve bu türlü manevraların haysiyet sahibi bir insana yakışmayacak bir bayağılık olduğunu anlamıyacak kadar da ahlak hissinden mahrum bulunuyor”¹⁵⁶.

Almanlar bu sıralarda İstanbul'da *Signal* adıyla, Türkçe bir dergi çıkarmaya başlamışlardır. Derginin Türkçe basılması karşısında *Tan* : “Alman propagandasının yeni bir organı satılıyor. Bu mecmuanın ismi *Signal*'dir... Muhtelif lisanlar üzerinde ve Almanyada tertip edilip basılan ve sonra muhtelif memleketlere dağıtılan bir mecmuadır. İstanbulda da türkçesi satılıyor. Bu mecmuanın Türk efkârı üzerinde bir tesiri olacağını zannetmek hatadır. Alman propagandacıları, şimdiye kadar düştükleri hatalara bir yenisini ilâve etmiş olmaktan başka bir şey yapmış sayılmazlar. Bizim kendimizden ne kadar emin olduğumuzu bizim kadar ve herkes kadar Almanlar da bilirler kanaatindeyim... Hükümetimizden bu yeni propaganda vasıtasını toplamasını ve memlekete sokulmamasını menetmesini temenni ederiz”¹⁵⁷ sözleriyle adı geçen dergiyi ihbar ve şikâyet etmiştir.

¹⁵⁴ Hüseyin Cahit Yalçın, “Alman Radyosunun Türkiye Aleyhindeki Propagandası”, *Yeni Sabah*, 21 Nisan 1940.

¹⁵⁵ Goebbels, 1933-1945 yılları arasında Halkı Aydınlatma ve Propaganda Bakanlığı yapmış Alman politikacıdır. Adolf Hitler'in en yakın arkadaşlarından biri ve en sadık yandaşıydı. Kendisi coşkulu ve enerjik hitabet yeteneği, sert anti-semitik görüşleri ve kitlesel propagandanın “Büyük Yalan” olarak bilinen tekniğini kullanmadaki ustalığıyla biliniyordu. Bkz. Yalçın Bayer, Dr. Goebbels Kuramları, *Hürriyet*, 14 Şubat 2014.

¹⁵⁶ Hüseyin Cahit Yalçın, “Almanların Bize Karşı Besledikleri Fikirler”, *Yeni Sabah*, 29 Nisan 1940.

¹⁵⁷ Günün Meseleleri, “Yine Alman Propagandası”, *Tan*, 6 Mayıs 1940.

Dönemin basınında sık sık buna benzer sürtüşmeler ve polemiklerle karşılaşmaktayız. Özellikle *Cumhuriyet*'e Alman taraftarı gruplar tarafından rumuzlu olarak gönderilen bildirilerin yayınlanması isteniyordu¹⁵⁸. Bu da polemiklerin ana kaynağını oluşturmaktaydı.

Alman propagandasının 1941 yılının Haziran ayına kadar aleni ve sıkça yapılmasını, dış politikası gereği Türk hükümeti de istemiyordu. Nitekim hükümetle paralel görüşler taşıyan ve hükümetin görüşü niteliğinde çıkan yazılarda söz konusu durumu gözlemlemek mümkündür.

1.11.3. Türk Basınında Yaşanan Polemikler

Savaşın ilk yıllarındaki bazı polemiklere önceki başlıklarda değinilmişti. 1943'e gelindiğinde Türk basın mensuplarını karşı karşıya getiren polemiklerden biri, Goebbels'in Şubat ayında yaptığı konuşma üzerine Hüseyin Hüsnü Erkilet ve Hüseyin Cahit Yalçın arasında meydana gelmiştir. Yalçın, Goebbels'in: "*Dünya bugün Mihverin askeri idaresinde bir Avrupa ile Bolşevikliğin hakimiyeti altında bir Avrupa arasında intihap etmek zorundadır!*" nutkunu aynen nakledip bu cümlenin anlamını; savaşı Mihver kazanırsa askeri bir irade kurarak Avrupa'ya hakim olacak; savaşı Sovyetler kazanırsa komünist bir irade Avrupa'ya egemen olacak şeklinde duyurmaktaydı. Yalçın: "*Artık Doktor Goebbels Almanyanın bütün Avrupaya hakim kesilerek askeri bir irade kurmak istediğini saklamıyor*" sözleriyle Almanya'nın bu sözlerle gerçek niyetini ortaya koyduğunu ifade etmiştir. Buna karşın Erkilet, Goebbels'in sözlerinin yanlış anlaşıldığını iddia ederek şöyle bir düzeltme yapmıştır: "*Dünya Bolşeviklere karşı, Alman askeri koruması altında bir Avrupa ile Bolşevikliğin hakimiyeti altında bir Avrupa arasından birisini seçmek zorundadır*". Yalçın doğrudan *Cumhuriyet*'ten aldığı bu haberi Almanya yerine Erkilet'in düzeltmesi üzerine yazdığı cevabi yazısında şaşkınlığını gizleyemeyerek bir tasrih, bir tekzip ve yahut açıklamanın Almanlar yerine Emekli Türk General Erkilet'ten gelmesini garipsediğini dile getirmiş ve hemen ardından bir arkadaşından aldığı telefon ile Goebbels'in nutkundaki ifadenin "Uniter Militaerische Führung" olduğu yazdıktan sonra bunun Alman askeri idaresi altında yaşamak olduğu anlamına geldiğini vurgulayıp Erkilet'e Almanya'yı savunma merakının kökenini sormuştur¹⁵⁹.

¹⁵⁸ A.Uçar, *a.g.t.*, s.14.

¹⁵⁹ Hüseyin Cahit Yalçın, "Bir İzah ve Müdafaa", *Yeni Sabah*, 24 Şubat 1943.

Bunun üzerine Erkilet, Yalçın'a şöyle bir cevap vermiştir: “*Yeni Sabah başmuharriri acaba beni Almandan ziyade Alman taraflısı mı sanıyor diye hayıflanarak üzüntü duymuyorum. Çünkü ben millet ve memleketinden başka bir menfaat ve başka bir emir tanımadığım için rahatım. Beni hiç tanımayan Yalçının hakkımda bu derece haksız, insafsız, yersiz ve ağır bir ithamda bulunmak istediğini de ummam.*”¹⁶⁰ demektedir.

Diğer bir polemik konusu da Emekli General Ali İhsan Sabis’in *Türkische Post* gazetesinde yayımlamaya başladığı “*Harp Hatıralarım*” adlı yazı dizisi olmuştur. Sonradan kitaplaştırılan bu anılar¹⁶¹ Hüseyin Cahit Yalçın’ın eleştirilerine ve bir takım davaların açılmasına sebep olmuştur. Adı geçen yazılarda Sabis, I. Dünya Savaşı’na girerken yaşananları kendi gözüyle değerlendirip, o dönemdeki bazı kişileri ve olayları eleştirmiştir. Eleştirilerin boyutları hakarete varınca eleştirilen kişiler kendisine dava açmışlardır. *Vatan*’a göre, Sabis’in amacı, önceki savaşa ilgili hatıralarını anlatmaktan ziyade bugünkü ülke siyasetini etkilemektir. Nitekim Sabis kısa bir zaman içerisinde Alman yanlısı yazılar çıkaran *Türkische Post* gazetesinin yayın müdürü mevkiine yükselmiştir¹⁶². Hâl böyle olunca, Hüseyin Cahit Yalçın da Sabis ve kitabını şu şekilde eleştirmiştir:

“*Bu, emekli general ünvanını taşıyan, fakat bugün İstanbul’da Türkische Post ismindeki Alman propaganda gazetesinin neşriyat müdürlüğünde bulunan Ali İhsan Sâbis’in güya harp hatıraları olmak üzere neşrettiği kitaptır.*

Matbuat mekanizmasını bilmeyenler “neşriyat müdürü” tabirinin hakikatte ne ifade ettiğini pek tabii olarak anlayamazlar. Kanun, gazetelerde çıkan makaleler için bir mes’ul şahıs arar ki işte neşriyat müdürü odur. Neşriyat müdürünün, bugün gazetelerde carî olan usul ve teamüle göre, intişar eden yazılar üzerinde hiçbir hüküm ve nüfuzu yoktur. O yazıları görmez, hatta gazeteye bile uğramaz. Gazete idarehanesi neşriyat müdürünü yalnız ayda bir kere aylığını almaya geldiği zaman görür. Neşriyat müdürü, gazetenin yazılarından hapse girmek tehlikesini göze almak mukabilinde küçük bir para alan bir kimsedir. Almanlar memleketimizde kendi menfaatlerini müdafaa için yapacak propagandalarda, icabında kanunun pençesine atılacak bir kukla olmak üzere, bula bula bu emekli generali bulmuşlardır. Hasis bir menfaat için vatanında Alman propagandasına alet olmağı kabul eden bu vatandaşın bir eski asker, hem de emekli bir

¹⁶⁰ Hüseyin Hüsnü Erkilet, “Askeri Vaziyet, Dr. Göbbels Nutkunda Ne Demişti?”, *Cumhuriyet*, 28 Şubat 1943.

¹⁶¹ Bkz. Ali İhsan Sabis, *Harp Hatıralarım: I Dünya Harbi*, Yay. Haz. Turgut Sabis, Nehir Yayınları, İstanbul 1991.

¹⁶² Hadiseler Peşinde, “Ali İhsan’ın Kitabı Etrafındaki Münakaşa”, *Vatan*, 25 Eylül 1943.

general olması kalblerde acı bir burkulma husule getiren bir manzaradır. Neşrettiği esere “fena kitap” dememiz, içinde baştanbaşa haset, garaz, intikam gibi en adi hislerin ve benlik davalarının kaynaşmasından dolayıdır”¹⁶³.

Ali İhsan Sabis, *Türkische Post* Gazetesi Genel Müdürlüğü’ne getirilmesini Almanya’yı destekleyen yazılarına bağlayan Yalçın’a karşılık olarak kendisini İngiliz Kültür Derneği’nden 7000 İngiliz lirası yardım almakla suçlamıştır. Yalçın da söz konusu paranın kaynağını şöyle açıklamıştır:

“Dün *Türkische Post*’ta bana cevap vermek istedi, üç sütun yazdı. Bunun büyük kısmı Alman milletinin aleyhinde bulunmak, Türkiyeyi İngilizler lehine harbe sürüklemek istediğime dairdir. Alman milletinin değil, Alman rejiminin aleyhindeyim. Bunu belki yüz defa tasrih etmişimdir. Hem şimdi değil, dokuz on seneden beri, Fikir Hareketleri mecmuası yedi sene sağ ve sol diktatörlükler aleyhinde ve milli hâkimiyet lehinde bir mücadele ile doludur.

Elimde İngiliz lirası bulunmasının sebebi de şudur: 1940 senesi Mayısında, gazeteciler heyeti ile Avrupaya giderken hasta bulunan ve geçenlerde vefat eden oğlumu, tedavi ettirmek üzere birlikte götürmüş ve tedavisinin lüzum gösterebileceği masrafları karşılamak için döviz müsaadesi almıştım. Bu müsaadeye istinaden İngiliz parası götürdüm”¹⁶⁴.

Bu açıklamanın yanında söz konusu parayla ilgili vesikaları da yayınlayan Yalçın, Sabis hakkında dava açmış ve bu davanın sebebini şu şekilde anlatmıştır: “Sabis, İngiliz Council Kültür Cemiyetinden 7000 İngiliz lirası almış olduğumu iddia ediyor. Sabis’i adliyeye tevdi ederek bütün propagandacılara, bütün yalancı ve müfterilere ilan ediyorum ve meydan okuyorum: İşte adalet divanı. Geliniz... Sabis’in imdadına yetişiniz, ne biliyorsanız söyleyiniz, elinizde ne vesika varsa çıkarınız, çünkü yaptığı iftiradan dolayı yalnız Sabis mahkum olmayacaktır. Adalet tokatı hepinizin suratına inecektir”¹⁶⁵.

Davanın neticesinde Ali İhsan Sabis’e bir yıl hapis cezası ve 200 lira ağır para cezası verilmiştir. Dönem basınında bu ve buna benzer yaşanan her polemik aslında İngiliz ve Alman yanlıları arasında yaşanmıştır denilebilir. Hüseyin Cahit Yalçın’ın tutumu ise İngiliz yanlısı olmaktan çok Alman karşıtlığından kaynaklanmaktaydı.

¹⁶³ Hüseyin Cahit Yalçın, “Bir Fena Kitap”, *Tanin*, 20 Eylül 1943.

¹⁶⁴ Hüseyin Cahit Yalçın, “Fena Kitab’ın Lekeli Muharriri”, *Tanin*, 24 Eylül 1943.

¹⁶⁵ Hüseyin Cahit Yalçın, “Adalet Huzurunda bir Hesaplaşma”, *Tanin*, 10 Ekim 1943.

1.11.4. Kapatılan Gazeteler

Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1939 Nizamnamesi ile radyo ve basın büyük ölçüde hükümet kontrolüne verilmiştir. Gazete yazarlarının birçoğu milletvekili olduğu için şöyle bir ibare de nizamnameye eklenmişti: “*Sahibi partili olan gazete ve mecmuaların yazıları ile parti azalarının neşriyatı, parti prensipleri bakımından göz önünde tutulur... Partililer sermayesiyle alakalı ve idaresinde müessir nizamnamesine aykırı düşen yazılar neşrettiremezler.*”¹⁶⁶

Bu gelişmeyi bir köşe yazısında, geç bile kalınmış bir icraat olarak yorumlayan *Cumhuriyet* yazarı Yunus Nadi söz konusu nizamnamenin bir özgürlük kısıtlamasına yol açmayacağını söyledikten sonra şu ilginç cümlelere yer vermektedir:

“*Hükümet fikir verir, yeni teşekkül o fikri birbirinden cazib birçok şekillerde işler. Fikir hammadedir. San'atkar bu hammadde üzerinde çalışacak kişidir. Biraz geç bile kalınmış olsa yeni teşekkülün hâlâ memlekete pek büyük faydalar temin edeceği meydandadır*”¹⁶⁷.

Cumhuriyet gazetesinin yeni nizamnameye olan tüm bu desteklerine rağmen savaş yıllarında ilk kapatılan gazetenin *Cumhuriyet* olduğunu görülmektedir. Bunun sebebi de gazetenin, yukarıda örneklerine değinilen savaşın ilk yıllarındaki Mihver'e uzak olma politikasına ters düşen yayınlar yapmasıdır. *Cumhuriyet* bu kaideye riayet etmediğinden dolayı üç ay kapatma cezası almıştır.

Söz etmeye değer diğer bir örnek ise 11 Mart 1941'de İngiltere'nin Sofya Büyükelçisi Rendall'ın Türkiye'ye gelip İstanbul Pera Palas oteline yerleştikten sonra, aynı günün akşamında otelde bir patlama meydana gelmesi, ikisi polis üç kişinin ölmesiyle sonuçlanan olaydır. Bu eylemin Almanlardan İngiliz Büyükelçisine suikast amacı taşıyan bir hareket olarak görünmesine rağmen özellikle basında, söz konusu olayın büyütülmemesi için gazete müdürlerine şöyle bir talimat gönderilmiştir:¹⁶⁸

“*Mart'ın 11. Günü 21.35'te Beyoğlu'nda Tepebaşı'da kaim Pera Palas Oteli'nde vukua gelen infilak büyük puntolu harflerle yazılmayacak ve alelade ve kayı sütununda derce edilecektir. Verilen izahat haricinde tafsilat verilmesi,*

¹⁶⁶ Murat Güvenir, *2.Dünya Savaşında Türk Basını*, İstanbul, 1991, s.60.

¹⁶⁷ Yunus Nadi, “Propaganda”, *Cumhuriyet*, 2 Mart 1940.

¹⁶⁸ A. Çelik, *a.g.t.*, s.64.

Müddeiumumilik makamınca tasvip edilmemektedir. Hilafına hareket edenler hakkında kanuni takibat yapılacaktır. (Emniyet Nöbetçi Müdür Faik Ayrak)”

Patlamanın geç bir saatte olması sebebiyle bu talimat gazetelere geç vakitte ulaşmış, *Ulus, İkdam* ve *Cumhuriyet* haricindeki tüm gazeteler, patlama olayını birinci sayfada büyük manşetlerle duyurmuşlar ve bunun üzerine *İkdam* ve *Cumhuriyet* dışında sabah yayınlanan tüm İstanbul gazeteleri 12 Mart 1941’de kapatılmışlardır. Olaya dair ertesi gün yayınlanan bazı gazetelerde beyanlar şu şekildedir:

“ 11 Mart 1941 akşamı İstanbul’da Pera Palas otelinde vuku bulan infilak hadisesi hakkında zabıta tahkikatını işkâl eder mahiyette neşriyatta bulduklarından dolayı İstanbul’da münteşir Yeni Sabah, Vatan, Hakikat ve Halk gazeteleri üçer gün, Vakit, Tan, Son Posta, Tasvir-i Efkâr, Akşam ve Demokrat Politika gazeteleri, ikişer gün müddetçe Örfi İdare Komutanlığı’na kapatılmıştır”¹⁶⁹.

Bir başka kapatma olayı da *Vatan*’ın başına gelmiştir. Gazetenin sahibi ve başyazarı Ahmet Emin Yalman “Berraklığa Doğru” adlı bir yazı dizisi yayınlamış ve bu yazısında tek parti sistemindeki aksaklıklara değinerek, çözümün hayata geçirilmesinde çok partili siyasetle mümkün olabileceğini savunmuştur. Yalman, aynı yazıda özgürlükçü bir yönetim sistemi talep ederek özellikle vatandaşların dini inançları karşısında daha anlayışlı olunmasını tavsiye etmişti¹⁷⁰.

Yalman’ın CHP’yi açıkça eleştirip, sistemin değişmesi gerektiğini söylemesi hükümet bünyesinde geniş bir yankı uyandırmıştır. Bu yazı dizisinin sonucunda *Vatan* 5 Aralık 1941 tarihinden itibaren 45 gün kapatılmıştır. Bu ve benzer örnekler hükümetin, kendi politikaları dışında yazı yazan gazetelere ve kişilere tutumunu açıkça göstermektedir. Türkiye Gazeteciler Cemiyeti’nin bir yayınında verilen bilgiler bu durumu teyid etmekte olup söz konusu veriler aşağıdaki tabloda açıkça gösterilmektedir.

¹⁶⁹ *Ulus, Cumhuriyet, İkdam*, 13 Mart 1941.

¹⁷⁰ Ahmet Emin Yalman, “Berraklığa Doğru”, *Vatan*, 4 Aralık 1941.

TABLO II: 12. Hükümet Döneminde (Refik Saydam) Türkiye’de Kapatılan Gazeteler¹⁷¹

Kapatılış Tarihi	Kapatılan Gazete	Kapatma Süresi	Kapatan Makam
10 Ağustos 1940	Cumhuriyet	90 gün	İcra Vekilleri Heyeti
10 Eylül 1940	Tan	7 gün	İcra Vekilleri Heyeti
10 Eylül 1940	Haber	7 gün	İcra Vekilleri Heyeti
10 Eylül 1940	Tasvir-i Efkâr	7 gün	İcra Vekilleri Heyeti
11 Eylül 1940	Beyoğlu	7 gün	İcra Vekilleri Heyeti
21 Eylül 1940	Journal D’orient	7 gün	İcra Vekilleri Heyeti
5 Kasım 1940	Bugün	15 gün	İcra Vekilleri Heyeti
7 Aralık 1940	Tan	10 gün	İcra Vekilleri Heyeti
7 Aralık 1940	Tasvir-i Efkâr	10 gün	İcra Vekilleri Heyeti
8 Mart 1941	Yeni Sabah	1 gün	İcra Vekilleri Heyeti
12 Mart 1941	Yeni Sabah	3 gün	Örfi İdare
12 Mart 1941	Vatan	3 gün	Örfi İdare
12 Mart 1941	Hakikat	3 gün	Örfi İdare
12 Mart 1941	Halk	3 gün	Örfi İdare
12 Mart 1941	Vakit	2 gün	Örfi İdare
12 Mart 1941	Tan	2 gün	Örfi İdare

¹⁷¹ Alpay Kabacalı, Başlangıçtan Günümüze Türkiye’de Basın Sansürü, Gazeteciler Cemiyeti Yayını, Ankara, 1999, s.143.

12 Mart 1941	Son Posta	2 gün	Örfi İdare
12 Mart 1941	Tasvir-i Efkâr	2 gün	Örfi İdare
12 Mart 1941	Haber	2 gün	Örfi İdare
12 Mart 1941	Vatan	2 gün	Örfi İdare
12 Mart 1941	Akbaba	15 gün	Örfi İdare
17 Temmuz 1941	Vatan	1 gün	Örfi İdare
28 Ağustos 1941	En Son Havadis	1 gün	Örfi İdare
28 Ağustos 1941	Cumhuriyet	6 gün	Örfi İdare
4 Eylül 1941	Son Telgraf	1 gün	Örfi İdare
5 Eylül 1941	Tasvir-i Efkar	1 gün	Örfi İdare
5 Eylül 1941	Yeni Sabah	2 gün	Örfi İdare
6 Eylül 1941	Vakit	10 gün	Örfi İdare
23 Eylül 1941	Tan	1 gün	İcra Vekilleri Heyeti
1 Kasım 1941	Akbaba	15 gün	İcra Vekilleri Heyeti
27 Kasım 1941	Vatan	45 gün	İcra Vekilleri Heyeti
5 Aralık 1941	Cumhuriyet	1 gün	Örfi İdare
7 Aralık 1941	Son Posta	1 gün	İcra Vekilleri Heyeti
7 Aralık 1941	Son Posta	15 gün	İcra Vekilleri Heyeti
7 Aralık 1941	Vakit	15 gün	İcra Vekilleri Heyeti
28 Ocak 1942	Son Telgraf	3 gün	İcra Vekilleri Heyeti
28 Ocak 1942	Haber	3 gün	İcra Vekilleri Heyeti
28 Ocak 1942	Haber	Süresiz	Örfi İdare
28 Ocak 1942	Akbaba	15 gün	Örfi İdare
29 Nisan 1942	Son Posta	3 gün	Örfi İdare
8 Mayıs 1942			

1.11.5. Von Papen'e Suikast Girişimi ve Türk Basını

24 Şubat 1942'de Ankara'da Alman Büyükelçi Von Papen'e bir suikast girişiminde bulunulmuştur. Suikastin azmettiricileri olarak yakalanan iki Rus uyruklu kişi, İstanbul'daki Sovyet Konsolosluğuna sığındıkları halde diplomatik teamüllere aykırı olarak Türk güvenlik güçleri, başkonsolosluğu kuşatmışlar ve sanıkların teslimini isteyerek; bu olmadığı takdirde kuvvet kullanılacağını bildirmişlerdir. Bu olayın Türk-Alman ilişkilerine darbe vurmak için Sovyetler tarafından düzenlendiği görüşü yaygınlaşınca Sovyet Rusya - Türkiye ilişkileri durma noktasına gelmiştir. Sovyet Rusya'nın Türkiye büyük elçisi geri çağırılmıştır.

Bu saldırı hakkında *Cumhuriyet* : “Ankara'nın Atatürk Bulvarı üzerinde bir bomba patlamış ve bir adam tamamen parçalanmıştır... Takriben on metre kadar önde refikasile birlikte gitmekte olan Alman büyük elçisi von Papen ile refikalari, sadmenin tesirile yere düşmüşlerse de kendilerine hiçbir zarar olmamış ve sefarethaneye gitmişlerdir... Zabıtayı bu tertibin büyük elçinin şahsına müteveccih olması ihtimali üzerinde ciddi surette durmaya sevk etmektedir” şeklinde bir duyuru yapmıştır¹⁷².

Bu olay hakkında duruşma tarihi olan Nisan 1942'ye kadar Türk basın mensuplarınca herhangi bir değerlendirme yapılmaması akıllara şüphesiz hükümet sansürünü bir kez daha getirmektedir. Suikast ile ilgili Ahmet Emin Yalman, olayın faillerini yakaladığı için Türk polisini övmekle yetinmiş, herhangi bir yorumda bulunmamıştır¹⁷³. Zekeriya Sertel ise “ Muhakemede birbirine zıt iki iddia karşısında: Bir taraf bomba suikasının Türkiye ile Almanyanın arasını açmak kastiyle tertip edildiğini; diğer taraf bunun Türk - Sovyet münasebetlerini bozmak için yapılmış bir tahrik eseri olduğunu iddia etmektedir. Şimdilik anlaşılın şudur ki: Bu bomba hadisesi siyasi mahiyeti haiz bir hadisedir ve yabancı devletlerin tahrikiyle tertip edilmiştir” sözleriyle olayın yurt dışı kaynaklı olduğunu belirtmiştir¹⁷⁴. *Cumhuriyet*'ten Yunus Nadi ise “ Papen gibi eski bir Osmanlı askerine” yönelik yapılan bu saldırı yüzünden oldukça üzgün olduklarını belirtmiştir¹⁷⁵.

Mahkemenin sonuçlanması ve sanıkların suçlu bulunması üzerine *Cumhuriyet* haberi şöyle duyurmuştur: “Ankara Ağırceza mahkemesi, Von Papen'i öldürmek üzere suikast hazırladıklarına vicdani kanaat getirerek Pavlof ve Kornilofa 20'şer sene,

¹⁷² *Cumhuriyet*, 25 Şubat 1942.

¹⁷³ Ahmet Emin Yalman, “ Dahili Cephemizin Emniyeti”, *Vatan*, 2 Nisan 1942.

¹⁷⁴ S.Kılıç, *a.g.e.*, s.259.

¹⁷⁵ Yunus Nadi, “Su'ikasit Muhakemesi”, *Cumhuriyet*, 5 Nisan 1942.

*Abdurrahman ve Süleymana 10 ar sene ağır hapis cezası verdi.*¹⁷⁶ Hüküm giyen Pavlov ve Kornilov, Türkiye'nin Almanya'yla ilişkisini kestiği 2 Ağustos 1944'ten bir hafta sonra "Müttefik Devletler Tebaasından Bulunan Eşhastan Siyasi ve Askeri Suçlarla Mahkûm Olanların Cezalarının Affına Dair Kanun" doğrultusunda mahkemeye tekrar çıkartılarak affedilmişlerdir¹⁷⁷. Buradan da anlaşılacağı üzere Türkiye'nin savaştaki gelişmeler paralelinde yasaları ve politikaları yanında yargısı da değişiklik göstermiştir.

¹⁷⁶ *Cumhuriyet*, 17 Haziran 1940, *Vatan*, 17 Haziran 1942.

¹⁷⁷ Ayrıca bkz. Cemil Koçak, *a.g.e.*, C.I. s.617-623.

İKİNCİ BÖLÜM

ALMANYA - S.S.C.B. SAVAŞININ BAŞLAMASI TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA YENİ DÖNEM (1941-1944)

2.1. Almanya'nın Sovyetler Birliğine Saldırması ve Türkiye

1939'da Almanya ile Sovyetler Birliği arasında imzalanan Dostluk ve Saldırmazlık Paktı'nın, bu iki devletin yayılcılığı ve geçmişten gelen husumetleri sebebiyle uzun sürmeyeceği tahmin edilen bir gerçektir. Nitekim Almanya, Balkanları istilaya başladığında Sovyet Rusya ile tarihsel bağları olan bir bölgeyi işgal etmiş oluyordu. Bu gelişme üzerine Sovyetler-Almanya ilişkileri gerginleşmişti. Sonrasında 18 Haziran 1941 günü Türkiye ile yaptığı saldırmazlık antlaşmasının ardından cephenin güney kanadını güvence altına alan Almanya 22 Haziran 1941'de Rusya'ya savaş ilan etti. Rus-Alman Savaşı başlayınca Türkiye, Büyükelçi Haydar Aktay aracılığıyla savaşta tarafsız kalacağını 25 Haziran 1941 günü Rus Hariciyesine bildirdi.

Rusya ve Türkiye arasındaki saldırmazlık anlaşması gereği Türkiye bu şekilde hareket etmeliydi. Ancak kendisi savaş dışı kaldığı sürece, Türkiye'nin tarafsız kalmasını isteyen Rusya için artık tarafsızlık arzu edilir bir politika olmaktan çıkmıştı¹⁷⁸. Rus toprakları içinde Alman ileri harekâtı devam ettiği müddetçe Sovyetler Birliği, Türkiye'nin müttefikler yanında savaşa girmesini istemiş, bu yolla Boğazlar üzerinden yardım almayı ummuştur. Fakat bu talebi hiçbir zaman doğrudan Türkiye'ye yapmayarak, araya İngiltere'ye koymuştur.

Almanya'nın Sovyetler Birliği'ne saldırması, Türk diplomasisi için yeni bir durum doğurmuştur. Türkiye'yi yönetenler, bu noktadan itibaren, İngiltere'nin I. Dünya Savaşı'nda olduğu gibi Rusya'ya Türk Boğazları ve toprakları üzerinden taviz verebileceği endişesine kapılmışlardır. Bunun üzerine Sovyetler Birliği, 10 Ağustos'ta İngiltere'yle birlikte Türkiye'ye ortak bir nota vererek Montreux Sözleşmesi'ne ve Türkiye'nin toprak bütünlüğüne saygı göstereceğini ve Türkiye bir saldırıya uğrarsa

¹⁷⁸ Kamuran Gürün, *Türk-Sovyet İlişkileri(1920-1953)*, Ankara,2010, s.240.

elinden geleni yapacağı teminatını verdi¹⁷⁹. Alman - Rus savaşının başlarında İngiltere ve Sovyetler, Türkiye'nin savaş dışı kalmasını Almanya'nın Ortadoğu'ya inmesinin önündeki engel olarak görmüş ve bu durumun korunmasını istemişlerdir¹⁸⁰.

Almanya'nın Sovyetler Birliği'ne saldırması bu iki devlet tarafından tehdit edilen Türkiye'yi rahatlatmış ve Türkiye her iki devlete karşı tarafsızlığını ilan etmiştir. Yine de Türk devlet adamlarının Rusya'nın çökmesi ya da teslim olması durumunda Hitler'in sonraki kurbanının Türkiye olabileceği konusunda endişeleri vardı. Türkiye için en iyi görüntü iki tarafın da savaşır vaziyette kalmasıydı. İtalyan Büyükelçisi Peppo'nun da dediği gibi “*Türklerin ideali, son Alman askerinin son Rus cesedi üzerine düşmesi idi*”¹⁸¹.

Alman - Sovyet Savaşı başladıktan sonra Boğazların önemini Zekeriya Sertel şöyle dile getirmiştir : “ *Boğazlar Türkiye'nin elinde bulunduğu için Almanlar bu köprüden istifade etmeyi düşünmediler. Ordularını şarka çevirerek Sovyet Rusya'ya hücum ettiler. Bu suretle Türkiye boğazlara hakim olmakla harbin Balkanlardan orta şarka karadan sirayetine mani olmuş bulundu*”¹⁸². Sonrasında Hüseyin Cahit Yalçın, Almanya'nın komünizmle mücadele için Sovyetlere saldırdığı propagandası karşısında şu açıklamayı yapmıştır : “*Alman hariciye Nazırının mütaleası şudur: 'Daha 1933'de Almanya komünist tehlikesini ortadan kaldırmak için Japon İmparatorluğu ile anlaştı. '... Bu plan komünizm ile mücadele planı değildir. Rusyada komünizm mezhebi hakim olmayıp da Çarlık mevcut olsa idi, Almanya gene aynı şeyi yapmak isteyecekti*”¹⁸³.

Hitler, Türkiye'nin müttefiklerle bir olup Rusya'ya yardım etme ihtimalini en aza indirmek için Türkiye'de Rusya'ya karşı bir güvensizlik yaratmak istemiştir. Bunun için de daha önceden Molotov ile kendisi arasında pazarlık konusu olmuş olan Boğazlar meselesini gündeme getirmiş ve Rus taleplerini kamuoyuna duyurmuştur. Bunun üzerine söz konusu mevzu Türk basını ve kamuoyunun gündemine oturmuş; gazeteciler de konuya farklı yorumlamalar getirmiştir. Bu yorumlamalardan biri de *Ulus* başyazarı Falih Rıfkı Atay'dan gelmiştir. Atay, komşu ve dost oldukları Sovyetlerin Boğazlar konusundaki isteklerinin şaşkınlık yarattığını belirtmiş, ancak Hitler'in sözlerinden

¹⁷⁹ Türkkiye Ataöv, *İkinci Dünya Savaşı*, Ankara, 1985, s.91.

¹⁸⁰ M. Özçelik, *a.g.m.*, s.259.

¹⁸¹ S.Deringil, *a.g.e.*, s.174.

¹⁸² Zekeriya Sertel, “Montreux'den Sonra Boğazların Ehemmiyeti”, *Tan*, 22 Temmuz 1941.

¹⁸³ Hüseyin Cahit Yalçın, “Alman Hariciye Nazırının Beyanâtı”, *Yeni Sabah*, 26 Aralık 1941.

başka bir dayanağa sahip olmadıkları için bu konuda uzun yorumlar yapmanın lüzumsuzluğuna işaret etmiştir¹⁸⁴.

Bu hamleye karşı atak Sovyetler tarafından hemen akabinde verilmiştir. Sovyetler'in iddiasına göre de Alman ordusunun Türkiye'yi işgal için hazırlandığına dair askeri hedefleri gösteren haritalar, Boğazların ve İstanbul'un işgal planlarının olduğu dökümanlar Moskova'daki Türk büyükelçiliğine verilmiştir¹⁸⁵. İki devletin karşılıklı suçlamaları ardından Zekeriya Sertel de söz konusu karşılıklı propagandaların altında yatan amacın Türkiye tarafından bilindiğini ve bu propagandaların devam etmesinden duyduğu rahatsızlığı köşesinde dile getirmişti¹⁸⁶.

Rus - Alman Savaşı'nın başlamasının hemen ardından İngiltere, Rusya ile elçisi aracılığıyla 12 Temmuz 1941'de Stalin ile yardımlaşma hususunda bir anlaşma yaptılar. Anlaşma nicelik ve de nitelik belirtmeksizin tarafların birbirine yardım etmesini kapsıyordu¹⁸⁷. Bu anlaşma da Türkiye'de endişeye sebep olmuştu.

Sözü edilen anlaşmanın hükümlerinin açıkça tebliğ edilmemesinden dolayı Türkiye bu konuda Rusya hükümetini sıkıştırmaya başlamış ve 1925'de imzalanan Türk - Rus Dostluk Anlaşması'nın gereği olan başka devletlerle yapılan anlaşmaların taraflara açıkça bildirilmesi gerekliliğini belirtmişti. Bunun üzerine Rusya "Seefalke" adlı Alman gemisini tartışmaya dahil etmişti. Bu gemi Alman ticaret filosuna kayıtlı bir gemi olup 9 Temmuz tarihinde Boğazlardan Karadeniz'e çıkmıştır. Ruslar ise bu geminin sahil güvenlik botu olup ve de silahlı bir gemi olduğunu iddia ederek Türkiye'nin bu hususta Rusya'ya bilgi vermediğini ve hata yaptığını ileri sürmüş, kendi hareketlerini bu şekilde mazur göstermeye gayret etmişlerdir. Adı geçen gemi S.S.C.B. tarafından devamlı istismar konusu olmuştur. Görünüşe göre Barbarossa Harekatı'nın başlaması Türkiye açısından rahatlatıcı olduğu kadar Boğazlar konusunda da bir o kadar kaygı uyandırıcı bir gelişme olarak tarihte yerini almıştır.

¹⁸⁴ S. Kılıç, *a.g.e.*, s.256.

¹⁸⁵ *Cumhuriyet*, 27- 29 Temmuz 1941.

¹⁸⁶ Zekeriya Sertel, "Bu Propagandaya Artık Nihayet Verilmesini İstiyoruz", *Tan*, 9 Ağustos 1941.

¹⁸⁷ K.Gürün, *a.g.e.*, s.240.

2.2. Amerika Birleşik Devletleri'nin Savaşa Girmesi

Birleşik Amerika'nın II. Dünya Savaşı'na katılması, 1937-1941 arasında yaşanan Amerika - Japonya gerginliğinin bir sonucudur. Japonya'nın ekonomik bakımdan ABD için kritik ülkelerden olan Çin'e saldırması gerginliğin ilk aşamasını teşkil etmişti. Amerika başlangıçta II. Dünya Savaşı'nın dışında kalmayı tercih etse de müttefiklerin kazanmasını uman bir tavır içerisindeydi. Çünkü olası bir mihver galibiyetinde açık denizler mihver egemenliğine girecek ve bu da Amerika'nın çıkarlarını zedeleyecekti¹⁸⁸. Çin'i işgal eden Japonya ise büyük bir Pasifik İmparatorluğu kurmayı amaçlıyordu. İşgal süresince Amerika'nın Çin'e kredi açması ve de desteklemesi gerginliğin artmasına sebep oldu. Nihayetinde Japonya 7 Aralık 1941'de Hawaii'deki Pearl Harbour'da bulunan Amerikan üslerini ani bir baskınla bombardıman etti. Ertesi gün de İngiltere ve Amerika'ya savaş ilan etti. 11 Aralık günü ise Birleşik Amerika ve Mihver devletleri birbirlerine savaş ilan ettiler.

Bu gelişmelerin yanı sıra, takip eden günlerde birçok devlet arasında savaş ilanı haberleri birbirini izledi. Dünya artık doğusuyla, batısıyla, kuzeyi ve güneyiyle topyekûn savaş görünümüne bürünmüştü. Japonya, savaşın ilk zamanlarında başarılar kazanarak Pasifik'te birçok yeri ve Hindîçi'ni işgal etti. Bu durum fazla uzun sürmedi. 1942'nin sonlarına doğru üstünlük müttefikler lehine değişmeye başladı. Amerika Pasifik Okyanusu'nda üstünlüğü ele geçirdi. Rüzgar artık müttefiklerden yana esmeye başlamıştı.

2.3. Almanya'nın Türkiye Üzerindeki Baskılarının Artması

Türk kamuoyu ve basınına yönelik Alman propagandaları, savaş yıllarında farklılık göstermiştir. Bu propaganda savaşın ilk yıllarında Türk basını ve kamuoyuna Türkiye'nin İngilizlerle yaptığı anlaşmanın yanlış olduğuna inandırmak ve hükümeti bu doğrultuda baskı altına almak şeklindeyken, Alman-Sovyet Savaşı'nın başlamasının ardından Türkiye'yi yanında savaşa sokmak; hiç olmazsa Sovyetler ya da müttefiklerle ters düşürmek amacına dönüşmüştür. Zekeriya Sertel, Almanların bu tarz propagandalarına karşı tepkisini şu sözlerle ifade etmiştir: "*Almanya, bu yıl harbi bitirebilmek için orta şarka hakim olma ihtiyacındadır. Orta şarkın anahtarı da Türkiye'nin elindedir. Türkiye'yi kazanmak ona şarkın kapılarını açacaktır. Böyle bir*

¹⁸⁸ R.Uçarol, a.g.e., s.790.

*muvaffakiyet onun Şark ve Libya cephelerindeki muvaffakiyetsizliğini unutturacak kadar mühimdir*¹⁸⁹.

Aynı günlerde Almanya'nın Türkiye'ye silah alımı için 100 milyonluk kredi teklif etmesi üzerine 12 Haziran 1942 günü *Vatan*'dan Ahmet Emin Yalman : “ *Bizimle bir dostluk paktları yok mu? Tecavüz harbine atılmak için kimsenin âleti olmayacağımızı, bize emniyet etmek caiz bulunduğunu bilmiyorlar mı? Almanlar arka emniyetlerini temin etmek ve bizim dostluğumuzdan yüzde yüz emin olmak istiyorlar... Almanlardan aldığımız bir silahı, dar bir zamanda Almanlara karşı kullanmamız ihtimali yoktur. Bunun için bize verilen silah, saldırmamak taahhüdümüzü teminata bağlamaktan başka bir şey değildir*”¹⁹⁰ ifadeleri ile tepki göstermiştir. Bu ifadeler Almanya'nın hareketlerine dair Türkiye'deki kuşkların hayli fazla olduğunu gösterir niteliktedir.

Naziler, Türk basınına yanına çekebilmek için 1942 yılı Temmuz ayında pek çok Türk gazeteciden müteşekkil bir grubu Almanya'ya davet etmiştir. Mevzu o günün *Cumhuriyet* Gazetesinde ilk sayfadan duyurulmaktaydı : “ *Alman hükümetinin resmi daveti üzerine... Akşam gazetesi başmuharriri Necmeddin Sadağın reisliğinde, Çoruh meb'usu, Vakit gazetesi baş muharriri Asım Us, gazetemiz başmuharrirlerinden arkadaşımız Nadir Nadi ile Adana'da münteşir Türk Sözü gazetesi sekreteri Nevzad Güvenden mürekkeb matbuat heyeti dün akşamki trenle şehrimizden hareket etmiştir. Gene Alman hükümetinin davetlisi bulunan Matbuat Umum Müdürü Selim Sarper de aynı trenle seyahat etmektedir*”¹⁹¹. Geziye katılan Nadir Nadi, 21 Ağustos 1942 tarihli yazısında, gezi esnasında gittikleri her yerde kendilerine büyük takdir, saygı ve sevgi gösterildiğini belirterek Alman yetkililerine teşekkür etmekteydi¹⁹².

Almanya'nın düzenlediği propaganda amacı güden bu geziye karşın müttefikler de kendilerine yakın bir grup gazeteciye İngiltere'ye davet etmişlerdir. *Cumhuriyet*'in konuyla ilgili haberi şöyleydi : “ *İngiltere hükümeti tarafından İngiltere'ye davet edilen Türk gazetecilerinden mürekkeb heyet, dün akşamki ekspresle Ankara'ya hareket etmiştir. Heyet, Yeni Sabah Başmuharriri Hüseyin Cahid Yalçın, Tan Başmuharriri Zekeriya Sertel, İkdam Başmuharriri ve gazetemiz muharrirlerinden arkadaşımız Abidin Daver, Vatan Başmuharriri Ahmed Emin Yalmandan mürekkebdir. Ulus Gazetesi muharrirlerinden Ahmed Şükrü Esmer de heyete Ankarada katılacaktır. Türk*

¹⁸⁹ Zekeriya Sertel, “Bu Propaganda ve Neşriyat Hoşumuza Gitmiyor”, *Tan*, 8 Haziran 1942

¹⁹⁰ Ahmet Emin Yalman, “Barışçı Rolümüzün İcapları”, *Vatan*, 12 Haziran 1942.

¹⁹¹ *Cumhuriyet*, 14 Temmuz 1942.

¹⁹² Nadir Nadi, “1942 Almanyasında”, *Cumhuriyet*, 17 Temmuz 1942.

gazetecileri şerefine bu akşam Ankarada İngiltere büyük elçiliğinde bir ziyafet verilecek ve heyet ertesi günü Toros ekspresile Adanaya hareket, oradan da Mısır yolu ile İngiltere'ye gideceklerdir"¹⁹³.

İngiltere gezisine katılan gazetecilerden Hüseyin Cahit Yalçın'ın Londra'da verdiği bir demeçte Almanya'nın siyasi tavizler elde etmek için, Türk hükümetine doğrudan veya dolaylı baskı yaptığını iddia etmiş, *Cumhuriyet* Gazetesi de onun bu demecini Alman DNB ajansına dayanarak vermiştir. İleriki günlerde Türk Hükümetinin böyle bir şey olmadığına dair açıklama yapması üzerine ise yeni bir polemik konusu başlamıştır. Hüseyin Cahit Yalçın, hükümetin bu iddiayı reddetmesinin ardından söz konusu beyanatının yanlış anlaşıldığını söyleyerek olayın aslının; Almanya'nın böyle bir baskısı olup olmadığına yönelik gelen bir soruya, kendisinin, Almanya'nın ret cevabı alacağını bildiği için böyle bir girişimde bulunamayacağı şeklinde cevap verdiğinin altını çizmiştir¹⁹⁴.

Almanya'nın Türk basınına kontrol etme çabaları sürerken diğer yandan da ordularıyla Bakü petrollerine ulaşmak adına Kafkasya'da Sovyetlerle savaşı devam ediyordu. Almanya, Azerileri bu savaşta yanına çekebilmek, hiç olmazsa onların Sovyetlerin safına geçmesine mani olmak için radyo propagandalarına Azerice devam edip, bu yayınlarda Sovyet ordusunun büyük kısmının yok edildiğini, Azerbaycan'ın Sovyet yönetiminden kurtulacağını ve Azerilerin kendilerini kurtarmaya gelen Alman askerlerine silah çekmemeleri gerektiğini duyurmuştur. Bu yayınlara tepki yine Nazi karşıtı yazar Hüseyin Cahit Yalçın'dan gelmiştir:

“Kendilerinin sözlerine kapılıp düşman tarafına geçecek Azerbaycan Türklerinin geride kalan akrabalarına, dostlarına ve bütün ırkdaşlarına Rusların yapacakları muameleleri neden düşünmüyorlar? Fakat Almanlar için Azerbaycan Türklerinden birkaç yüz bin Türkün hatta hepsinin öldürülmesinin ne ehemmiyeti olur? Elverir ki Rus ordusuna dahil birkaç yüz yahut birkaç bin Türk firar etsin ve buldukları az çok bir çözümler hasıl olsun. Kendileri için bu menfaat husule geldikten sonra ötede Türkler mahvedilmiş onların umurunda mı?... Azerbaycanlı kardeşler, Almanların size ufacık bir dostlukları ve insani hisleri olsaydı, kendilerinin pek şüpheli bir faydaları uğrunda hepinizin kökünüzdün kazanmasına meydan açabilecek harekete sizi teşvik ederler

¹⁹³ *Cumhuriyet*, 21 Ağustos 1942.

¹⁹⁴ S. Kılıç, a.g.e. ,s.265.

miydi?... *Düşman sözlerine aldanmayınız*¹⁹⁵. Yalçın bu şekilde Azerbaycan Türklerine nasihatte bulunmuştur.

Almanya'nın propaganda faaliyetleriyle ilgili Türkiye'de çok az kişi tarafından dile getirilen ilginç bir olay daha yaşanmıştır. Almanya'nın Trabzon konsolosu, bölgede yayınlanan gazetelere bir mektup göndererek Almanya'nın bölgede çıkan gazetelere iki aylığına abone olmak istediğini bildirdikten sonra, aynı mektupta, bu süre boyunca gazetelerin tecrübe edileceğini, abonelik süresinin uzatılmasının bu dönemdeki yayınlara bağlı olduğunu söylemesi üzerine *Güzel Ordu* isimli gazete "*Nemizi Tecrübe Edecekler?*" başlıklı bir yazıda Almanya'nın Trabzon konsolosunun tutumunu eleştirmiştir. Bu yazı üzerine konsolos "tecrübe" sözünün yanlış anlaşıldığını belirterek adı geçen gazetenin 22 Eylül 1942 tarihli sayısında Almanya'ya atılan bombalardan söz etmesinin taraflı bir yayıncılık olduğunu savunmuştur. *Güzel Ordu* gazetesinin bu iddiaya verdiği cevabı, H. Cahit Yalçın okurlarına kendi köşesinden iletmiştir:

*"Kendinizin bir yerinde bizi İngiliz tarafkirligi ile ithama yeltenirken, öbür tarafında da, 'Bu yolda benimle beraber yürürseniz memnun olacağım' diyorsunuz', Güzel Ordu kendi hükümetinin siyasetine uygun olarak yürür. Sayın konsolos, İngiliz politikası Kurtuluş Savaşı'nda ihtiyat zabiti kardeşim İhsan'ı toprağa soktu. Çocuk denilecek yaşta Kafkas cephesinde vücuduma saplanan bir Rus mermisini Alman doktorları çıkarttı. Yani sizlerden iyilik, onlardan da kötülük gördüm. Eğer ben bugün hislerimin zebunu olsa idim sizin kadar Almancı ve yine sizin gibi Rus ve İngiliz düşmanı olurdu. Ortada gizlenmesine imkan olmıyan bir facia sahnesi mevcut. Bir yüzünü kana boyayan, bunca mamureleri kül yığını haline getiren ve sağ kalanları takat fersa ıstıraplar içinde inleyen bu vahşeti gören, muhakeme ve temyiz eden insan şuuru vardır. Hadiselerin tesir ve intibalarını kafalardan söküp atmak zordur. Mantığa dayanan vicdani kanaatlere saygı göstermek fazilet nişanesidir"*¹⁹⁶.

Artık savaşın Almanya aleyhine gelişmeye başlamasının anlaşılması, bu devletin bütün propagandalarına ve basın organlarını satın alma girişimlerine rağmen git gide daha çok açığa çıkmaktaydı. Nitekim, Türkiye'de en ateşli Alman yanlısı olarak tanınan kişilerden biri olan Yunus Nadi dahi artık Alman propagandasının askeri zaferlerle değil de savunma stratejilerine ilişkin olduğunu kaydetmekteydi¹⁹⁷.

¹⁹⁵ Hüseyin Cahit Yalçın, "Ateşe Atmak İstedikleri Türkler", *Yeni Sabah*, 12 Ağustos 1942.

¹⁹⁶ Hüseyin Cahit Yalçın, "Tuhaf Bir Hikaye", *Yeni Sabah*, 7 Aralık 1942.

¹⁹⁷ S. Kılıç, *a.g.e.*, s.269.

2.4. Almanya'nın Cephelerden Geri Çekilmeye Başlaması ve Müttefiklerin Türkiye'yi Savaşa Sokma Çabaları

Daha önce de bahsedildiği üzere Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'nın başından beri gayri muharip statüsünü korumak için hassas dengeler gözetmişti. Mihver devletlerinin ileri hareketi boyunca koruduğu bu statüsü maddi ve manevi büyük kayıplar vermesine mani olmuştu. 1943'e gelindiğinde ise savaşta dengeler değişecekti. Müttefikler, Mihver karşısında üstünlüğü ele geçiren taraf olacaktı. Türkiye için bu sene çok kritik gelişmelere ve değişimlere gebe idi.

Ulus'un 1943 yılına dair öngörüsü şu şekildedir:

“ Müttefik kaynaklardan gelen haberlere göre, 1943, harbin en çetin bir yılı olacaktır. Şimdiye kadar İngiltere ve Amerika'da muhtelif devlet adamları, bu yılın kendilerini katî zafere eristirecek bir yıl olacağını hissettirecek sözler söylemişler... Almanya 1939'dan beri hem malzeme, hem insan harcamıştır; Fakat buna karşılık harbin devam ettiği yerlerde de insan ve malzeme bulmak endişesiyle hareket etmiştir. İngiltere'nin insan kaybı Almanya'ya nispet edilmeyecek derecede azdır. Hele Amerika'nın kaybı hiç yok gibidir. Gerçi İngilizlerin ve Amerikalıların gene insan kaybetmemek endişesiyle hareket edeceklerinden şüphe edilmez. Fakat buna karşılık cephelere ve karşı taraf üzerine bol malzeme ile yüklenecekleri anlaşılmaktadır. O halde sözlerimizi hulâsa edebiliriz: 1943 yılı geniş ölçüde bir malzeme harbi yılı olacaktır. Fakat buna rağmen her işi demirin, çeliğin ve sanayinin halledeceğini söyleyemeyiz. Çünkü milletlerin harbe mukavemet dereceleri, manevi kuvvetlerin devamı, İstiklal ve hürriyete olan bağlılıkları daima ön planda gelir. Harp 1943'te çok çetin olabilir; ölüm fırtınası her yerde daha şiddetli, daha korkunç esebilir. Fakat işin dönüm noktası buradadır. Soluğun ve imanın tükenmemesindedir”¹⁹⁸.

İngiltere için Türkiye, Mihver'in bir an önce yenilmesi için kullanılması gereken bir silahtı. Bunu gerçekleştirebilmek için de Türkiye'nin aktif bir şekilde savaşa girmesi gerekiyordu. İngiltere hükümeti bunu sağlayabilmek için “toprak rüşveti” vermek gibi çeşitli stratejileri de uygun görmekteydi. Nitekim, Mihver devletlerinin de Türkiye'ye bu tür vaatler ile geldiğini her devlet biliyordu. Türkiye için tek amaç ise varlığını savaşa girmeden korumak ve bu buhranlı dönemden dünyanın bir an önce çıkmasını seyretmekti. Ayrıca Türkiye toprak taleplerine sıcak bakacak olursa zor durumdan faydalanan çıkarıcı bir devlet olarak yafta yemesi de kuvvetle muhtemeldi.

¹⁹⁸ “Bu Harbin En Çetin Yılı”, *Ulus*, 14 Ocak 1943.

Savaşın akışının Müttefikler lehine dönmesi Türkiye üzerindeki baskıların iyiden iyiye artmasına sebep oldu. Bir yandan El-Alamein’de İngiliz karşı saldırısının Alman General Rommel’i Kuzey Afrika’dan sökmesi ve Mısır’ın böylelikle kurtarılışı, diğer yandan Sovyetlerin Stalingrad zaferi, savaşın bir an önce bitirilmesi adına Türkiye’ye yapılan savaşa girme yönündeki baskıların artmasına sebep oldu. Türkiye’nin bu konjonktürde savaşın süresini oldukça kısaltıp sonuçlandıracağına dair olan inanç müttefikler cephesinde geniş itibar buluyordu. Ayrıca tüm cephelerde Mihver gerilemeye başladığından Türkiye’nin Mihver’e karşı Ortadoğu’nun kalesi imajı artık kabul edilebilir temellere dayanmaktan uzaktaydı. Durum böyle olunca baskıyı savuşturmak adına Türk devlet adamları yeni bir yol bulmak zorunda kaldılar.

Türkiye’nin bu aşamada başvurduğu çare ise ülkenin hâlâ askeri araç ve gereç bakımından zayıf olduğunu vurgulamak ve Almanya’nın İngiltere’yi zedeleyebilecek taktik bir zafer peşinde olduğunu ileri sürerek Türkiye’nin savaşa girdiği takdirde zafer için ideal bir hedef olduğu kanaatini benimsetmektir¹⁹⁹. Dönemin Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak’a göre Almanların ölüsü bile Türkiye’yi yenmeye yeterdi.

9 Kasım 1942’de Amerika’nın Londra Büyükelçisi John Winant, General Smith ve Anthony Eden’in hazır buldukları bir toplantıda Churchill, Türkiye’nin 45 tümenlik asker gücünün savaşa sokulmasının giderek kaçınılmaz olduğunu savunmuştu. Müttefikler bu gücü Balkanların Mihver tarafından boşaltılması için kullanmak amacındaydı. Konunun görüşülmesi için ABD Dışişleri Bakanı Harry Hopkins ve Genelkurmay Başkanı General Marshall Londra’ya davet edileceklerdi.

Türkiye’ye yardımı Çanakkale üzerinden yapmayı düşünen Churchill, Mısır’da yenilen Alman kuvvetlerinin buna müdahale edemeyeceğinin farkındaydı. 1942’nin Kasım ayında, İngiltere’nin öngördüğü ve Avrupa’da ikinci cephenin açılması planının bir parçası olarak Türkiye’nin müttefikler safında savaşa girmesi isteniyordu. İngiliz Genelkurmayı ise, yeterli derecede teçhiz edilmemiş Türk Ordusu’nun, olası bir savaşta, İngiltere’ye katkıda bulunamayacağına inanıyor, hatta böyle bir asker yığınının İngilizlere yük olacağını düşünüyordu. Londra’ya göre Türkiye’nin savaşa girmek yerine İngilizlere bazı askeri kolaylıklar sağlaması, hava üslerini açması, Romanya petrolerine ulaşmada yardımcı olması şeklindeki yardımları İngilizler adına daha makul olabilirdi²⁰⁰.

¹⁹⁹ S. Deringil, *a.g.e.*, s.188.

²⁰⁰ C. Koçak, *a.g.e.*, C.II., s.143.

Bu yardımlar hususunda Türkiye'nin stratejisi tekrar Alman tehdidini öne sürmek olmuştur. Ne Balkanlarda açılacak bir cepheye asker göndermek ne de müttefiklere bir yardımda bulunmak isteyen Türkiye bu süreçten mevcut durumunu muhafaza ve müdafaa edip çıkmak istiyordu. Bunun sebebi artık Alman tehlikesinden de ziyade Sovyetler idi. Sovyetler, Almanya ile yaptığı savaşı kazanacak olursa yıpranmış bir orduya sahip olacak olan Türkiye'ye saldırabilirdi. Türkiye de bu ihtimali düşünerek ordusunu yıpratmaktan kaçınıyordu.

İngiltere Başbakanı Churchill'in Balkanlar'da ikinci cephe açılması önerisi, Avrupa'da savaşın bitiminden sonra oluşturulmak istenen düzen ile yakından ilgili bir politik manevraydı. Bu cephe açılmadığı takdirde Kızıl Ordu, Almanlar'ı Balkanlar'dan ve Orta Avrupa'dan söküp atacak olursa; Sovyetler bu coğrafyalarda askeri, siyasi ve ideolojik hakimiyet kurabilirdi. Böyle bir yayılma tehlikesini baştan sezen Churchill, Türkiye ile ortak bir askeri varlığı Balkanlarda tutacak olursa bu tehlide set çekeceğine inanmaktaydı.

Türkiye'nin o dönemdeki politikası ile İngiltere'ninki bu bağlamda çelişiyordu. Türkiye'nin Balkanlarda böyle bir işe girişmeye niyeti olmamakla beraber Almanya'nın Kızıl Ordu tarafından tamamen ezilmesi ve mutlak galibiyetle biten bir savaş manzarası, savaş sonrası Türkiye'nin durumu açısından uygun görülüyordu. Kıta Avrupası'nda her zaman Sovyet tehlikesine karşı koyabilecek bir güç olmalıydı ki bu da Almanya idi. Nihayetinde Türkiye'nin amacı savaşın bir uzlaşma ile sona erdirilmesiydi²⁰¹.

2.4.1. Casablanca Konferansı ve Türk Basını (14 Ocak 1943)

Yukarıda da söz edildiği üzere 1942'nin sonunda ve 1943'ün başlarında müttefiklerin yakın gelecekteki zaferini haber veren iki önemli gelişme yaşanmıştı. Bunlar; Alman General Rommel'in kuvvetlerinin Kuzey Afrika'daki yenilgisi ile Stalingrad kuşatmasının kaldırılması ve Sovyet ileri hareketinin hazırlık evresine girmiş olmasıydı.

Mevcut şartların doğuracağı politik sonuçlar dünyanın yakın gelecekteki durumunu doğrudan belirleyeceği için Amerikan Başkanı Roosevelt ile İngiltere Başbakanı Churchill Fas'ın Casablanca şehrinde buluştular. Amerika Başkanı, Stalin'i de toplantıya davet etmesine rağmen Stalin savaşın çok hassas bir dönemde olduğuna işaret ederek bulunduğu yerden bir gün bile ayrılamayacağını bildirdi. Stalin'in

²⁰¹ E. Weisband, *a.g.e.*, s.43-48.

toplantıya katılmaması İngiltere için sevindirici bir gelişmeydi. Bu sayede Amerika ile birlikte savaş sonrası siyasi tabloyu daha rahat tartışabilecek ve savaş adımlarını istediği gibi organize edebilme fırsatını bulacaktı.

Casablanca Konferansı boyunca İngiliz ve Amerikan planları tartışıldı. Churchill, siyasal kaygılarını saklamadan Balkanlarda açmayı düşündüğü cepheden söz etti. Türkiye'nin savaşa katılmasını ve Manş Denizi'ni geçmek için de askeri hazırlıklar yapılması konularında Birleşik Amerika'yı ikna etmeye uğraştı²⁰². Manş Denizi çıkarması ve Sicilya çıkarmasını kabul eden Birleşik Amerika, Türkiye'nin savaşa girmesi konusunu İngiltere'ye bıraktı. Balkan cephesi konusunu ise reddetti. Mihver'in kayıtsız - şartsız teslim olması kararı da burada alındı. Bu karar sonraki yıllarda çok yoğun eleştirilere sebep olmuştur.

Bu konferansın sonuçları Türkiye'yi birkaç açıdan ilgilendiriyordu. İlki Balkan planının onaylanmamasıdır. Bu sayede Türkiye bir süreliğine daha savaşa katılmaktan ve bu yönde baskı görmekten kurtulmuş oluyordu.

İkincisi ise dünya politikasını daha yakından görme ve yönetme amacına yönelik Birleşik Amerika'nın Türkiye ile daha yakından ilgilenmesi ve İngiltere ile rekabeti, Türk dış politikasında yeni bir dönem ve yeni bir dengenin oluşmasına sebebiyet vermiştir.

Üçüncüsü de Birleşik Amerika'nın Türkiye'ye yaptığı askeri mühimmat yardımının İngiltere kanalıyla ve İngiltere'nin inisiyatifiyle yapılacak olmasıydı. (Türkiye bu karara sonradan itiraz etmiştir) *Ulus* Gazetesi söz konusu görüşmeleri duyururken Türkiye ile ilgili bir bahse yer vermemiştir:

*“Amerika Birleşik Devletleri Reisi ile İngiltere Başvekili bu harp başladığından beri dördüncü defa buluşmaktadırlar. Son konuşma hakkında neşredilen tebliğde, harbin denizlerde, havalarda ve karada daha şiddetli bir hale getirilmesi için müşterek yardım vasıtalarının ortaya atılmasına karar verildiği bilhassa zikrolunmaktadır. O halde, 1943 yılında şimdiye kadar gördüğümüz savaşıardan daha çetinlerine tesadüf edeceğiz. Bu, müttefiklerin, harp başladığından beri son zaferi elde etmek için yaptıkları hazırlıkların tamam olduğuna da bir delil telâkki edilebilir... Tebliğden anlaşıldığı kadarıyla bu yıl müdafaa değil taarruz yılı olacaktır”*²⁰³ demiştir.

²⁰² F. Armaoğlu, a.g.e., s.389.

²⁰³ “Kazablanka Buluşması Ve Neticeleri”, *Ulus*, 29 Ocak 1943.

Cumhuriyet Gazetesi konferans haberini yorum katmaksızın “*Roosevelt-Churchill buluşmaları. Kazablanka’da toplanan harb konseyi Mihverin kayıd ve şartsız teslimine kadar taarruza devam kararı verdi...*” şeklinde duyurmaktaydı²⁰⁴.

İkdam Gazetesi başyazarı Abidin Daver de konferansın Türkiye’yi ilgilendiren boyutu hakkında yorum yapmıyor ve şu şekilde genel bir bilgi veriyordu: “*Kazablankada tarihi kararlar verildi. Sulh ümit edilmeyecek ve harp şimdiye kadar görülmemiş bir şiddette devam edecek.*”

Genel olarak değerlendirildiğinde konferansın sonuçları Türkiye açısından umutlu ve olumlu sayılamazdı. Özellikle Mihver’in kayıtsız-şartsız teslim olması kararının manası; ileride Türkiye’nin Sovyetler Birliği tehdidinde maruz kalması durumunda Sovyetlere karşı koyabilecek kudrette bir Avrupa devletinin kalmayacağı anlamına geliyordu. Türkiye Hükümeti Casablanca Konferansı’ndan duyduğu memnuniyetsizliği gizlemeyip, gerektiğinde ve zamanı geldiğinde açığa vuracaktı. Churchill için ise sıradaki adım Türk Ordusu’nun modern bir biçimde teçhiz edilmesi için Türkiye’yi ziyaret etmektir²⁰⁵.

2.4.2. Adana Konferansı (30 Ocak-1 Şubat 1943) ve Türk Basını

Churchill, Casablanca Konferansı’ndan sonra Türkiye’yi kendi safında savaşa sokabilmek için 30 Ocak 1943’de Türkiye’ye gelmiş ve Adana’da İsmet İnönü ile iki gün süren bir dizi görüşme yapmıştır.

Görüşmelere İsmet İnönü’nün yanı sıra Başbakan Şükrü Saraçoğlu, Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak, Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu, Ortaelçi Feridun Erkin, Genelkurmay Hava Müşaviri Hv. Plt. Tuğg. Şefik Çakmak, Genelkurmay Hareket Şube Müdürü Albay Fasih Kayabalı da katıldı²⁰⁶. Winston Churchill de görüşmelere askeri ve siyasi en üst erkan ile katılmıştır. Bu görüşmelere tarihte “*Sağırlar Diyalogu*” da denmektedir. Bunun nedeni, Churchill ve İnönü’nün taban tabana zıt fikirlerle görüşmelere katılması ve görüşme sonunda her iki tarafında amacına ulaştığı izlenimi ile masadan kalkmasıdır. Oysa daha sonra yaşanacak gelişmeler özellikle Churchill’in bir kazanım elde edemediği gerçeğini gösterecektir.

²⁰⁴ *Cumhuriyet*, 27 Ocak 1943.

²⁰⁵ C. Koçak, *a.g.e*, s.147.

²⁰⁶ Osman Yalçın, “İkinci Dünya Savaşında İsmet İnönü ve Churchill Arasında Yapılan Adana Görüşmesi”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S.47, s.709.

Görüşmelerin nerede yapılacağı konusu ayrı bir sorun teşkil etmiştir. İnönü-Churchill görüşmesinden kısa bir süre önce Alman Büyükelçi Von Papen'e bir suikast girişimi yaşandığından görüşmenin Kıbrıs'ta ya da ülke içerisinde bir tren vagonunda yapılması planlanmıştır. Fakat daha sonra Adana'da bir trende mutabık kalınmıştır. Churchill'in planına göre Türk ordusu önce modernleştirilecek, arkasından Türk üsleri Müttefik güçlerin kullanımına sunulacak, en son olarak da hazır bekletilen Türk ordusu cepheye sürülecekti. Türkiye buna karşılık iki husus üzerinde durmuştur. Bunların ilki: Türkiye, Sovyetlerin durumundan emin değildir. Almanya'nın yenilmesi ile Sovyet Rusya, Avrupa'da en güçlü devlet olarak hakim güç olacaktır. Bu durumun Türkiye'ye yeni sıkıntılar yaratacağı aşikârdır. İkincisi ise; Türk ordusunun silah ve teçhizat olarak donanımı yetersizdir. Türkiye'nin savaşa girebilmesi için bu ordunun modernize edilmesi gerekmektedir. İnönü ve ekibi bu gündem maddelerini Churchill ile görüşmüşlerdir. Bu görüşmeler hakkında *Ulus*'ta şöyle bir değerlendirmeye yer verilmekteydi:

“Görülüyor ki, Adana görüşmeleri esasında Türkiye'nin umumî tedafüü (savunmaya ilişkin) emniyetini korumak bahis mevzuu olmuştur. Çünkü Türkiye'nin kuvvetli bulunması, sadece dünyanın bu bölgesi için değil, belki bütün dünya için hayırlı bir nizam amili olacaktır. Türkiye'nin politikası kimsenin meçhulü değildir. Bu politika daima açık ve dürüsttür. Ve hiçbir devlete karşı değildir. Biz kendi emniyetimizi istiklalimizi alâkadar eden meseleler önünde kendi kuvvetimize dayanarak bir nizam ve sulh âmili olarak kalmayı hedef edindik. Adana Görüşmeleri, herkesçe bilinen bu dürüst politikanın Büyük Britanya Hükümeti tarafından da tam tasvibini göstermek itibarıyla güzel bir eser olmuştur. Bu bakımda bu mülâkat, yarının hâdiseleri üzerinde de bir merhale teşkil edecek mahiyettedir. Ve Türk- İngiliz ittifakında mündemic bulunan mânanın tam bir tezahürüdür”²⁰⁷.

Adana görüşmelerinin dünya basınında Türkiye'nin savaşa girmesinin hazırlığı olarak konuşulması üzerine *Ulus*'un bir diğer değerlendirmesi de şu şekilde olmuştur: *“Dış politikamızın esası, kendimize karşı olduğu gibi dürüst ve açık olmak ve böylece bu vatanın selâmeti, bu vatandaşın huzurunu en iyi şekilde devam ettirmektir. Türkiye, böylece hareket ederek ve böylece ettiğini ispat ederek, “siyaset” kelimesini dahi ağır ithamlar altında bulunmaktan kurtulmuş ve onun açık kalpli, dürüst fakat aynı zamanda sağlam ve kuvvetli insanların elinde neler yapabileceğini göstermiştir. Almanya ile olan*

²⁰⁷ Adana Mülâkatı, *Ulus*, 3 Şubat 1943.

münasebetlerimizi aradaki dostluk ve adem-i tecavüz muahedesi tanzim etmektedir. Amerika'nın yardımlarına teşekkür etmek vazifemizdir. Sovyetler Birliği ile olan münasebetlerimizi aramızdaki mevcut ve çok ileri muahedeler tanzim etmektedir. İngiltere'ye gelince, bu devlet bizim müttefikimizdir. Ve aramızdaki ittifak muahedesinin derpiş ettiği silahlar Türkiye'ye gelmeye devam ediyor. Adana mülâkatının bir tek ve esas mevzuu Türkiye'nin kuvvetlenmesi ve silahlanması olduğuna göre bunun artık başka türlü tefsir edilecek tarafı var mıdır?"²⁰⁸.

Adana Görüşmeleri üzerine *Tasviri Efkar* Gazetesinde çıkan bir yazıda da Matbuat Umum Müdürü Selim Sarper şu sözleri söylemekteydi: “*Türkiye'ye İngiltere tarafından savaşa girmesi yönünde bir emir verilmedi ve Türkiye bu konuda hiçbir angajmana girmedir.*”²⁰⁹.

Hüseyin Cahit Yalçın da, Churchill'in Türkiye'ye; Türk politikasını değiştirmek, Türk diplomasisi üzerinde baskı yapmak niyetiyle gelmediğini yazmıştır²¹⁰. Asım Us ise *Vakit*'te bu görüşmelerin Türk dış politikasında bir değişiklik beklentisi yaratmasının yanlış olacağını belirtmiştir²¹¹.

Abidin Daver, *İkdam*'da Churchill'in görüşmelere dair basına verdiği demece de değindikten sonra Türkiye'nin izlediği savaş dışı kalma politikasının Müttefikler için de faydalı olduğunu söyleyerek şöyle bir açıklamada bulunmuştur: “*Müttefikler için faydalı olduğu kadar sizin milli siyasetinize ve müttefiklerinize de uygun olan bitaraflik siyasetine devam ediniz*” demiştir²¹². Tüm bu yorumlardan da anlıyoruz ki İngiltere'nin de bu mevcudiyetten memnun olduğu kamuoyuna ve Mihver'e inandırılmak istenmiştir.

Görüldüğü gibi, Adana Görüşmeleri hakkında hükümet kendi verdiği bilginin dışına çıkılmamasını, daha fazla spekülasyon yapılmamasını isteyen bir tutum içerisindedir. Hükümetin sesi konumunda çıkartılan *Ulus* ve diğer İstanbul Gazeteleri de dahil olmak üzere İngiltere'nin Türkiye'yi savaşa sokmak istemesi hakkında her hangi bir basın organında bilgi verilmemiştir. Türkiye'nin savaşa girmek istemeyişi yine bu gazeteler aracılığıyla uygun bir dille anlatılmaya çalışılmıştır. Ayrıca güvenlik açısından bu görüşmeler hakkında bilgiler basında geç vakitte çıkmıştır.

²⁰⁸“ Dürüst ve Açık Politikamız”, *Ulus*, 23 Şubat 1943.

²⁰⁹ *Tasviri Efkar*, 3 Şubat 1943.

²¹⁰ Hüseyin Cahit Yalçın, “Churchill'in Türkiye Ziyareti”, *Yeni Sabah*, 3 Şubat 1943.

²¹¹ Asım Us, “Adana Mülakati ve Yakın Şark Sulhu”, *Vakit*, 3 Şubat 1943.

²¹² Abidin Daver, “Adana Mülakati” *İkdam*, 3 Şubat 1943.

2.4.3. Quebec (Kanada) Konferansı ve Türk Basını (11-24 Ağustos 1943)

Bu konferans, İtalya'da Mussolini'nin aniden düşmesiyle ortaya çıkan yeni durum karşısında, ikinci cephe meselesini yeni bir açıdan ele almak amacı ile 14-24 Ağustos 1943'de Churchill ve İngiliz Genelkurmayı ile Amerikan Genelkurmayı arasında Quebec'te yapılmıştır²¹³.

10 Temmuz 1943'de Müttefik kuvvetlerinin Sicilya Adası'na çıkarma yapması ve fazla zorlanmadan adayı alması Mussolini'nin sonunun habercisiydi. *Ulus* Gazetesinin savaş öncesi İtalya'ya ve Mussolini'ye bakış açısını ilk bölümde paylaşmıştı. Fakat Müttefik güçleri İtalya içlerine ilerlerken gazetenin yazarlarından Falih Rıfki Atay'ın Mussolini ile ilgili değerlendirmeleri oldukça ilginç hale gelecekti. Önceden savaşın başlamasının başlıca müsebbiblerinden biri olarak gösterilen ve eleştirilen Mussolini, İtalya'nın savaş dışı kalması ve Türkiye'nin savaşa sokulma ihtimalinin artmasıyla beraber farklı değerlendirilecekti. Yazara göre Mussolini kendi vatanına ve ulusuna faydalı bir adamdı. Onun idaresi altında İtalya'ya düzen gelmiş ve ülke bayındırlığa kavuşmuştu. Mussolini üç hatasından dolayı Roma İmparatorluğu'nu kurma amacına ulaşamamıştı. Bu hatalardan ilki sanksiyonlar döneminde Büyük Britanya İmparatorluğu'nu yenmiş olduğuna inanmış olmasıydı. İkincisi ise 1940'da Fransa'nın teslim olmasından sonra savaşın bittiğini sanmasıydı. Üçüncü hatası ise başkalarını inandırmış olduğuna inanmasıydı²¹⁴.

17 Ağustos 1943'de görüşen Roosevelt ile Churchill Türkiye'nin durumunu görüştüler. Taraflardan Birleşik Amerika Türkiye'nin savaşa girmesi için daha vaktin olduğunu düşünüyordu. Doğuda Sovyetler ile savaşan Almanya'ya ikinci bir cephe açmak isteyen Müttefikler en son Fransa'nın Normandiya kıyısında karar kıldılar. Diğer bir karar da Balkanlarda açılacak bir cepheyle Sovyetlerden önce bölgede hakimiyet kurmak idi. Bunun için Türk üsleri kullanılacaktı. Konferansta bunlardan başka Türk askeri gücünün arttırılması ve Almanya'ya ihraç edilen Türk kromunun durdurulması gibi kararlar alınmıştır.

Quebeck Konferansı 22 Ağustos 1943 tarihli *Ulus*'ta şu şekilde yorumlanıyordu:

“Müttefikler arasındaki görüşmelerin ana maddeleri bu harbin mümkün olduğu kadar çabuk bitirmek ve bu harpten mümkün olduğu kadar kuvvetli çıkmaktır. Harp sonrasını düzenlemek için tam bir zafer ilk şarttır, bu zaferin neticelerini alıncaya kadar

²¹³ F. Armaoğlu, *a.g.e.*, s.391.

²¹⁴ Falih Rıfki Atay, “Mussolini'nin İstifası”, *Ulus*, 29 Temmuz 1943.

*seferber kalmak ve siyasi buhranlardan kaygılanmayacak kadar kuvvetli bulunmak ikinci şarttır*²¹⁵.

Türk hükümeti, Quebec Konferansı'nda kararlaştırıldığı biçimiyle, Ankara'ya askeri malzeme yardımının sürmesinden duyduğu memnuniyeti açıklamıştır. Fakat 10 Mayıs'ta, Almanya'ya krom sevkiyatının durdurulması yönündeki talebi ilk etapta reddetmiştir. Ankara'ya göre krom sevkiyatının durdurulması, Türkiye'nin ithalat - ihracat ilişkisinde en sıkı bağ kurduğu ülke olan Almanya ile iktisadi ilişkilerin tamamen bitmesine neden olabilirdi. Zaten savaş koşulları yüzünden ekonomisi dibe vuran Türkiye bunu göze alamazdı.

Quebeck Konferansı sona ermesine rağmen Churchill İngiltere'ye dönmeyerek Washington'a geçmiştir. Burada İtalya'nın siyasi geleceği hakkında Sovyetler olmaksızın görüşen Roosevelt ile Churchill'e dair bir değerlendirme *Tanin*'de Hüseyin Cahit Yalçın'dan gelmiştir. Kendisi, Sovyet faktörüne işaret ederek şu sözleri yazmaktaydı:

*“Zannederiz ki müttefiklerle Ruslar karşılıklı itimatsızlığı ve hissî uzaklıkları ehemmiyetten düşürmeğe muvaffak olacaklardır. Çünkü her iki tarafın da daimî bir şüphe ve düşmanlık hisleri ile yaşamalarından zarardan başka bir şey çıkmıyacağına kanaat getirmeleri kabildir... Fakat siyasi hırslar bakımından hakiki bir uzlaşmanın, yani her iki tarafı cidden memnun edecek ve uzun bir elbirliği devresine temel teşkil edecek bir müşterek hayat tarzı bulmanın epeyce çetin bir iş teşkil edeceğini teslim etmek lâzım gelir... Harbin faciaları içinde yaşayan üç büyük devlet adamının yeni felâketlere meydan verecek inat ve ısrarlardan çekineceklerine ve bir anlaşma yolu bulacaklarına inanmak isteriz*²¹⁶.

Müttefik Orduları 3 Eylül'de İtalya'ya çıkarma yaptı. İtalya 8 Eylül'de teslim oldu. Ertesi gün müttefik güçleri İtalya'yı işgale başladılar. Alman ordusu da bu gelişmeler üzerine 10 Eylül'de Roma'ya girdi. Güney İtalya, 13 Ekim'de Almanya'ya savaş ilan etti. Bu gelişmeler sonucunda İtalya fiilen ikiye ayrıldı.

Churchill'in düşüncesine göre İtalya'nın ani yenilgisi Türkiye'yi cesaretlendirebilirdi. Bu etkinin hızlı bir şekilde oluşabilmesi için İngiltere 18 Eylül'de İtalya'nın egemenliğinde olan Ege adalarına çıkarma yapmıştır. Leryoz, İstanköy ve Sisam adaları İngiliz birliklerince işgal edilmiştir. Amaçlardan bir diğeri ise adalarda

²¹⁵ Falih Rıfki Atay, “Kepek Toplantıları”, *Ulus*, 22 Ağustos 1943.

²¹⁶ Hüseyin Cahit Yalçın, “Mr. Churchill ile Mr. Roosevelt Başbaşa”, *Tanin*, 1 Eylül 1943.

boşalan İtalyan hakimiyetini Almanya'dan önce devralmak idi²¹⁷. Bu İngiliz birliklerinin iâşesi Türkiye üzerinden sağlanmaktaydı. Numan Menemencioğlu, bu bilginin çok gizli tutulması talimatını vermişti. Fakat Almanların Ege adalarından İngiliz kuvvetlerini söküp atması Türkiye'yi bir kez daha temkinli davranmaya itmiştir.

2.4.4. Moskova Konferansı (19 Ekim 1944)

İngiltere'nin 1943'ün ilk günlerinden itibaren sürekli olarak Türkiye'nin gayri muharip statüsünü değiştirmesi ve savaşa girmesi için yaptığı baskı politikasına karşın Türkiye çeşitli politik manevralarla savaş dışı kalmayı başarmıştı. 1943 yazından sonra Türkiye üzerindeki İngiliz baskısına, Rus baskısı da eklenecekti. 19 Ekim 1943'te Moskova'da İngiltere Dışışleri Bakanı Eden, ABD Dışışleri Bakanı Hull ve Sovyetler Birliği Dışışleri Komiseri Molotov bir araya geldiler²¹⁸. Sovyetler Birliği de artık Türkiye'nin savaşa girip kendilerine aktif olarak destek vermesini bekliyordu. Bu, ilk etapta Türkiye'nin hava üslerini açması şeklinde ve sene sonuna doğru da güçleriyle savaşa iştirak şeklinde olmalıydı²¹⁹.

Konferansın asıl toplanma amacı: Almanya'ya açılacak ikinci cephe ve Amerikan yardımınıdır. Sovyetlere göre müttefikler ikinci cephe konusunda acele etmiyorlar ve bu da Almanya'ya karşı, cephede tek başına savaşan Rusya'yı gün be gün daha da yıpratıyordu. Sovyetlerin müttefiklere olan kuşkuları artmıştı. Hatta ve hatta Türkiye'ye gönderilen askeri yardımı dahi kendine tehdit sayacak duruma gelmişlerdi. Rus gazetelerinde bu yönde haberler çıkıyordu. Türkiye'nin bir an önce savaşa girmesi Sovyetleri bu kuşkulardan arındırabilirdi.

Hüseyin Cahit Yalçın bu görüşmeler hakkında şöyle bir değerlendirme yapmaktaydı:

*"...Uzun bir dostluk geleneği ile bağlı bulunduğumuz Sovyet komşu ve dostlarımızdan esasen bizim hakkımızda iyi niyetlerden başka bir şeye intizar etmek mantıksız olduğu gibi, samimiyet ve sadakâtlerinden bir an dâhi şüphe etmediğimiz İngiliz müttefiklerimizin Moskova'da bizim aleyhimize bir müzakereyi kabul etmeleri imkânsızdır"*²²⁰.

²¹⁷ C. Koçak, *a.g.e.*, C.II, s.171.

²¹⁸ Oral Sander, *Siyasi Tarih (1918-1994)*, Ankara,2001.s.190.

²¹⁹ F. Armaoğlu, *a.g.e.*, s.392.

²²⁰ Hüseyin Cahit Yalçın, *Tanin*, 22 Ekim 1943.

Rusya'nın Türkiye'nin savaş dışı kalmasının Almanya'yı korumak anlamına geldiğini söylemesi üzerine de Yalçın gazetedeki köşesinde şu yorumda bulunmaktaydı:

“ Türk tarafsızlığının, bundan önceki muharebe safhalarında, Rusyanın pek işine yararmış olduğu meydandadır. Almanlara Türk topraklarından geçme hakkı vermek Rusları epeyce iz'aç edebilirdi ve belki netice üzerinde bir rol oynardı. Fakat Türkler Ruslara karşı hayırhah bir tarafsızlık takip ettikleri için, bizden tamamiyle emin bir halde bütün gayretlerini Alman cephesine tevcih etmişlerdir.

Şimdi Almanyayı cenahtan nasıl koruduğumuzu anlayamıyoruz. Ruslar Balkanlardan bir hücum mu yapıyorlar? Müttefikler Balkanlara mı çıktılar? Sovyetler henüz Dnieper'i tamamen parçalamakla meşguldürler, müttefikler de daha Ege denizinin kapısına bile gelmemişlerdir. Tarafsızlığımız Rusya'nın işine yaradığı müddetçe nasıl Almanlar bizim dürüstlüğümüze tahammül etmişlerse şimdi de Rus dostlarımızın biraz sabırlı olacaklarını ümit ederiz...”²²¹.

Ulus'ta ise Moskova Konferansı için çıkan yazılar temkinli ifadelerden oluşuyordu:

“Öne gelen ilk dava henüz hareket kabiliyetinden hiçbir şey kaybetmeyen Alman ordularını yenmek meselesidir. Bu ordular henüz Rus topraklarını bile tamamiyle bırakmamışlardır ve Akdeniz'de bile henüz adaları işgal etmektedirler. Rusya, kendi topraklarını son karışına kadar kurtarmadıkça, Anglosaksonlarla hiç konuşma ve anlaşma lüzumu olmaksızın, sadece bugünkü muharebeyi devam ettirmek zorundadır. Fakat bir defa eski sınırlarına varınca iş değişebilir. O zaman Rus orduları, şimdi ellerinde olmayan, her tarafa doğru hareket serbestliğini ellerine alacaktır. Her halde yalnız Anglosakson memleketleri halk eskârı değil, Avrupa kıtasının huzur ve barış davası ile ilgisi olanlar da Moskova görüşmelerinin havası ve neticesini öğrenmek için derin bir merakla beklemektedir”²²².

Falih Rıfki Atay, görünüşe bakılırsa Almanya'nın Rus topraklarından atılmasının ardından Rusların başka topraklara yayılacağı endişesini açık bir şekilde dile getirmiştir. Konferans sonrası ise aynı yazar ilginçtir ki şu ifadeleri kullanmıştır:

“Rusya Müttefikler gibi devamlı bir barışın hakiki ve tesirli şartları ile kendi güvenlik şartlarını bir tutmakta olduğunu her fırsatta söylemiştir. Rus politikası genişlemeci ve fetihçi bir politika olarak belirmiş değildir, hatta Almanya ile bazı

²²¹ Hüseyin Cahit Yalçın, “Türk Tarafsızlığı Bir Mesele mi Oluyor?”, *Tanin*, 27 Ekim 1943.

²²² Falih Rıfki Atay, “Değişen Şartlar Altında”, *Ulus*, 15 Ağustos 1943.

*anlaşmalarda sınırlarına doğru taşan büyük Cermenliğe karşı müdafaa tedbirleri almak mahiyetinde izah edilmiştir*²²³.

Bu yazısında ise Atay, Sovyetlerin politikasının genişlemeci ve fethedici olmadığını söyleyerek iki ay önceki çekincelerini unutmuşa benzemektedir. Yazar şüphesiz ki ilk yazısında gerçekleri, ikinci yazısında da umduğu şeyleri yazmış olsa gerektir. Bu iki yazıdaki ortak nokta ise Türkiye'nin savaşa girmesi için yeni baskı merkezinin Sovyetler olacağı idi.

2.4.5. Birinci Kahire Görüşmesi ve Türk Basını (5-8 Kasım 1943)

Moskova Konferansı'ndan hemen sonra Eden'in Menemencioğlu ile görüşmek istemesi Türkiye'de kuşkuyla karşılanmıştır. Churchill, 2 Kasım'da Savaş Kabinesi'nde Eden'in bu buluşmasının sebebi olarak Türkiye ile olan ilişkilerin ve Ege'deki durumun kapsamlı olarak ele alınması olarak söz etmiştir. İki devlet adamının birbirlerini hakkında olumsuz düşünceleri de bu görüşmenin gerçekleşmesine mani olmamıştı. Zira Eden, Numan Menemencioğlu'nun Alman yanlısı olduğunu düşünüyordu. Menemencioğlu ise Eden'in kendi ülkesinden başka bir şeyi düşünmeyen bir siyasetçi olduğuna kâni idi.

Menemencioğlu anılarında Eden'in 5 Kasım'daki ilk toplantıda Türkiye'nin bir ay içinde Almanya'ya savaş ilan etmesini beklediklerini söylediğini yazmıştır²²⁴. Menemencioğlu'na göre Moskova Konferansı'nda Sovyetlerin savaştan çekilme tehlikesi görülmüş ve Rusların Almanlarla savaşa devam etmesi için adeta Tanrılara kurban sunmak gibi Türkiye'nin savaşa gireceği taahhüt edilmişti. Nitekim Sovyetlerin yatıştırılması için bu gerekliydi.

Tanın'in yaptığı alıntıya göre Londra Reuter Haber Ajansı söz konusu görüşmeyi şu şekilde duyurmaktaydı:

“Kahire’de Türk - İngiliz görüşmeleri cereyan ettiği şu sırada Türkiye’nin harbe girmesi lehinde ve aleyhinde ileri sürülebilecek mütalâaları tartmak faydalı olur. Türkiye harbe girecek olursa iyi teçhiz edilmiş mükemmel savaş kabiliyetine haiz iki milyonluk bir ordu müttefiklerin tarafına geçmiş olacaktır. Bu takdirde müttefikler birbirine yakın birçok üslerde ve bu arada Trakyadakiler de dahil olmak üzere, müteaddit hava meydanlarından faydalanacaklardır. Bundan başka Çanakkale ve

²²³ Falih Rıfki Atay, “Moskova Görüşmeleri”, *Ulus*, 21 Ekim 1943.

²²⁴ S. Deringil, *a.g.e.*, s.216.

İstanbul boğazları da açılacak ve bu suretle Rusya'ya doğrudan doğruya yardım edilecektir. Diğer taraftan Balkanlara girmek için kolay bir geçit elde edilmiş olacaktır ki, bu geçidin arkasında iyi bir demiryolu da bulunmaktadır. Bu takdirde Türkiye'nin müdahalesi harbi birkaç ay kısaltabilir.

Buna mukabil Türkiye, Alman ve Bulgar kuvvetlerinin taarruzuna uğrayabilir. Türk şehirlerinin, bilhassa İstanbul'un şiddetli hava akınlarına uğraması tehlikesi vardır. Bundan başka Müttefiklerin Türkiye ile tam bir işbirliği tesis edebilmeleri de biraz gecikebilir. Filhâkika on iki adada cereyan eden son hâdiseler pek cesaret verecek mahiyette değildir.

Görülüyor ki, Türkiye'nin harbe girmesi ile müttefikler birçok faydalar elde edecek olmakla beraber, acele verilecek kararlar Türkiye bakımından tatmin edici olmayacaktır”²²⁵.

Eden, Menemencioğlu'ndan Türkiye'nin hava üslerini müttefiklere mümkün olabildiğince çabuk açmasını istemiştir. Bunun zaten savaşa girmek demek olduğunu bilen Menemencioğlu, geçiştirme stratejilerini kullanarak Eden'in bu isteklerinin şu an için karşılanamaz olduğunu ve müttefiklerin Türk hava sahasını korumak için önerdiği uçak sayısının Alman uçaklarının gücüne ve sayısına oranla oldukça az olduğunu belirtmekteydi. Türk Dışişleri Bakanı bu görüşmelerde her şeye rağmen Türkiye'nin savaşa girebileceğini de belirtmekteydi. Ancak, Türkiye'nin savaşa katılması için şartları vardı: Türkiye savaşa yalnızca belirli bir stratejik planın uygulanması koşuluyla katılabilirdi. Ayrıca İngiltere'nin tüm müttefikleri, kendi ülkelerine saldırı olmadan savaşa girmemişti. Bu hakkı Türkiye de kullanmak istiyordu. Ayrıca Sovyetlerin savaş bitiminde yıpranmış bir ordusu olacak olan Türkiye'yi tehdit etmesinin önü alınmalıydı. Müttefiklerin savaş sonrasındaki yeni dünya düzenini saptamadan Türkiye'nin savaşa katılamayacağı belirtiliyordu. Bu görüşmeleri dönemin gazeteleri yoruma varmaksızın haber şeklinde vermişlerdir²²⁶.

²²⁵ Tanin, 5 Kasım 1943.

²²⁶ Bakınız: Cumhuriyet, 3-9 Kasım 1943, Tan, 3-9 Kasım 1943; Tanin, 3-9 Kasım 1943, Vatan, 3-9 Kasım 1943.

2.4.6.Tahran Konferansı (28 Kasım-1 Aralık 1943) ve Türk Basını

Kahire Görüşmelerinin ardından Müttefik liderleri Churchill, Roosevelt ve Stalin'in 28 Kasım - 1 Aralık 1943 tarihleri arasında gerçekleşen Tahran'daki buluşmalarında Türkiye'nin savaş karşısındaki durumu tekrar ele alınmıştı. Yoğun tartışmalar sonrası Türkiye ile alakalı olarak Türkiye'nin en geç yılın sonuna kadar savaşa sokulmasının askeri bakımdan arzu edildiği karar alındı. Kararı, Roosevelt ve Churchill İnönü'ye bizzat ulaşıp bildireceklerdi²²⁷.

Tahran Görüşmeleri hususunda *Tanin* Gazetesi'nden Burhan Belge bu konferansın tebliğ maddeleri üzerine bir değerlendirmede bulunmaktaydı:

“Tahran görüşmeleri hakkındaki tebliğ neşredilmiştir. İkiye ayırabileceğimiz bu tebliğin birinci kısmı Almanyaya karşı tatbik edilecek plânın müessiriyetine aittir. İkinci kısımda ise, sulhan sonraki milletlerarası işbirliğinden bahsedilmektedir. Burada şu noktalar tasrih edilmektedir:

1. *Üç büyük devlet birleşmiş milletler, harp tehlikesini nesiller boyunca ortadan kaldırmak kararındadırlar. Bu milletler, kendilerine bu bakımdan terettüp eden yüksek mes'uliyeti müdriktirler.*

2. *Üç büyük devlet ile birleşmiş milletler harpten sonra büyük küçük, hangi millet arzu ediyorsa, bunu kendi demokratik birliklerine kabul etmeğe âmadedirler.*

3. *Üç büyük devlet ile birleşmiş milletler, zulüm, esaret, korku ve dar görüşün dünyadan kaldırılmasını ve bütün milletlerin diledikleri gibi yaşamalarının teminini taahhüt ederler.*

*Bu noktalardan anlaşılıyor ki, üç büyük devlet ve bunlarla birlikte birleşmiş milletler, kendi aralarında, daha şimdiden bir 'Union' bir 'Birlik' tesis etmiş bulunuyorlar. Bu birlik gelen sulh devresine şâmil bir birliktir ve harbin bitmesiyle dağılmayacaktır...”*²²⁸.

Öte yandan *Ulus*'ta çıkan Tahran Konferansı haberlerinde, Türkiye'ye yönelik alınan kararlardan bahsedilmemiştir. Bunun yerine müttefiklerin kararlılığı sayesinde Almanya'nın “siyasi harp” kazanma umudunun tamamen yok olduğu vurgulanmıştır:

“Bu devlet, İkinci Dünya harbinin yeni gelişmelerini, artık sadece askeri takatine güvenerek karşılayacaktır. Bu takatin bugün dahi hiç de küçümsenemeyecek bir ehemmiyette olduğunu Rusya ve Anglosaksonlar pek iyi bilmektedirler. Ancak kendi

²²⁷ C.Koçak, *a.g.e.*, C.II., s.186.

²²⁸ Burhan Belge, “Tahran Görüşmeleri”, *Tanin*, 14 Aralık 1943.

takat üstünlüklerinin süratli bir netice almaya kâfi olacağına da inanmaktadırlar. 1943'ün sonu ve 1944'ün ilk ayları bu takat ölçümlerinin harbe yepyeni bir istikâmet verdiği gösterecektir"²²⁹.

Tahran Konferansı'nın ardından ortaya çıkan durum, müttefiklerin bir kere daha Türkiye'nin kendi yanlarında savaşa dahil olması için İnönü'yü Kahire'ye davet etmeleri ile sonuçlanacaktı. Roosevelt, Churchill ve İnönü, Kahire'de eşit şartlarda görüşeceklerdi. Ayrıca Türkiye'ye önceden alınmış bir karar tebliğ edilmeyecekti. Bu şartlar altında İnönü 3 Aralık'ta Ankara'dan ayrılıp Adana'ya ve oradan da uçakla Kahire'ye gitmiştir²³⁰.

2.4.7.İkinci Kahire Buluşması (4-8 Aralık 1943)

4 Aralık 1943'te toplanan II. Kahire Konferansı Türkiye üzerinde yapılan Müttefik baskısının zirveye ulaştığı yer olmuştur. İngiltere Başbakan Churchill, konferansın ilk gününden itibaren Sovyetler Birliği'nin Türkiye üzerindeki potansiyel tehdidini kullanarak İnönü'ye isteklerini kabul ettirebilme yoluna gitmiştir. Ona göre, Türkiye savaşa girmezse ayağına kadar gelen fırsatı tepmiş olacak ve savaş sonrası uluslar arası siyasette yalnız kalacaktı. İnönü ise üstü kapalı bu tehditlere karşı Türkiye'nin yükümlülüklerini ihmal etmediğini ve sadakatini kanıtlamaya hazır olduğunu vurgulayıp, ancak Almanya'nın henüz yenilmediğini ve Türkiye'ye ağır darbeler indirmeye hazır durumda olduğunu anlatmaya çalışıyordu. Churchill, Türkiye'nin aktif olarak savaşa girmesinden öte Türk topraklarında kurulacak hava limanlarıyla ilgileniyordu. Menemencioğlu ise bunu kabul ettikleri takdirde havalimanı inşaatına ilk taşı koymadan Alman uçaklarının burayı bombardıman edeceğini savunuyordu. Ayrıca Sovyetlerin Kahire'ye gelmemesini Türk dışişleri bakanı hemen fark etmişti. Savaş sonrası dengeler adına bu önemli bir detaydı²³¹.

II. Kahire Konferansı'nın sonunda savaşa girmeyi prensip olarak kabul eden Türkiye, 15 Şubat 1944 tarihine kadar hava üslerini müttefiklere açıp açmayacağını bildirecekti. Bu süre zarfında hava alanlarından radar hazırlıklarını da kapsayan çalışmalar başlayacak, Türkiye'nin önemle üzerinde durduğu Müttefiklerle olan ortak savaş planı hazırlanacak ve genel siyasi konjonktür incelenecekti. Görüldüğü üzere artık

²²⁹ Falih Rıfki Atay, "Tahran Konferansı Hakkında", *Ulus*, 6 Aralık 1943.

²³⁰ Menemencioğlu ve İnönü'yü almak üzere iki uçak Adana'da hazır bekliyordu. Uçaklardan biri Roosevelt'in damadının, diğeri de Churchill'in oğlunun idi.

²³¹ S.Deringil, *a.g.e.*, s.228.

Türk ordusunun savaşa girmesinden ziyade Türk topraklarının Müttefik güçlerine tahsisi ön plandaydı.

II. Kahire Konferansı, 8 Aralık 1943 tarihli *Ulus Gazetesi*'nde yer bulmuştu. İnönü'nün Kahire'de yaptığı temaslar hakkında şu yorumlarda bulunuluyordu:

*"... Konferansta harp içinde ve harp sonrasında Türkiye'yi ilgilendirebilecek her şey konuşulmuştur. İngiltere ile ittifakımız daha kuvvet bulduktan başka, Birleşik Devletler ve Rusya ile münasebetlerimizi en derin bir samimiyet bağlamıştır. Ulus okurları, gelen ve gelecek haberler ve türlü rivayetler arasında şaşkınlık için Kahire resmi tebliği ile Hariciye Vekilimizin demeçleri daima göz önünde tutulmalıdır. Bizim için iki tehlike vardır: telaşa kapılmak, vazifemizi yapmamak, emniyete kapılarak vazifemizi yapmamak!... Sadece bu harbin tarihinde bile taşın ve emniyetin kaç kurbanını görmüşüzdür. İkisi de maneviyatı kemirir: ve ikinci dünya harbinde kullanılan hakiki yeni silah bir milletin maddesinden önce mânâsını vurmak onu ya hazırlıksız veya yıkılmaya hazır avlamaktır"*²³².

Türkiye'nin ilke olarak savaşa girmeyi kabul etmesine değinen Hüseyin Cahit Yalçın da ölçülü tavrıyla dikkat çekmekteydi:

*"Prensip kabul olunmakla beraber prensibin fiile çıkması her iki müttefikin görüşlerine, görüşmelerine ve menfaatlerine uygun bazı hallerin ve şartların teminine bağlıdır"*²³³.

Basında bazı çevreler ise konferans sonucunu İnönü'nün şahsi başarısı olarak nitelendirdiler:

*"Muhterem Cumhurreisimiz ve aziz Milli Şefimizin Kahire'den büyük muvaffakiyet ile dönüşü bütün siyaset aleminde büyük bir takdir ve hayranlıkla karşılandığı gibi memleketimizin her köşesinde derin minnet ve iftihar duyguları uyandırdı. İsmet İnönü milli mücadeleden sonra Lozan'da Türkiye başmürahhası sıfatıyla Türkiye milletine yaptığı büyük hizmeti bu defa Kahire'de Türkiye Cumhurreisi olarak tamamlamıştır"*²³⁴.

²³² Falih Rıfki Atay, "Maneviyatı Kemiren İki Kurt", *Ulus*, 12 Aralık 1943.

²³³ Hüseyin Cahit Yalçın, *Tanin*, 12 Aralık 1943.

²³⁴ Asım Us, *Vakit*, 12 Aralık 1943.

2.5. Türk-Müttefik İlişkilerinde Gerginlik

Kahire’de alınan karara göre Türkiye, konferansın bitiminden birkaç gün sonra kesin cevabını bildirecekti. Buna karşın İnönü direnmekte kararlıydı. Öte yandan, daha geç bir vakitte Türkiye’nin yapacağı katkı İngiltere için önem teşkil etmeyecekti. Churchill bunu bizzat İnönü’ye söylemişti. O halde Türkiye açısından şimdi yapılması gereken şey biraz daha vakit kazanmaktı. Buna uygun olarak Numan Menemencioğlu 12 Aralık 1943’te Hugessen ile görüşüp, İnönü’nün Kahire’deki hareketlerinin kabinede onaylandığını ancak Türkiye’nin savunması için bazı ihtiyaçların da saptandığını belirtti. Eğer bu ihtiyaçlar karşılanmazsa Almanların Çatalca hattında birkaç günden fazla tutulamayacağını belirterek bunları karşılamamanın zaruriliğini anlattı. Elçinin raporuna göre Türk istekleri İngiltere’nin öngördüğü 58.900 tonda askeri malzemenen çok fazlaydı; 216 Spitfire avcı uçağı, 500 Sherman tipi tank ve 66.800 ton yakıt isteniyordu. Elçi raporunda bu istekler karşısında şaşkınlığını gizleyemediğini Londra’ya bildiriyordu.

“Bu taleplerin yaratacağı müessif etkiyi hiçbir şekilde dışişleri bakanından gizlemedim. Şimdiye kadar hep Türkiye’nin iyi niyetine inanmaya hazırdım, ama şimdi benim dahi güvenimin sarsıldığını kendisine söyledim... Bu malumatın ciddiyetinden ötürü bana yazılı olarak verilmesini istedim...”²³⁵.

Aynı görüşmede Menemencioğlu, Sovyet tehdidine de dikkati çekmişti. Bu raporu okuyan Müttefik tarafı, kararların tamamen bir rezalet olduğunu, belirtilen miktarda yardım askeri yardımın Türkiye’nin demiryolu kapasitesinin yetersizliği nedeniyle istense de yapılamayacağını dile getirmişlerdir. Ayrıca Türkiye’nin savaşa girmedeği takdirde savaş sonrası Rusya’ya karşı Türkiye’yi savunmanın tümüyle imkansız olacağını belirtmişlerdir.

Hugessen birkaç kez Türk yetkililerini ikna etmeye çalıştıysa da başarılı olamamıştır. Türkiye, mevcut Alman ve ileriki dönemde yaşanabilecek potansiyel Rus tehdidi konusu üzerinde ısrarla durmuştur. Bu durumda elçi iki seçenek görüyordu: Ya Türkiye ile ilişkiler kesilecek ya da Türklerin önerdiği üzere askeri görüşmelere gidilecekti.

²³⁵ S.Deringil, *a.g.e.*, s.235.

13 Aralık'ta ise Churchill, Eden'e çektiği telgrafta Ankara'da baskının arttırılması talimatını verdi. Churchill'e göre 15 Şubat'ta Türkiye Müttefik filolarının havaalanlarına inmelerine izin vermediği takdirde bunun ittifakın sonu anlamına geleceğini bilmeliydi. Ayrıca yerine getirilemeyecek isteklerde bulunmanın, hayır demenin farklı bir yolu olduğunu İngiltere biliyordu.

1944 yılı ile birlikte Türk-İngiliz ilişkilerinde önce gerginlik ve daha sonra da küskünlük hali yaşandı²³⁶. Türkiye, Kahire görüşmeleri ardından savaş dışı olma konumunu korumaya gayret göstermeye kararlıydı. Türk devlet adamları İngiltere ile olan ilişkilerde riskli bir evreye girmeyi göze alıyorlardı. İnönü ve Menemencioğlu Türkiye'nin bir süre daha savaş dışı kaldığı takdirde düze çıkacağını düşünmekteydiler. Bu süre zarfında İngiltere ile ters düşülecek olması da sonradan İngiltere'nin geleneksel doğu politikasında Türkiye'nin kilit rolü gereği düzelecekti. Ayrıca savaş sonrası İngilizlerle Ruslar arasında bir rekabet yaşanacağını kaçınılmaz olarak görüyorlardı²³⁷.

4 Şubat 1944'de II. Kahire Konferansı'nda öngörülen Türk-İngiliz askeri yardım müzakereleri olumsuzlukla sona ermişti. Bu tarihten sonra İngiltere, Türkiye ile ilişkilerini dondurma kararı almış, ABD ise 1 Nisan 1944'de Türkiye'ye yaptığı yardımı kesmişti.

İngiltere ile Türkiye arasında yaşanan bu gerilim, *Ulus*'un sayfalarına değişik bir biçimde yansıyor. Gazeteye göre böyle bir gerilim ve anlaşmazlık söz konusu bile değildi. Bu gibi haberleri yapan İstanbul gazetelerine ağır eleştiriler yöneltilmekteydi:

“Bütün bunlar en mânâsıyla esef edecek şeylerdir. İngiltere ile bizim aramızda anlaşmazlık değil, bilakis uzun, çok uzun seneler ve hatıra gelebilecek her türlü hadiseler karşısında anlaşmazlığı men edecek, iki memleket menfaatlerinin karşılıklı müdafaasını temin edecek bir ittifak vardır. Bu ittifak İngiliz ve Türk milletlerinin tarihi münasebetler geleneğine uygun olduktan başka, çünkü, bugünkü ve yarınki siyasî gelişmelerde fayda ve zaruretinin ispat etmiş, etmekte ve edecek olan bir bağlaşmadır. Pek tabîye almak lazım gelen herhangi bir görüş farkının itimat buhranı diye vasıflandırılması, muhakeme ve tenkid ölçüsünü lüzumundan fazla kaçırmak olur. Biz dostluk münasebetlerinde samimiyetten başka kelime kullanılmasına razı değiliz”²³⁸.

²³⁶ R. Uçarol, *a.g.e.*, s.839.

²³⁷ S. Deringil, *a.g.e.*,s.237.

²³⁸ Falih Rıfki Atay, “Müttefikimiz İngiltere”, *Ulus*, 18 Şubat 1944.

2.5.1. Krom Meselesi ve Türk Basını

İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte gelişen harp sanayisinin bazı ham maddelere olan ihtiyacı artmıştır. Türkiye bu dönemde ağır cephane sanayisi için gerekli olan bazı ham maddelere sahip olmasına rağmen bu maddeleri işleyebilecek sanayi tesislerine henüz sahip olmadığı için söz konusu cevherleri gerek para gerekse cephane karşılığında diğer devletlere satmaktaydı. Türkiye'nin 1925 ila 1945 yılları arasında ürettiği krom miktarı şu şekildedir:

TABLO III: 1925-1945 Yılları Arasında Türkiye'de Çıkarılan Krom Miktarı (Ton)

YIL	KROM (TON)
1925	7506
1926	6670
1927	18.318
1928	11.849
1929	16.178
1930	28.195
1931	25.388
1932	55.216
1933	75.379
1934	119.844
1935	150.472
1936	160.399
1937	192.508
1938	213.831
1939	183.284
1940	169.823
1941	155.714
1942	116.342
1943	154.512
1944	182.108
1945	148.069

KAYNAK: <http://ekutup.dpt.gov.tr./madencil/metalmad/oik637.pdf.s.23> (18 Ekim 2013; saat: 16:24)

Türkiye ile İngiltere arasında Ankara Anlaşması'nın imzalandığı 1939'da İngiltere, Türkiye'nin kromu iki yıllığına sadece kendisine satmasını talep edince Türkiye bu koşulu 1940 ve 1941 yılları için kabul etmiştir. Anlaşmanın bitim tarihi olan 1941 yılı sonunda İngiltere bir yıllık uzatma hakkını kullanarak 1942'nin sonuna kadar krom almıştır. Anlaşmanın bittiği 1943'ten itibaren 1944 nisanına kadar Türkiye kromunu Almanya'ya silah karşılığında satmıştır²³⁹. Almanya Türkiye'den aldığı krom cevherini yüksek vasıflı çelik yapımında kullanıyordu. Bu durum Müttefikler ile Türkiye'nin arasında gerginliğe sebebiyet vermiştir. 1943'te Almanya'ya ihraç edilen krom miktarı 13.564 ton iken 1944'te bu rakam 56.649 tona çıkmıştır. Konuyla ilgili olarak, Hüseyin Cahit Yalçın'a Amerika gezisi sırasında bir soru yöneltince kendisi şöyle bir cevap vermiştir: “Türkiye birkaç milyon liraya tama ettiği için kromlarının bir kısmını Almanyaya vermiyor, müdafaa için muhtaç olduğu silahları alabilmek maksadiyle gönderiyor bunu bir kabahat addetmeden evvel Türkiye'nin hala neden müdafaa silahları tedarik etmeğe muhtaç kalacak bir mevkide bulunduğu sualini irat etmelidir”²⁴⁰.

Almanya'nın cephelerde gerilemeye başlamasının ardından Alman silah sanayisini besleyen kromun ihracatını durdurma konusunda 18 Şubat tarihinde müttefikler Türkiye'yi uyarılmışlardır. Konuyu ilk kez İngiliz *The Times* Gazetesinin dile getirdiğini *Cumhuriyet* 9 Nisan 1944 tarihli sayısından öğreniyoruz. Zaten bir süre sonra Amerikan Dışişleri Bakanı Cordell Hull, tarafsız ülkelerin Almanya'ya ihracatlarını kesmesini istemiş, İngiltere de bundan cesaret alarak Türkiye'ye krom konusunda yüklenme fırsatı bulmuştur²⁴¹.

Konuya ilişkin *Tasvir-i Efkâr*; “Almanya'ya mal gönderemeyecek olursak Almanya da bize göndermez. Bu da bizim temel ihtiyaçlardan mahrum kalacağımız anlamına gelir. Son günlerde İngiliz gazeteleri, Amerika gazeteleri birdenbire Almanya ile yaptığımız ticari muamelelere itiraz etmeğe başladılar. Bu muazzam harp davası, Türkiyenin Almanyaya gönderdiği birkaç yüz bin ton incir, üzüm veya sandığın ve Almanyanın da Türkiyeye gönderdiği birkaç yolcu tayyaresinin ve birkaç yüz dokuma makinesinin veya birkaç yüz sandık ilacın mübadelesinden vazgeçilmekle kazanılmaz”²⁴² şeklinde bir yazıyla Türkiye'yi savunmaktaydı.

²³⁹ S. Kılıç, a.g.e., s.277; *Cumhuriyet*, 21 Nisan 1944.

²⁴⁰ Hüseyin Cahit Yalçın, “Krom Meselesi”, *Yeni Sabah*, 9 Ekim 1942.

²⁴¹ *Cumhuriyet*, 9 Nisan 1944.

²⁴² “Almanyaya Mal Gönderemezsek”, *Tasvir-i Efkâr*, 11 Nisan 1944.

Cumhuriyet'ten Nadir Nadi ise; “*Türkiye’den Almanya’ya giden krom, Almanyada harcanan krom miktarının çok az bir yüzdesini teşkil eder. Almanya ile alışverişi kestiğimiz takdirde de bizim on binlerce hastamız ilaçsız kalır. Fakat Alman fabrikaları gene top çıkarır. Çünkü eski Yugoslavyada zengin krom madenleri vardır*”²⁴³ ifadeleriyle Alman silah sanayi için Türkiye’den giden kromun önemli bir miktar teşkil etmediğini anlatmaya çalışmaktaydı.

İngiltere ve Amerika, 14 Nisan 1944’te Türkiye’ye verdikleri notayla Almanya’ya krom ihracatının durdurulmasını resmen istediler²⁴⁴. Konu üzerine TBMM’de günlerce tartışmalar yaşandı ve nihayet 20 Nisan sabahı Türkiye Almanya ile krom ticaretinin durdurulması kararlaştırıldı. Haber, *Cumhuriyet* gazetesinde; “*Krom ihracı menedildi, Almanyaya ve bütün mihver memleketlerine nakliyat bu akşam durduruluyor... Menemencioğlu: ‘Müttefiklerin notasını bitaraf bir devlet gibi değil, bir Müttefik gibi tetkik etmemiz lazım geliyordu’ dedi*”²⁴⁵ şeklinde duyurulmuştur.

Türkiye’nin aldığı karara, Almanya tepki vermemiş hatta müttefik basınında çıkan Almanya’nın bu kararı protesto ettiğine dair haberleri anında yalanlamıştır. Almanya’nın bu karar nedeniyle Türkiye’ye savaş açacağına dair dış basında bazı haberler de aynı sıralarda yayınlanmaktaydı. Hüseyin Cahit Yalçın böyle bir ihtimalin Almanya’nın durumunu daha da zora sokacağını yazarak söz konusu yorumların gerçekçi olmadığını beyan etmiştir. Nadir Nadi ise daha önce krom ihracatının kesilmesinin Türkiye’yi zora sokacağını savunurken TBMM’nin krom ticaretini kesme kararı almasının sonrasında, Türkiye’nin müttefiklerin isteği karşısında tarafsız bir ülke gibi hareket edemeyeceğini, ittifaka uygun olarak hareket etmek zorunda olduğunu yazıyordu. Yine de yazar bu ticaretin İngiltere ile yapılan İttifak Anlaşması’nı çiğnemediğini ve Türkiye’nin ihtiyaçlarının müttefikler tarafından karşılanmadığı için hayati ihtiyaçların Almanya’dan tedarik edildiğini söylemiştir²⁴⁶. *Ulus* gazetesinde ise başyazar Falih Rıfkı Atay; Türk halkının, hükümetin Almanya’ya gönderdiği kromu kesme kararının arkasında olduğunu beyan etmiştir²⁴⁷.

²⁴³ Nadir Nadi, “Cordell Hull’un Nutku”, *Cumhuriyet*, 12 Nisan 1944.

²⁴⁴ İsmet İnönü, “Hariciye Vekili Numan Menemencioğlu TBMM’de yaptığı konuşmada savaşın başından o güne kadar krom sevkiyatıyla ilgili olarak izlenen politikayı açıkladı ve 21 Nisan akşamından itibaren Almanya’ya krom sevk edilmesine son verileceğini açıkladı.”, *DeFTERLER (1919-1973)*, Yay.Haz. Ahmet Demirel, C.I., İstanbul, 2001, s.395.

²⁴⁵ *Cumhuriyet*, 21 Nisan 1944; *Tasviri Efkâr* manşetten: “Almanyaya Krom Sevkiyatını Durdurduk, Hariciye Vekili Menemencioğlu Dedi Ki: Harici siyasetimizin umdesi ve esası İngilizlerle olan ittifak muahedesi olduğuna göre, biz bitaraf değiliz. O halde, Müttefiklerin bize vermiş oldukları notayı bir tarafsız devlet gibi değil, bir müttefik devlet gibi tetkik etmemiz lâzım gelir.”, *Tasviri Efkâr*, 21 Nisan 1944.

²⁴⁶ Nadir Nadi, “Krom İçin Aldığımız Karardan Sonra”, *Cumhuriyet*, 22 Nisan 1944.

²⁴⁷ Falih Rıfkı Atay, “Krom Meselesindeki Kararımız”, *Ulus*, 21 Nisan 1944.

Türkiye'nin krom ihracatını kesmesinin ardından müttefik ülkeler, Türkiye'nin aldığı bu karardan yeterince memnun kalmayarak bu defa mihver ülkelere tüm ihracatını kesmesi yönünde basın vasıtasıyla baskıda bulunmaya başlamışlardır. *Cumhuriyet* buna tepki olarak: “*Haksız bir istek. İngiliz basını Almanyaya bütün ihracatımızı kesmemizi istiyor. İngiliz hükümetine aid olduğuna inanmak istemediğimiz bu arzuyu ne aramızdaki ittifak muahedesile, ne de milletlerin hürriyet prensibile telife imkan vardır*”²⁴⁸ ifadelerine yer vermektedir.

Konuya dair *Daily Mail* adlı İngiliz gazetesinde çıkan bir haber üzerine Nadir Nadi, “*Krom ihracatı sırf müttefik İngiltere’yi memnun etmek maksadile durduruldu. Ama her maddenin ihracatını böyle keseceğimiz sanmak yanlıştır. İngiltere bizim hayati ihtiyaçlarımızı karşılamayı üzerine alıyorsa biz de Almanya ile bundan sonra başkaca ticaret muahedesini imzalamamağa karar verebiliriz. Fakat bir baskıya benzeyen tek taraflı isteklere aklımız ermez ve bunların majeste hükümetinin şanına da yakıştıramayız...*”²⁴⁹ sözleriyle bu isteklerin yersizliğini ve haksızlığını dile getirmiştir.

Önceleri İngiliz basını tarafından dile getirilen bu istekler en sonunda Başbakan Churchill tarafından da benimsenince, Türkiye bu taleplere boyun eğmek zorunda kaldı. Zekeriya Sertel bu isteğin Türkiye'nin siyasi istikrarını olumsuz yönde etkileyeceğini yazmıştır. Türkiye'nin krom ve diğer ihraç ürünlerini mihver ülkelere göndermekten vazgeçmesi konusu müttefik basını tarafından dile getirilince Türk basın mensuplarının buna tepkisi şiddetli olmuştur. Ancak bu talepler müttefikler tarafından Türk hükümetinden istendiğinde ve hükümet bu yönde karar aldığı anda aynı gazeteciler bu kararların haklı olabileceğini yazmışlardır. Dolayısıyla Türk basını, her durumda hükümetinin aldığı kararlar ve politikalar doğrultusunda yayın yapmayı sürdürmüştür.

2.5.2. Boğazlardan Geçen Alman Gemileri ve Numan Menemencioglu'nun İstifası

Boğazlardan geçişle ilgili sıkıntının temeli 1941'e dayanmaktadır. O tarihte Alman savaş gemilerinin Boğazlardan geçişine izin verdiği için Lloyd George, Türk hükümetini suçlayınca Churchill Türkiye'yi savunmuştur²⁵⁰. Konuyla ilgili olarak Yunus Nadi o tarihte şu sözleri kaleme almıştır: “*İngiliz Başvekili Türkiye'nin bu harbde takib ettiği siyaseti samimi takdirile tebarüz ettirdi... Boğazlardan geçen Alman*

²⁴⁸ *Cumhuriyet*, 14 Mayıs 1944.

²⁴⁹ Nadir Nadi, “İşte bu olmaz!”, *Cumhuriyet*, 14 Mayıs 1944.

²⁵⁰ Sezen Kılıç, *a.g.e.*, s.281.

gemileri hakkında İngiltere'nin malumatı vardır. Bunlar Lloyd George'un dediği gibi asker yüklü gemiler değildi, alelade bir iki ticaret gemisinden ibaretti”²⁵¹.

Montreux Boğazlar Sözleşmesi'ne göre sadece bir savaş durumunda, savaşan ülkelerin savaş gemilerinin geçişini yasaklayabilme, ticari gemilerini ise ancak sağlık gerekçesiyle kısa süreli olarak durdurma hakkına sahiptir. Ancak 1944'ün Ocak ve Şubat aylarında İngiliz büyükelçiliğinin sıkça Boğazlardan Alman ticari gemi görüntüsü altında savaş gemisi geçirildiğine dair şikayetleri artışa geçince Türkiye'nin daha hassasiyetle denetimleri arttırmasına rağmen Montreux hükümleri mucibince Alman ticaret gemilerinin geçişine izin vermeyi sürdürmüştür. Gemilerin geçişi hususunda İngiliz basını, Alman yanlısı olarak gördüğü Menemencioğlu'nu sorumlu tutmuştur. Baskı artınca Türk yetkilileri 8 Haziran 1944'te kontrole tabi tuttıkları Kassel isimli Alman ticari gemisinde bazı silahlar, radar cihazları ve üniformalar bulmuş ve Türk hükümeti Almanya'yı protesto etmiştir. Bu gelişmeler sebebiyle 15 Haziran 1944'te görevinden ayrılan Menemencioğlu'nun istifasını İsmet İnönü kabul etmek durumunda kalmıştır. Zira bunu yapması bozulan İngiliz-Türk ilişkilerini ısıtmak adına önem teşkil etmiştir²⁵².

Almanların Kassel adlı ticaret gemisini silahlandırarak Boğazlardan geçirmeye çalışmalarını Hüseyin Cahit Yalçın şu şekilde eleştirmiştir: “*Almanların bu gemiyi geçirmeğe kalkmaları Türk tarafsızlığına bir tecavüzdür ve Türkiyeyi ifaya mecbur olduğu bir vazifeyi ihlal etmiş bir mevkide bırakmağa matuftur. Bu Nazi hareketine karşı Türk hükümetinin göstereceği aksülamel bir protestodan başlayarak daha ileriye gidebilir”²⁵³.*

Alman gemilerinin Boğazlardan geçişi nedeniyle Numan Menemencioğlu'nun istifa etmesi üzerine Nadir Nadi, bakanın istifasının Türk dış politikasında bir değişiklik olacağı anlamına gelmediğini belirttikten sonra Türkiye'nin savaşın Almanlar lehinde olduğu dönemlerde bile ittifaka sadık kalmışken şimdi Almanya'nın yenilgisinin neredeyse kesinleştiği bir dönemde Alman tarafını tutmasının mümkün olmadığını vurgulamıştır. Aynı konu hakkında Ahmet Emin Yalman, Türkiye'nin İngiltere'nin müttefiki olduğunu hatırlatarak böyle gemilere geçiş izninin verilmesinin Montreux hükümlerinin farklı bir tefsiriyle ilgili olduğunun söylenmesinin yanlış olduğunu

²⁵¹ Yunus Nadi, “Boğazlar”, *Cumhuriyet*, 10 Mayıs 1941.

²⁵² Türkiye'nin savaşa katılmaması için çeşitli stratejiler ve politik manevralar yapan ve bu nedenle övgüler alan Numan Menemencioğlu'nun istifa etmesinin ardından Türk basınında kendisine dair bir övgü yazısına rastlanılmaz olmuştur. Bunun sebebi de bozulan İngiliz-Türk ilişkilerinin yeniden tesis edilmesinin gereğidir. Bkz. S.Deringil, *a.g.e.*,s.246; *Cumhuriyet*, 17 Haziran 1944.

²⁵³ Hüseyin Cahit Yalçın, “Türk Haklarına Almanların Çirkin Bir Tecavüzü”, *Tanin*, 18 Haziran 1944.

yazmıştır.²⁵⁴ Pek çok kişi Türkiye ve Menemencioğlu'nun Boğazlar konusundaki tutumunu eleştirirken eski bakana sahip çıkan *Tasviri Efkar* gazetesi olmuştur: “Menemencioğlu inanmadığı bir prensibi müdafaa etmek istediği içindir ki istifa etmiştir. Hadise, Montreux muahedesi harp gemilerine taalluk eden maddesinin tefsirinden doğmuş ve beynelmilel münasebetleri hukuku düvelin prensipleri, ahitler ve tahkim yolu ile halletmek isteyen bir zihniyetle kabinenin realist, kestirme ve ittifak icaplarından mülhem olan zihniyetinin çarpışmasından ileri gelmiştir. Hükümet Alman gemileri meselesini ittifak zihniyeti içinde halletmiştir”²⁵⁵.

Alman gemilerinin Boğazlardan geçişi konusunda yaşanan kriz sonucunda dışişleri bakanını feda eden Türkiye, arkasından gelen müttefik talepleri üzerine Almanya ile ilişkileri 2 Ağustos 1944’de tamamen kesmek zorunda kalmıştır.

²⁵⁴ Ahmet Emin Yalman, “İstifa Hadisesinin Tahlili”, *Vatan*, 17 Haziran 1944.

²⁵⁵ “Alman Gemileri ve Hukuku Düvel Kaideleri”, *Tasviri Efkar*, 18 Haziran 1944.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MÜTTEFİKLERİN ZAFERİ VE YENİ DÖNEMDE TÜRK DIŞ POLİTİKASI (1944-1945)

3.1. Müttefiklerle İlişkilerin Düzeltilmesi Amacıyla İç Politikada Yapılan Değişiklikler

Savaş yıllarında ekonomi alanında alınan önlemler ülkede açlık tehlikesini önlemiş fakat bununla beraber toplumun hemen her kesiminde huzursuzluğa sebep olmuştur. Toprak Mahsulleri Vergisi tarımla uğraşanların, Varlık Vergisi de Müslüman olmayan kesimin tepkilerine sebep olmuştur. Milli Korunma Kanunu uygulamaları ise büyük vurgunları engelleyemezken küçük esnaf ve tüccarlara verilen cezalar nedeniyle genel olarak huzursuzluğa sebep olmuştur.

Öte yandan, Türkiye’de yaşayan gayrimüslim vatandaşların da oldukça muzdarip olduğu Varlık Vergisi gibi yaptırımlar uluslar arası bir sorun haline gelmek üzereydi²⁵⁶. Bu sebeple vergi mevzuları Türkiye’nin dış politikası için de hassas bir husus arz ediyordu. Daha çok iç sebeplerden olsa dahi, Türkiye Müttefiklerle bağlarını güçlendirmek adına bu gibi gayrimüslim vatandaşları mağdur eden yaptırımlardan vazgeçme yoluna gitmiş olmalıdır. Yine Türkiye, bazı ülkelerle olan ilişkilerini rayına oturtmak, mesela boğazlar konusunda müttefik ülkeleri memnun etmek için dışişleri bakanını feda etmekten kaçınmamıştı.

Bu bağlamda, Türk hükümeti Papen suikastıyla ilgili iki Sovyet vatandaşını Ağustos 1944’te serbest bırakmış ve müttefiklerin takdirini kazanmaya çalışmıştır. Ayrıca, Almanya’nın Kafkaslara yaklaştığı esnada Türkiye’de arttırılan Turancı propaganda da müttefikleri rahatsız eden bir başka konuydu. 1943’de Almanya, Türkiye’deki bu propagandalara desteğini kesse de ülkedeki yayınlar artarak çoğalmıştı. Solcu, sosyalist yazarlarla, sağcı ve ırkçı yazarlar arasında artıp giden gerginlikler mahkemelere taşınmıştı. Belli başlı Turancı yazarlar hapis ve para cezalarına çarptırılmış böylece propagandaların önü alınmaya çalışılmıştı²⁵⁷. Bu gerginlikler, Türkiye’de takip eden yıllarda öğrenci olaylarının bir takım ideolojik çatışmaların temelini oluşturmuştur.

²⁵⁶ Toranto Ailesi, Varlık Vergisini ödeyebilmek ve de Aşkale çalışma kampına gitmemek için fabrika hisselerini düşük bir fiyata Bezmen Ailesi’ne satmak zorunda kalmış ve bu durumu protesto etmek amacıyla da İstanbul’da el broşürleri dağıtarak kamuoyu desteği sağlama yoluna gitmiştir. Bkz. C.Koçak, *a.g.e.*, C.II. s.515.

²⁵⁷ Ş.Turan, *a.g.e.*, s.181.

Menemencioğlu'nun tasfiyesi İngiltere için Türkiye'yi tekrar baskı altına almak anlamına geliyordu. "Tolerans toleransı doğurur" prensibini iyi bilen İngiliz diplomasisi 15 Haziran 1944'te Almanya ile diplomatik ilişkilerin kesilip savaş ilanı edilmesi için Türkiye'ye talepte bulundu. Türkiye'nin diplomatları da o dönem için oldukça tecrübeli ve öngörülüydüler. İnönü bu istek karşısında ilginç bir cevap verdi; Almanya ile yalnızca diplomatik ilişkilerin kesilmesinin ve savaş ilanının yeterli olmayacağını, Türkiye'nin kapsamlı bir plan dahilinde Balkanlarda bir rol üstlenerek savaşa dahil olmasının lazım geldiğini ilettili. İnönü bu cevabı verirken üç şeye güveniyordu: 1) ABD'nin Balkanlar üzerinde herhangi bir harekâta sıcak bakmaması, 2) Sovyetler Birliği'nin o bölgede kendisi dışında bir Müttefik görmek istememesi, 3) İngiltere'nin Türkiye'ye daha fazla yardım yapmak istememesi²⁵⁸.

Ortaya çıkan tabloya bakıldığında Numan Menemencioğlu'nun dışişlerinden ayrılması Türkiye'nin dış politika oyunundaki yöntemlerinin değişmesine yol açmamıştı. Almanya'ya krom satışının durdurulması, Boğazlar'dan Alman gemilerinin geçirilmemesi ve en son Menemencioğlu'nun istifası stratejik bir geri çekilmeden ibaretti.

Bu sıralarda eski dışişleri bakanı Tefvik Rüştü Aras, gazetelerde yazılar yazmaya başlamış ve hükümete dış politika ile ilgili eleştiri ve tavsiyelerde bulunmaya başlamıştı. Ona göre hükümetin dış politikası yeterince hızlı gelişmiyor ve süratle değişen siyasi ve askeri gelişmelere ayak uyduramıyordu. Türkiye'nin tecrit siyaseti yerine, artık müttefiklerle daha sıkı ve yakın işbirliği içine girmesini istiyor ve bir adım daha ileri gidilerek Sovyetler Birliği ile ittifak kurulmasını istiyordu²⁵⁹.

*"Bizim felâketli zamanlarımızda bize yardım etmiş olan Sovyetler Birliği'ne karşı borcumuzun zamânında ve yerinde ödenmesi için, Sovyetler Birliği ile mevcut olan münasebetlerimizin en ileri dostluk derecesine, hattâ ittifaka vurdurulmasını dilerim"*²⁶⁰.

Tefvik Rüştü Aras'ın bu yazısına tepkiler gecikmedi. Mesela Nadir Nadi, Aras'a:

"Ne maksatla, kime karşı, ne ittifakı?" sorusunu yöneltmekteydi²⁶¹. Hüseyin Cahit Yalçın da, hem Zekeriya Sertel'in hem de Tefvik Rüştü Aras'ın Sovyetler Birliği'nin tutumunu biliyormuşçasına telkinlerde bulunmalarını yadırgayarak bunun mantıklı olmadığı şu şekilde ifade etmiştir:

²⁵⁸ S. Deringil, *a.g.e.*, s.248.

²⁵⁹ C. Koçak, *a.g.e.*, C.II., s.257.

²⁶⁰ Tefvik Rüştü Aras, "Daha Açık Söyleyeceğim", *Tan*, 28 Haziran 1944.

²⁶¹ Nadir Nadi, "Türk-Rus Dostluğunun Sağlam Temelleri", *Cumhuriyet*, 3 Temmuz 1944.

“Biz kendi kendimize gelin güvey oluyoruz diyebiliriz. Bu meseleyi Teyfik Rüştü Aras veya Zekeriya Sertel ile değil salâhiyetli bir Sovyet mütefekkeri, gazetecisi veya devlet adamı ile görüşmek enteresan olabilir ve o zaman, vazih bir neticeye vasıl olmak imkânı dâhiline girerdi”²⁶².

1944’ün yaz aylarında bu tartışmalar Türk basını meşgul etmekteydi. Öte yandan İnönü’nün İngiltere’den istediği balkanlar üzerinden genel savaş planı da tartışmalar arasına girmek üzereydi. İngiltere ise Türkiye’den genel bir savaş planı olmaksızın savaşmasını istiyordu. İngiltere, Türkiye’nin taleplerinin A.B.D. ve S.S.C.B. tarafından kabul edilmeyeceğinin farkındaydı.

Basında da aynı günlerde bu konu gündeme taşındı. Hüseyin Cahit Yalçın dahi Müttefikleri Türkiye’ye karşı şeffaf davranmamakla suçluyordu:

“Müttefiklerimizin selâhiyetli makamları bize bir plandan, görülecek muayyen bir işden bahsetmişler midir? Bir millet ne yapacağını bilmeden kiminle ve nerede ve hangi umumi planın bir parçası olarak boğuşacağını anlamadan harp ilân eder mi?”²⁶³.

2 Ağustos 1944’te Türkiye, Almanya ile diplomatik ilişkilerini kesmiştir. Bu hareket hem Batılı müttefiklere hem de Sovyetlere Türkiye’nin yükümlülüklerini yerine getirdiğine dair mesaj veriyordu. Bu kararın alınması üzerine Falih Rıfkı Atay, kararın Müttefik İngiltere’nin isteği doğrultusunda alındığını belirtmişken²⁶⁴, Başbakan Şükrü Saraçoğlu ise bu kararın yine de Türkiye tarafından bağımsızca alınan bir karar olduğunu vurgulamıştır.

Bu noktada asıl sorun, kararın Almanya’ya harp ilanı anlamına gelip gelmediği sorunudur. Basının henüz savaşın devam edip etmeyeceği hususunda tereddütleri olduğu anlaşılmaktadır. Saraçoğlu, bu kararın Almanya ile harp edileceği anlamına gelmediğini açıklayarak söz konusu tereddütleri ve hatta endişeleri gidermeye çalışmıştır:

“Müttefikimiz İngiltere, ittifak çerçevesi dâhilinde, bizden Almanya ile siyâsi ve iktisâdi bilcümle münâsebâtımızın kesilmesini istemiştir. Hükümetimiz, bu talebi inceden inceye tetkik ederek, bunun ittifak çerçevesi dâhilinde ve haklı bulunduğunu görmüştür ve müsbet cevâbını Meclis’in kabûlüne arz etmeyi kararlaştırmıştır.

²⁶² Hüseyin Cahit Yalçın, “Sovyet Rusya İle İttifak Ve İşbirliği Hakkında”, *Tanin*, 7 Temmuz 1944.

²⁶³ Hüseyin Cahit Yalçın, *Tanin*, 1 Haziran 1944.

²⁶⁴ Falih Rıfkı Atay, *Ulus*, 3 Ağustos 1944.

*Alacağımız bu karar, bir harb karârı değildir. Bunun bir harb karârına münkalib olması veyâ olmaması, karşı tarafın alacağı tavıra bağlıdır”*²⁶⁵.

Bu kararın ardından basında çıkan yazılardan Nadir Nadi'nin yazısı Şu Şekildedir:

*“BaŐvekilin sözlerinden anlaŐılan bir baŐka hakikat de, son karârımızın, bir tecavüz mahiyeti taŐımadıđıdır. Almanya'ya karşı dūŐmanlık duygusu beslemedik, beslemiyoruz”*²⁶⁶.

Ahmet Emin Yalman da, *Vatan*'da yayınlanan, “*Almanlarla Mûnâsebetlerimizin Bilançosu*” adlı yazısında, TBMM'nin kararını bildirdikten sonra Almanya'nın Türkiye içindeki ırkçılık, Turancılık propagandalarına deđinmiŐ ve Almanya'nın Türkiye'yi içten zehirlemeye çalıŐtıđını anlatmıŐtır²⁶⁷.

Tan yazarlarından sol görüşlü Zekeriya Sertel'in ise ilişkilerin kesilmesinin ardından tüm Alman vatandaşlarının sınır dışı edilip, bu konuda müsamaha gösterilmemesi gerektiğinin altını çizmesi ve böylelikle ajanlık faaliyetlerinin de önüne geçilebileceğini savunması bir diğer ilginç yorum olarak göze çarpmaktadır²⁶⁸.

Almanya ile diplomatik ilişkilerin kesilmesinin ardından, Almanya'da eğitim gören 400 Türk öğrenci ile yirmi kadar Türk iŐadamı da Türkiye'ye geri dönmüŐ, 1944 yılı sonuna kadar Alman propagandasının medya yolları kapatılmıŐ, Alman okullarının faaliyetleri sona erdirilmiŐtir. İlaveten, Türkiye'deki Alman Şirketleri de tasfiye edilmiŐtir²⁶⁹.

Böylece Türk hükümeti müttefiklere daha da yaklaŐmak için bir adım daha atmıŐ oldu. Fakat bu olayın arkasından yaŐanan bazı geliŐmeler iliŐkilerin yeniden güçlenmesini engelledi. Bunların arasında Müttefiklerin boğazlardan silah ve savaŐ malzemesi yüklü gemi geçirmek istemeleri ve Türkiye'nin bunu reddetmesi, bir gece Türk uçaksavarlarının İngiltere'ye ait bir uçağı dūŐürmesi, İngiltere'nin uzman radar ekibini Türkiye'den geri çağırması gibi olaylar göze çarpmaktadır.

²⁶⁵ C.Koçak, *a.g.e.*, C.II, s.265.

²⁶⁶ Nadir Nadi, “Kararımızdan Çıkan Mânâlar”, *Cumhuriyet*, 3 Ağustos 1944.

²⁶⁷ Ahmet Emin Yalman, “Almanlarla Mûnâsebetlerimizin Bilançosu”, *Vatan*, 4 Ağustos 1944.

²⁶⁸ Zekeriya Sertel, “Almanlar Gidiyor”, *Tan*, 5 Ağustos 1944.

²⁶⁹ C.Koçak, *a.g.e.*, C.II, s.267.

3.2. Türkiye'nin Batı İle İttifak Arayışları

Savaşın sonu yaklaştıkça Türkiye'nin dış politikasında yıllardır oynadığı taktiksel oyunlar ve bu oyunların doğurabileceği tehlikeli sonuçlar kaygı yaratmaya başlamıştır. Bunun yanında, İngiltere ile ABD'nin Sovyetler Birliği ile yakın ilişkiler içerisine girmeleri bu ülkeye Türkiye'nin aleyhinde ödünler verileceği korkusunu da beraberinde getirdi. Gerçi, İngiltere'nin Sovyetler Birliği ile uzun vadeli bir siyasi ortaklık sürdürmesi muhtemel görünmüyordu. Türkiye bu düşük ihtimale güvense dahi, Sovyet Rusya'nın o günkü güçlü ve muzaffer imajı sebebiyle kısa vadede hem Türkiye adına hem de ilerisi için İngiltere adına zararlı kararlar alınması da ihtimal dahilindeydi.

Zaten Türkiye bir süredir siyasi yalnızlık ile tehdit ediliyordu. *Tasvir-i Efkâr*'ın aktardığı bir habere göre henüz 1944'ün Şubat'ında İngiltere basını Türkiye'yi şu şekilde uyarmaktaydı:

“Harbe girmezsek ne gibi inkişafalar olabilirmiş? Times gazetesinin bir yazısına göre Avrupanın Nazilikten kurtarılması işine fiili bir şekilde iştirak etmemiş olan Türkiyenin dünya muvazenesinde bir mevki olamazmış...”²⁷⁰.

Buna karşılık olarak aynı gazetenin yazarlarından Peyami Safa ertesi gün şu sözleri kaleme almıştı: *“Türk milleti tehdit edilemez. Bu tehdit büyük müttefikimiz ve dostumuz İngilterenin değil, sadece Times gazetesinin siyasi görüşünü temsil etmekten bile çok uzaktır...”²⁷¹.*

Görüldüğü üzere 1944 yılının başından itibaren Türkiye ile müttefikler arasındaki soğukluk basın yoluyla da açıkça takip edilebilmekteydi. Müttefikler, birçok defa Türkiye'yi savaşa dahil etmeye çalışmış fakat başarılı olamamışlardı. Buna karşılık ise Türkiye'nin siyasi olarak kaygılanmasına yol açacak hareketlerde bulunmak üzereydiler.

İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda 1925 tarihli Türk-Sovyet Dostluk Anlaşması'nın Sovyetler tarafından 19 Mart 1945 tarihinde yenilenmeyeceğinin açıklanması, Almanya'nın çöküp, meydanın Sovyetlere kalması, Bulgaristan ve Romanya'da Sovyet yanlısı iktidarların başa geçmesi Türkiye açısından diğer korkutucu gelişmelerdi. Türkiye ve Türk basını sürekli olarak İngiltere'ye Doğu Akdeniz'deki

²⁷⁰ *Tasvir-i Efkâr*, 27 Şubat 1944.

²⁷¹ Peyami Safa, “Türk Milleti Tehdit Edilemez”, *Tasvir-i Efkâr*, 28 Şubat 1944.

tarihsel çıkarlarını hatırlatarak bu bölgede olası bir konjonktür değişikliğinin İngiltere adına çok daha zararlı olabileceği uyarısında bulunuyorlardı²⁷².

İngiltere ve ABD ise o dönem için bu uyarılara aldırmaz etmediler. Bunda ise Türkiye'nin savaşa girmemesi ve Müttefiklerin kızgınlığı, Sovyetler Birliği'nin o dönemdeki muzaffer imajı ve dönemin hassas olması etkiliydi. Bu evrede Türkiye açısından kritik konferans ve notalar birbirini izlemeye başlamaktaydı...

3.2.1. Yalta Konferansı ve Sovyet İstekleri (4-11 Şubat 1945)

1945 Şubat ayında Müttefik devletlerin liderleri Yalta'da bir araya gelmişlerdir. Türkiye, Sovyetlerle ilgili endişelerinde ne kadar haklı olduğunu bu konferansta farkına varmıştır. Konferansın bitiminden bir gün önce gerçekleşen yedinci oturum sırasında Türkiye, Birleşmiş Milletler ve Boğazlar konusu ile gündeme gelmiştir. Stalin: "... *Türkiye'nin bir elini Rusya'nın gırtlığına dayamış duran durumunu kabul etmenin mümkün olmayacağını...*"²⁷³ belirterek, Rusların söylemine göre modası geçmiş olan ve Japonya'nın dahi Sovyetlerden daha fazla söz sahibi olduğu Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin, Londra'da yapılacak olan Dışişleri Bakanları Toplantısında Türkiye'nin de katılımıyla tekrar görüşülmesini talep etmiştir.

Sovyetler Birliği'nin bu istekleri A.B.D. ve İngiltere tarafından olumlu karşılanmıştır. Bununla beraber Amerikan Hükümeti, Türkiye'nin Boğazlar üzerindeki egemenliği ihlâl edecek bir statüye taraftar değildi. İngiltere de bağımsızlık konusunda Türkiye'ye garanti verilmesi gerektiğini düşünmekteydi.

20 Şubat'ta İngiliz Büyükelçisi Peterson, Dışişleri Bakanı Hasan Saka'ya Türkiye'nin Birleşmiş Milletler Konferansı'na katılabilmesi için en geç 1 Mart tarihine kadar Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etmesi gerektiğini bildirmiştir. Türkiye bunun üzerine 23 Şubat 1945'te bu iki ülkeye savaş ilan etmiştir. Çoğu otoriteye göre Türkiye'nin Birleşmiş Milletlere katılması için bir formalite olarak görülen bu karar, Türk basınında ise Müttefiklere sadakat ve hizmet olarak değerlendiriliyor, İnönü'nün dış politikasına övgüler yağdırılıyordu²⁷⁴.

Yalta Konferansı'nın ardından Sovyetler, 19 Mart 1945'te, 1925 tarihli Türk-Sovyet tarafsızlık ve saldırmazlık paktını feshettiler. Yine Yalta Konferansı'nda

²⁷² Ziyad Ebuzyiya, *Tasvir*, 30 Haziran 1945.

²⁷³ Edward Weisband, *a.g.e.*, s.287.

²⁷⁴ *Ulus, Akşam* ve *Yeni sabah*, 24 Şubat 1944.

gündeme gelen Boğazlar statüsünde Sovyetler lehine değişiklik konusu Türk Büyükelçisine daha sonra değinileceği üzere Kuzeydoğu Anadolu'da toprak talebi ve Boğazların ortak savunulması talepleri de ilave edilerek bildirilmiştir²⁷⁵. Bu talepler hakkında basında herhangi bir yorum yazısı çıkmaması ise söz konusu dönemde kamuoyu tepkilerini önlemek adına yeni bir hükümet sansürü ihtimalini akla getirmektedir.

Müttefiklerin Türkiye'yi savaşa sokmak için yapmış oldukları baskılar sırasında çekimser olan ABD, savaş sonrasında Sovyetlerin yayılma politikasının yarattığı tehlikeyi görmüş ve Türkiye'nin, San Francisco Konferansı'na katılmasını desteklemiştir.

Görüşmeleri bir süredir devam eden Birleşmiş Milletler Anlaşması için 25 Nisan 1945'de aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 50 ülkenin temsilcileri, San Francisco'da bir araya gelerek 111 maddeden oluşan Birleşmiş Milletler Antlaşması'na son şeklini verdiler. Taslak, 25 Haziran 1945 tarihinde oybirliği ile kabul edildi ve ertesi gün imzalandı. 24 Ekim 1945'de de Güvenlik Konseyi'nin beş daimi üyesinin yanı sıra imza sahibi öteki devletlerin çoğunluğunun da onaylamasıyla Antlaşma yürürlüğe girdi ve Birleşmiş Milletler kuruldu.

Türkiye yeni dünya siyasetinde var olabilmesi için San Francisco'da vurgulanmış olan demokratik ve mümkün merteye liberal bir toplum düzenine geçmesi zorunluydu. Bu gelişmelerden etkilenmiş olacak ki Zekeriya Sertel, 12 Mayıs 1944 tarihli köşe yazısında:

*“Millet meclisi, milletin bir zümresi, bir nüvesi, bir hülâsasıdır. Fakat millet meclisi kuvvetini halktan ve efkârı umumiyeden alır. Meclis kürsüsü milletin kürsüsüdür”*²⁷⁶ demektedir.

Zekeriya Sertel, dört gün sonraki yazısında ise, halkın en kutsal siyasi hakkını teşkil eden reyini kullanmaya alışmadığını ifade etmiş ve Türkiye'de demokrasi usullerinin henüz uygulanmadığını belirterek: *“Halk hakimiyeti halkın reyini kullanmasıyla temin edilir”*²⁷⁷ demektedir.

Tan'ın yanında *Vatan* ve *Tasviri Efkar* gazeteleri de dış gelişmelerden cesaret alarak mevcut sistemi eleştirmeye başlamış, hükümet ilk etapta bunları hoşgörülle karşılamış fakat eleştirilerin dozu yükselince 13 Ağustos 1944'te *Tan*, 30 Eylül 1944'te

²⁷⁵ S.Deringil, *a.g.e.*, s.260.

²⁷⁶ Zekeriya Sertel, “Millet Kürsüsü”, *Tan*, 12 Mayıs 1944.

²⁷⁷ Zekeriya Sertel, “Muhtar Seçimi Niçin Muvaffak Olamadı”, *Tan*, 16 Mayıs 1944.

ise Vatan gazeteleri süresiz kapatılmıştır. Bu iki gazeteye kıyasla muhalif yazıları az sayılabilecek olan *Tasviri Efkar* da 3 Eylül 1944'te kapatılmıştır²⁷⁸. Bu gazeteler de San Francisco Konferansı'ndaki fikirler doğrultusunda tekrar açılmıştır.

Türkiye, 26 Haziran 1945'te Birleşmiş Milletler Anayasası'nı imzalayan Türkiye demokratik rejime geçeceği taahhüdünü de üstlenmiş oluyordu. San Francisco Konferansı'na katılan Dışişleri Bakanı Hasan Saka, 16 Mayıs 1945'te Reuter Ajansı'na yaptığı açıklamada Cumhuriyet'in demokrasi yolunda ilerleyeceğini belirtmiş ve demokrasiye geçileceğinin ilk sinyalini vermiştir. Ayrıca Cumhurbaşkanı İnönü 19 Mayıs 1945'te Gençlik ve Spor Bayramı nedeniyle yayınladığı mesajda, demokrasiye geçme konusundaki kararlılığını ifade etmiştir²⁷⁹.

San Francisco Konferansı'nın demokratik ve liberal rüzgarını arkasına alan Tan Gazetesi, Eylül 1945'te tekrar Türkiye'deki siyasi sistemi eleştirmeye başlamıştır. Zekeriya Sertel, İngiltere Dış İşleri Bakanı Ernest Bevin'i referans göstererek:

“Demokrasi, hükümetin halkın rızasına dayanmasını icab ettirir. Bu da serbest seçim; söz, fikir ve matbuat hürriyetiyle mümkündür. Demokrasi, polis kuvvetine değil, halkın rızasına dayandığı için hafiyeliğe, şiddete, zora ve kuvvete ihtiyaç göstermez. İçtimai adaletin ve iktisadi müsavatin temelini demokraside aramalıdır. Demokrasi bütün demokratik unsurların teşkilatlanmasına, hür müesseselerin kurulmasına hizmet eder. Hattâ Bevin'e göre sosyalizm bile vatandaşların hürriyetine dokunmaksızın demokrasi esaslarına göre kurulabilir...” demekteydi²⁸⁰.

Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda dış politikadaki bazı sıkıntılar, demokrasiye ve çok partili hayata geçişini hızlandırmıştır. Dış olumsuzluklar, Türk devlet adamlarınca başta ABD olmak üzere, batılı devletlerle yakın ilişkiler kurulmasını ve batı demokrasilerine tamamıyla bağlı kalınması şeklinde ele alınmış ve uygulamaya konulmaya çalışılmıştır. İkinci Dünya Savaş sonrasında milletlerarası ortamda en geçerli rejimin liberal demokrasiler olması ve Birleşmiş Milletler Anayasası'nın ortaya koyduğu temel ilkelerin, katılımcı devletlerin demokrasiye geçmesini bir yerde zorunlu kılması, Türkiye'nin demokratik çok partili hayata geçmesini sağlamıştır. Konuyla ilgili Nadir Nadi Türkiye'deki demokrasinin “San Francisco damgalı” olduğu yorumunda bulunmuştu²⁸¹.

²⁷⁸ A. Çelik, *a.g.t.*, s.99.

²⁷⁹ Esmâ Torun, *II. Dünya Savaşı Sonrası Türkiye'de Kültürel Değişimler (1945-1960)*, Antalya, 2006, s.208.

²⁸⁰ Zekeriya Sertel, “İki Demokrasi Telakkisi”, *Tan*, 1 Eylül 1945.

²⁸¹ Nadir Nadi, “Yaşasın Demokrasi”, *Cumhuriyet*, 26 Ağustos 1945.

3.3. Molotov - Sarper Görüşmesi ve Sovyet Notası

19 Mart 1945'te Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi Selim Sarper ile Sovyetlerin Dışişleri Komiseri Molotov görüştüler. Daha önce de sözü edildiği üzere Rusya bu görüşmede 17 Eylül 1925 tarihli Türk - Rus Dostluk ve Saldırmazlık Paktı'nın yenilenmeyeceğini Türkiye büyükelçisine bildirdiler. Buna gerekçe olarak değişen dünya şartları gösterilmiş ve de Türkiye'ye özellikle Boğazlar konusunda Sovyetlerin haklarını genişletecek isteklerde bulunulmuştur. Türkiye ise bu gelişmeler üzerine Sovyetler Birliği'ne tamamen şüpheyle yaklaşmaya başlamış ve oyalama taktiğine başvurmuştur. Çünkü boğazlar statüsünde Türkiye tek başına karar alacak konumda değildi.

Müttefikler ise 1945'in Temmuz'unda Potsdam'da (Berlin) toplandılar. İlk Oturum 17 Temmuz'da yapıldı. Roosevelt'in ardından ABD başkanlık koltuğuna oturan Truman, Türkiye ile Sovyetler arasındaki Boğazlar ihtilafına Sovyetler adına daha yararlı olabilecek görüşlerle katılmıştı²⁸². Churchill ise artık İngiltere'nin geleneksel Akdeniz politikasına dönmüştü. Sovyetlerin Boğazlar'dan üs istemesi ve serbest geçiş arzusunu okuyan Churchill, bu isteklerin Türkiye tarafından kabul edilmesinin imkansız olduğunu belirttikten sonra Türkiye'ye bu yönde baskı yapmayacaklarını da eklemiştir. Sovyetler bu konferansta ayrıca mağlup İtalya'nın sömürgelerinden biri olan Libya'yı da kendilerine istiyorlardı. Bu da Sovyetler Birliği'nin Akdeniz'de kalıcı olmak istediği anlamına geliyordu. Potsdam Konferansı kararına göre konferans sonunda bu üç büyük devlet Boğazlar hakkındaki görüşlerini Türkiye'ye ayrı ayrı bildirecekti²⁸³.

Konferans öncesinde Türkiye'nin karamsarlığını, savaştan ve de istilaya maruz kalan devletler ekseninde dünyanın politik durumunu Hüseyin Cahit Yalçın şu şekilde özetliyordu:

“Zafere karşı dünya niçin bu kadar karamsar? Bunun nedeni anlaşılmayacak kadar uzak değildir. Uğrunda savaşılan amaçlardan hiçbirine erişilememiştir. Nazizm ve faşizmin yenilgiye uğratıldıkları doğrudur; ama acaba saldırıya uğrama korkusu ortadan kaldırabilmiş midir? Küçük ülkelerin özgürlük ve bağımsızlıkları garantiye

²⁸² S.Deringil, *a.g.e.*, s.262.

²⁸³ “Sovyet İstekleri Menfi Tesir Yaptı”, *Tan*, 21 Eylül 1945.

alınabilmiş midir? Bunlar nerede seslerini biraz yükseltecek olsalar, cezalandırılmışlar ve susturulmuşlardır.”²⁸⁴

Ulus'ta çıkan bir yazıda ise *Economist* dergisinden alıntılar yapılarak şu cümlelere yer verilmekteydi:

“ Moskova hükümeti geçen martta Türkiye ile olan eski anlaşmasını bozduğu zaman, bu hareket, umumiyetle, Boğazlar mukavelesinin yeniden gözden geçirilmesini talep etmek yolunda ilk adım olarak tefsir edilmişti. Ankara'dan gelen haberler tahminde isabet edildiğini göstermektedir.

Fakat mesele bu kadarla kalmamıştır. Yeni Rus tekliflerinde, Kafkasya'daki hudutlarda bir değişiklik yapılması ve 1921 anlaşması ile Türkiye'ye bırakılmış olan Kars ve Ardahan vilâyetlerinin Sovyet Rusya'ya iade edilmesi hususunda da telkinlerde bulunulmuştur. Anadolu yaylasının kuzeydoğu eteğine hâkim bir kale olan Kars hem strateji hem de milli hissiyat bakımından Türkiye için pek kıymetlidir.”²⁸⁵

Potsdam Konferansı'nda; Uzakdoğu'daki savaşın gelişimi, savaş tazminatı sorunu, Almanya'nın ve Polonya'nın durumu gibi konular ele alınırken, gayri resmi görüşmelerde Boğazlar ile ilgili kararlar da alınmıştır.

Her ne kadar Stalin, Potsdam'da Türkiye'ye karşı düşmanlık beslemediklerini söylese de Sovyet basınında 1945 Mart'ından itibaren Türkiye aleyhine yayınlar çoğaltılmıştı. Bulgaristan ve Kafkasya'ya da askeri yığınak yapılması da Türkiye'yi iyiden iyiye rahatsız etmişti.

Sovyetler Birliği Dışişleri Komiseri Molotov, Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi Selim Sarper ile görüştüktan sonra 7 Ekim 1945'te Kars ve Ardahan vilâyetlerinin Sovyetler Birliği'ne terki için Türkiye'ye bir nota verdi. Aynı nota içinde Boğazlarda üs konusu da yer alıyordu. Türkiye bu talepleri reddetti. İngiltere gelişmeleri kaygıyla takip ettiğini belirttikten sonra Türkiye gerekirse askeri bir çatışmaya dahi gidilebileceğinin sinyallerini verdi. Bu gelişmelerin öncesinde Türk basınına verilen talimat gereği Sovyetler ile ilgili her hangi bir yorum yazısı yazılmamıştır. Fakat Sovyetlerin tutumu açıkça belli olduktan sonra yaşanan Tan Olayı, ülkedeki anti-komünist yazarların ve de Sovyet tehlikesini gören yazarların konuyla ilgili yorumlar yapmasının önünü açacaktı.

²⁸⁴ Hüseyin Cahit Yalçın, *Tanin*, 6 Haziran 1945.

²⁸⁵ *Ulus*, 4 Temmuz 1945.

3.3.2. Kamuoyunda Tepkiler ve Tan Gazetesi Olayı (4 Aralık 1945)

Sol görüşleri savunan gazetelerin başında Sabiha ve Zekeriya Sertel çiftinin çıkardığı *Tan* Gazetesi geliyordu. Sovyetler Birliği ile yaşanan gerginliğe rağmen bu gazete sürekli olarak Sovyetler lehine Türkiye'ye nasihatlerde bulunmaktaydı. Nitekim, 1945'in sonbahar aylarında eleştirinin dozunu arttıran bu gazetenin matbaası 4 Aralık 1945 tarihinde kışkırtılmış kalabalık bir grubun baskınıyla yerle bir edilmişti. Bu olayın perde arkasındaki polemikler Türk basın tarihinde önemli bir yere sahiptir.

Yazılarında sürekli olarak Türkiye'nin yirmi yıldan beri otoriter bir rejimle yönetildiğini söyleyen Sertel, dalkavukluk eden diğer basın mensuplarına da çatıyordu. Hedefteki isimlerin başında *Ulus* yazarları olduğu anlaşılmaktaydı. 5 Eylül 1945 tarihli "Matbuatın Manzarası" adlı köşe yazısında ise:

"Matbuatın birkaç aylık hürriyeti, ortaya birtakım hakikatlerin çıkmasına hizmet etti. Birinci hakikat, memleket şimdiye kadar otoriter bir rejim bulunduğu, hürriyet ve demokrasinin artık tahakkuk etmesi lazım geldiğidir. Bunda muvafık muhalif bütün matbuat birleşmiş, Türk eskârı da bu lüzumu artık kavramış ve desteklemeğe başlamıştır.

İkinci hakikat, Türk matbuatının başında bulunanların mühim bir kısmının seviye düşüklüğüdür.

Hulûskarlık, meddahlık ve dalkavukluk fikir işi değil, karakter meselesidir. Matbuat sıkı bir baskı altında buldukça hulûskarlıkta ve dalkavuklukta muvaffak olanlar, güneşe çıkınca karaya vurmuş balığa döndüler. Çünkü artık yazılarının temelini yaranmak arzusu değil, fikrin teşkil etmesi lâzımdı. Fikirden mahrum olunca ne söyleyeceklerini, ne yazacaklarını şaşırdılar. Kimi hürriyet ve demokrasiyi anlamadığı için memlekette hürriyet ve demokrasi bulunduğunu, kimi hürriyet ve demokrasinin milli olması lazım geldiğini söylemek gibi gülünç iddialara kalktılar. Bazıları daha ziyade acınacak bir vaziyete düşerek bugünkü Türkiye idare sisteminin sosyalizm olduğunu söylediler. Sosyalizm hakkında bir mektep çocuğunun bildiği kadar fikir sahibi olsalardı, tabii böyle gülünç iddialara kalkmağa cesaret edemezlerdi. Bazı hulûskârlar da, ortalığı kaplayan hürriyet havası içinde boğuldular, kalemlerini oynatmağa bile cesaret edemediler...

Fikirden mahrum başmuharrirler şimdi bir bocalama devri geçiriyorlar. Eskisi gibi meddahlık yapmağa devam edemiyorlar. Fakat yeni cereyanları ve dünya fikir hareketlerini bilmedikleri için yeni vaziyete de kendilerini uyduramıyorlar. Ağır aksak kervana karışmağa çalıştıkça gülünç ve kepaze oluyorlar...” diyerek hükümete yakın çizgideki tüm gazeteleri ağır bir dille eleştirmişti²⁸⁶.

Zekeriya Sertel’in eşi Sabiha Sertel de ülkedeki tek adam ve tek parti algısı üzerine şöyle bir değerlendirmede bulunuyordu:

*“Tek adam ve tek lider etrafında toplanma zihniyeti ilkçağ insanlarının zihniyetidir. Aşiret, reisinin etrafında toplanırdı. Müridler şeyhin etrafında toplanırdı. Asker ocağının mensupları serdarın etrafında toplanırdı. Her toplu kütleyi yürütecek çoban şarttı...”*²⁸⁷.

Dilde sadeleşme hareketinin de karşısında olan Tan Gazetesi’nde yine Zekeriya Sertel Dil Bayramı’nın ardından *“Bu Bir İnkılâp Değil, Bir İrticadır”* adlı bir makale yazmıştı. Bu makalede şu cümlelere yer vermişti:

“Dün dil bayramı idi. Yani Türkçeyi anlaşılmasız, okunmaz hale koymak için sarf ettiğimiz ceht ve gayretin bayramını yaptık. Milletlerin, fertler gibi bazen böyle delâletleri vardır. Büyüklerinin doğum gününü olduğu gibi, ölüm gününü de kutlarlar. Tarihi bir hâdiseyi, isterse matem tutma şeklinde olsun anmakta ısrar ederler. Dil inkılâbı adı verilen hareket, kutlanacak bir başarı mıdır, yoksa üzerinde düşünüp ağlanacak bir hâdise midir? Bu hususta verilecek hükmü tarihe bırakmaya lüzum yoktur. Bu hükmü biz de verebiliriz.

*Türkiye’nin hâl ve istikbale ait birçok güçlüklerle karşılaştığı, yapacak, enerjimizi kullanacak daha pek çok işlerimiz bulunduğu sırada, fikir ve edebiyat hayatımızı felce uğratan, dilimizi Türkçe olmaktan çıkararak ve adına dil inkılâbı denilen bu harekette ısrar etmenin mânası nedir?...”*²⁸⁸.

Zekeriya Sertel’in gazetesine olan saldırıdan kısa süre önce yazdığı diğer makalelerinin içeriğine girmeden sadece başlıklarını versek muhalif çizgisini anlamak için yine de fikrimiz olacaktır: *“Niçin Yeni Bir Parti Kurulmuyor?”*, *“Halkın Ne İsteddiği Belli!”*, *“Muhalefete Saygı Gösterilmesini İstiyoruz”*, *“İstikrar Başka Durgunluk Başka Şeydir”*, *“Sümer Bank Mı Bizim İçin Çalışıyor Yoksa Biz Mi Sümer Bank İçin*

²⁸⁶ Zekeriya Sertel, “Matbuatın Manzarası”, *Tan*, 5 Eylül 1945.

²⁸⁷ Sabiha Sertel, “Adam Yok”, *Tan*, 16 Eylül 1945.

²⁸⁸ Zekeriya Sertel, “Bu Bir İnkılâp Değil, Bir İrticadır”, *Tan*, 28 Eylül 1945.

Çalışıyoruz?”, “*Seçime Bir An Evvel Geçmek Lazımdır*”... Bunlar ve buna benzer dönem hükümetini eleştiren yazılar *Tan* Gazetesinde aralıksız çıkmaktaydı.

1 Aralık 1945 tarihli yazısında ise Sertel, bu sefer yönetimin üst kademelerinde bulunan bazı kimselerin haksız kazanç sağlayarak zengin olduklarını iddia ederek bu gibilerin hesap vermelerini istemişti²⁸⁹. Ayrıca memurun, çiftçinin ve köylünün haklarına saygı gösterilmediğini de belirtmekteydi. İktidarı yolsuzlukla itham etmesi bu gazetenin sonunu hazırlayan önemli etkenlerden biri olmuştu.

Bu iddialar karşısında Falih Rıfki Atay ülkedeki işçilere sağlanan hakları, topraksız köylülere verilmesi planlanan toprakları anlattıktan sonra Sertelleri şu şekilde eleştirmekteydi: “*Artık hiçbir içyüzleri kalmıyan, renklerini, ruhlarını ve oyunlarını olduğu gibi açığa vuran Serteller gitgide cüretlerini artırmışlardır... Türkiye’de kızıl anarşinin sömürebileceği tezatlar bulunamaz. Fakat onlar vazifelerini yapmak, kışkırtma fırsatlarını olmasa bile yaratmak, uydurmak, yalan söylemek, iftira etmek zorundadırlar. Mülkiyet ve serbest vatandaşların teşebbüs ve çalışma haklarını ‘hırsızlık’ diye teşhir etmek, halk yığınlarına yüksek, orta ve ufak hükümet memurları ve serbest meslekler tarafından çalınıyor duygusu vermek lazımdır. Bir eviniz mi var: hırsızlık ! Bir apartmanınız mı var: hırsızlık ! Bir apartmanınız ve ya çifliğiniz mi var haydutluk ! Tüccarlar hırsız, müteahhitler haydut ve hepsi devlet ve meclis faşizmi ile ortak !*”²⁹⁰.

Dönem itibarıyla savaşta demokrat tarafın kazandığı belli olduğundan *Tan* yazarları Türkiye’nin politik sistemini hakkında derin eleştiri yazıları yazıyorlardı. Gazetenin başlıca eleştiri yönelttiği hususlardan biri yukarıda da belirtildiği üzere Tek Parti Rejimi’dir. Konuyla ilgili makalelerden “*Beklenen Değişiklik Bugünkü CHP ile Yapılamaz*” isimli yazı hükümeti iyice kızdırmıştı. Hüseyin Cahit Yalçın da sürekli polemige girdiği Sertel ailesine bu yazı üzerinden defalarca yüklenmiştir. İlk olarak “*Değişiklikleri Kim Yapacak?*” adlı bir makale yazan Yalçın, bu makalede *Tan* gazetesini sürekli iğneleyerek, anayasal düzenin karşısında bir yayın organı olmakla suçluyordu: “*Tan gazetesinin tavsiyesi sadece bir yıkma hareketidir, bir ihtilâl mantığıdır. Realiteyi ve kanunu bir tarafa bırakarak, kendi kafamızın doğru bulduğu yolda, sırf kuvvete dayanmak suretiyle yürümekten ibarettir. Halbuki bizim milli hakimiyet rejimini geliştirmekten, kuvvetlendirmekten beklediğimiz gaye şahsi kanaatlerin hakimiyetine set çekmek ve kanunun çizdiği yolda yürümektir. Zekeriya*

²⁸⁹ Zekeriya Sertel, *Tan*, 1 Aralık 1945.

²⁹⁰ Falih Rıfki Atay, “Çirkin Bir Taktika”, *Ulus*, 4 Aralık 1945.

*Sertel fena bulduğu bir zihniyeti yıkmak için aynı zihniyet dairesinde hareket ettiğini meydana vurursa kendi dayandığı dalı kesmiş olur*²⁹¹.

Daha önce de değinildiği üzere SSCB Mart 1945'te, Türk-Sovyet Dostluk ve Saldırmazlık Paktı'nı tek taraflı olarak feshettiğini açıkladı. Savaş yıllarında SSCB Boğazların yeterince güvenli olmadığını düşünüyor ve Boğazların güvenliğinin Türk-Sovyet ortak denetiminde olmasını istiyordu. Türkiye'nin Kuzeydoğu bölgesinden Rusya'nın toprak talepleri olduğu söylentileri de bu arada kulaktan kulağa yayılıyordu. Tüm bu şartlar altında *Tan*, Sovyetler ile ilişkilerin geliştirmesini savunan tek yayın organı konumundaydı.

Sertel çiftinin bu yazıları akabinde Hüseyin Cahit Yalçın, Hakkı Tarık Us gibi gazeteci-milletvekili yazarlar vasıtasıyla *Tan*'ı hedef alan yazılar daha da çoğaldı. Bir yazıda *Tan* yazarlarının hain olduğunun söylenmesi üzerine Zekeriya Sertel şunları söylemiştir:

“Muhalefet bir suç gibi, hükümeti ve partiyi tenkit edenlere karşı verilen sıfat haindir. Bütün insanların kafalarını totaliter bir silindirden geçirip makine gibi işleten, idareci kuvvetin icraatını, prensiplerini, metodlarını tenkit edenleri hapishanelere götüren rejimin adına 'faşizm' derler. Bu rejimde her nevi tenkit, her nevi muhalefet hiyanettir. Muvafakatin arması dalkavukluk, huluskarlık, Heil Hitlerdir.

*Bu gün dünyanın her tarafında partiler arasında yapılan seçim kavgaları, iktidarı ele alma mücadeleleridir. Bu, doğrudan doğruya açık, samimi, prensiplere dayanan muhalefettir. Bu bir suç değil, demokratik rejimin icaplarıdır. Hatta iktidarı elinde tutan ekseriyet partisine karşı, azlık partilerinin birleşmesi de bu partiyi devirip iktidarı ele almak içindir. Yoksa muhalefet bir partinin, ekseriyet partisinin karşısına geçip 'zatiâlinizi bazı kusurlarınızdan dolayı tenkit etmeme müsaade eder misiniz? Yollu nazikâne bir reveransla muhalefet etmek değildir*²⁹².

Gerginliğin arttığı 1945 yılı sonlarında Hüseyin Cahit Yalçın, Namık Kemal'in dizeleriyle “Kalkın Ey Ehli Vatan!” şeklinde seslenerek ülkesini seven insanları komünistlere karşı mücadeleye çağırıyordu²⁹³. Aynı gün İstanbul Üniversitesi'nde de benzer ifadelerle öğrenciler, komünistlere karşı mücadeleye çağırıldı.

Tüm bu tahrik ve propagandalar sonucu 4 Aralık 1945 günü binlerce üniversiteli ellerinde demir çubuklar, baltalar ve kırmızı boyalar ile *Tan* matbaasına doğru yürüyüşe

²⁹¹ Hüseyin Cahit Yalçın, “Değişiklikleri Kim Yapacak?”, *Tanin*, 7 Kasım 1945.

²⁹² Zekeriya Sertel, “Zatiâlinizi Tenkit Etmeme Müsaade Eder misiniz?”, *Tan*, 11 Ekim 1945.

²⁹³ Hüseyin Cahit Yalçın, “Kalkın Ey Ehli Vatan”, *Tanin*, 3 Aralık 1945.

geçti. Grubun içinde daha sonra Türkiye'nin siyaset ve basın hayatında önemli yerler işgal edecek olan Süleyman Demirel, İlhan Selçuk ve Orhan Birgit gibi isimler de yer alıyordu²⁹⁴.

O gün yaşananları Zekeriya Sertel anılarında şu şekilde anlatmıştır:

“4 Aralık 1945 gününün sabahı üniversiteli faşist gençler ellerinde önceden hazırladıkları baltalar, balyozlar ve kırmızı mürekkep şişeleriyle matbaaya saldırdılar. Orada bekleyen polisler olup bitene seyirci kaldılar. Görevlerini yapmaya kalkmadılar. Göstericiler, baltalarla matbaa kapısını kırıp içeri girdiler. Makinaları balyozlarla kırdılar. Binanın camlarını indirdiler. İçindeki eşyayı kırıp döktüler. Sonra ellerinde kırmızı boya şişeleriyle ‘Serteller nerede?’ Naralarıyla bizleri aramaya koyuldular. Amaçları, bizi çırılçıplak soyup üzerimize kırmızı boya dökmek ve sonra önlerine katıp sokaklarda ‘işte kızillar’ diye sergilemekti”²⁹⁵.

Tan matbaası bir saat içinde yerle bir edildi. Sırada Atatürk döneminde İçişleri Bakanlığı yapmış olan Cami Baykurt'un ve Sabahattin Ali'nin çıkardığı *La Turquie* vardı. Burası da Tan matbaası ile aynı akıbeti paylaştı.

Esat Adil Müstecaboğlu'nun *Yeni Dünya* matbaası da saldırıya uğramış, içeride ne varsa teker teker parçalanmıştı. Saldırganlar buradan ayrıldıktan sonra Kadıköy vapuruna binip Sertel ailesinin Moda'daki evlerine saldırmayı planlamıştı. Dönemin İstanbul Valisi Lütfi Kırdar, olayın daha da büyümesinden korkmuş olacak ki saldırganları taşıyan vapurların kaptanlarına adalara gitme çağrısında bulunmuştu.

Birkaç gün sonra İstanbul Savcılığı, Serteller, Cami Baykurt ve Tan Gazetesi sahiplerinden Halil Lütfü Dördüncü hakkında dava açtı. Davalar ikinci ağır ceza mahkemesinde başladı ve yargılama sonunda Zekeriya ve Sabiha Sertel “hükümetin manevi şahsiyetini tahkir” suçundan birer yıl hapse mahkum edildiler.

Tan Olayı adı altında bilinen, Türkiye Cumhuriyeti'nin tarihinde faili meçhul olarak geçen bu olaylar dönem basınının halkı yönlendirmede ve etki altına almada ne denli güçlü olduğunu göstermesi açısından çok önemli bir olaydır. Bu olayın ardından diğer basın organları *Tan*'ın başına gelenleri şu şekilde yorumladılar:

Akşam gazetesi manşetten: *“Üniversite talebeleri bu sabah tezahüratta bulundular. Son günlerde yapılan bazı yersiz ve yabancı propagandalarını protesto ettiler. Tan gazetesinde tahribat yapıldı”²⁹⁶.*

²⁹⁴ <http://www.dunyabulteni.net/?aType=haber&ArticleID=186338>, (19 Ekim 2013, saat 14:24)

²⁹⁵ Tüm detaylar için bkz. Uğur Mumcu, *a.g.e.*, s. 91-97.

²⁹⁶ *Akşam*, 4 Aralık 1945.

Tanin gazetesinde ise olayın ertesi günü bir yorum yazısına rastlanmamaktaydı. Hüseyin Cahit Yalçın üç gün bekledikten sonra “*İstemezük*” adlı bir makale yazarak bu olaylara değinmekte ve tüm sorumluluğun Sertellere ait olduğunu vurgulamaktaydı. Ertesi gün ise “*Nümayiş Hadisesi*” adlı bir makale daha yazarak, makalesini şu cümlelerle sonlandırıyor: “... *Aylarca müddet bir millete karşı en haksız ve rezil bir propaganda bu kadar şiddetle tevcih edilirse bu tahriklere, onun göstereceği aksülâmel arasında nahoş taraflar için pek kuvvetli esbabı muhaffefe var demektir*”²⁹⁷.

Diğer gazeteler de genel olarak Tan gazetesinin Komünizm propagandası yaptığını ve bu yüzden tahrir edildiğini belirttikten sonra olayı yorum katmaksızın anlatmayı yeğlemişlerdir.

3.4. Savaş Bittiğinde Türk Basınına Meşgul Eden Diğer Konular

Savaşın bitimi Türk basınında büyük bir heyecanla duyurulmuştur. Ülkede çeşitli etkinliklerle bu olay kutlanmıştır. *Ulus* Gazetesi bu haberi kırmızı çerçeve içinde “*Avrupa zaferi resmen ilan ediliyor, Almanya mukavemetten vazgeçti ve dün sabaha karşı kayıtsız şartsız teslim oldu*” sözleriyle duyurmuştur²⁹⁸. Türk basını bunun Türkiye’nin de zafer olduğunu, aktif olarak savaşmış bir ülke edasında duyuruyordu.

Tezimizin ana hedeflerinden biri olan değişken politika ve yorumların tespiti hususunda, bu etapta *Cumhuriyet* yazarı Nadir Nadi için ayrı bir parantez açmak gerektiğini düşünüyoruz. Savaş başlamadan önce Nadir Nadi gibi Alman yanlısı bazı yazarlar Hitler’i bir siyasi ve askeri deha olarak görüp, milletinin bağrından kopmuş bir kurtarıcı olarak tasvir etmişlerdi. Savaşın ilk yıllarında Almanya’nın kazandığı başarılarla birlikte bu yazılar daha da çoğalmıştı fakat savaş sona erdiğinde Nadir Nadi’nin yazdığı şeyler ile birkaç sene önce yazdıkları arasında en ufak bir tutarlılık görmek mümkün değildi:

“*Hitler bir aralık mütehasızlarını çok şaşırtı. Onun tatbik alanına koyduğu planları ilk günlerde dahiyane bulanlar Almanya hesabına bunlardan mühim neticeler alınabileceğini sananlar, hatta müttefik memlekette bile gözükiyordu*”²⁹⁹.

23 Ocak 1945 tarihli yazısında ise şu sözler göze çarpmaktadır:

²⁹⁷ Hüseyin Cahit Yalçın, “Nümayiş Hadisesi”, *Tanin*, 8 Aralık 1945.

²⁹⁸ *Ulus*, 8 Mayıs 1945.

²⁹⁹ *Cumhuriyet*, 6 Kasım 1945.

“... *Almanya bu harbde kara, hava ve deniz kuvvetleriyle birlikte bütün ordusunu askerlik ile hiçbir ilişiği bulunmıyan bir adamın emrine vermekten çekinmemiş, yahud da o adamın güdümünü kendi elinde toplamasına karşı ses çıkarmamıştır*”³⁰⁰.

Almanya 7 Mayıs 1945’te şartsız teslim olduktan sonra Nadir Nadi’nin değerlendirmesi şu şekilde olmuştu:

“*Almanya nihayet kayıdsız, şartsız teslim oldu. Bu, demokrasilerin ve bütün Birleşmiş Milletlerin kayıdsız şartsız zaferi demektir*”³⁰¹.

Aynı yazar 1941’de Almanya’nın Balkanlara doğru ilerlemesi ve sonunda Türkiye ile Dostluk ve Saldırmazlık Paktı imzalaması üzerine baştan beri bu devlete olan yakın tavrını ve bu devlet hakkında yazdığı makaleleri “*hakiki gazetecilik*” olarak yorumlamış, Almanya aleyhtarı olan gazetecileri de hakikati görememekle suçlamıştı.

Savaş sonu dönemde Türkiye’nin politik gayesi inşa edilecek yeni dünya düzeninde dönemin kaidelerine uygun olacak şekilde yer alabilmektir. Bu da yalnız ve ancak demokratik ve parlamenter sisteme sahip devlet olma ilkesine dayanan yönetimle mümkün olabilirdi.

Gerek şubat 1945’te Birleşmiş Milletler Antlaşması’nın imzalanması gerekse İnönü’nün sözlerinden cesaretlenen muhalefet ilk kez 21 Mayıs 1945’te başlayan bütçe görüşmeleri sırasında kendini göstermiştir. Adnan Menderes, Feridun Fikri Düşünsel, Hikmet Bayur ve Emin Sazak gibi muhalifler, hükümetin hiç alışık olmadığı bir biçimde ekonomi politikasını eleştirmişlerdir. 14 Mayıs 1945’te görüşülmeye başlanan Çiftçiye Topraklandırma Kanunu, bilindiği üzere çok partili yaşama geçişte önemli bir dönemeçtir. Bu kanunun görüşmeleri sırasında muhalefet varlığını açıkça ortaya koymuştur. Daha sonra Dörtlü Takrir olarak bilinen önergeyi CHP meclis grubuna sunan Menderes, Köprülü, Koraltan ve Bayar ekibi bu önergede ima yoluyla çok partili hayata geçişi tavsiye etmişlerdir³⁰². Takrir grupta görüşüldükten sonra 12 Haziran’da reddedilmiştir.

Ahmet Emin Yalman 12 Temmuz 1945’te Vatan Gazetesinde “Siyasi Hayatımızın Tahlili” adlı yazı dizisinde kaleme almıştır. Bir hafta kadar süren bu yazı dizisinde Yalman, çok partili hayata geçebilmek için Türkiye’deki mevcut düzenin

³⁰⁰ *Cumhuriyet*, 23 Ocak 1945.

³⁰¹ Nadir Nadi, “Demokrasilerin Kayıdsız şartsız Zaferi”, *Cumhuriyet*, 8 Mayıs 1945.

³⁰² Editör: Durmuş Yalçın, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, C.II, Ankara, 2006, s.531.

mutlak surette değiştirilmesi gerektiğini savunuyor, tek partili sistemin sıkıntılarını vurguladıktan sonra bu sistemin devam edemeyeceğinin altını çiziyordu³⁰³.

Yine de CHP o dönem için bir muhalefet partisi kurulmasını destekliyordu. Gereken izin alındıktan sonra 18 Temmuz 1945’de Nuri Demirağ adlı bir sanayici Milli Kalkınma Partisi’ni kumuştur. Ancak bu parti ne CHP ne de CHP’nin içindeki muhalif kesim için ciddiye alınan bir parti olmamıştır. 1945 yılının Ağustos ayında ise San Francisco Paketi’nin maddeleri mecliste oylanmıştır. Birleşmiş Milletler Antlaşması ve Milletlerarası Adalet Divanı Statüsünün onanması hakkında kanun tasarısı için yapılan oylama, açık oy ve milletvekillerinin isimlerinin okunmasıyla gerçekleşmiştir. Oylamaya 332 milletvekili katılmış ve oylama sonunda hazır olan 332 milletvekilinin oybirliğiyle kanun tasarısı kabul edilmiştir. Adnan Menderes de bu tasarıya kabul oyu verenler arasında yer almıştır³⁰⁴.

Demokrasi yanlıların sürekli olarak CHP’yi eleştirmesine Falih Rıfki Atay 23 Ağustos 1945 tarihli yazısında anlam veremediğini şu sözlerle ifade etmekteydi:

*“Bir iki İstanbul gazetesinin bir zamandan beri memleket işlerini tenkid yolunda açtıkları savaşta hakim olan zihniyetin görüşü karşısında duraklamamak mümkün değildir. Bu gazetelerin yazdıklarına bakılırsa, memlekette olağan üstü zamanların havası esmektedir. Halk, hürriyetsizlik içinde bunalmıştır. Anayasaya uymayan konular, demokrasinin gerçekleşmesine engel olmaktadır. Vazifesini görecektek durumda bulunmayan Millet Meclisi dağıtılmalıdır...”*³⁰⁵.

Falih Rıfki Atay’ın isim vermeden yaptığı bu eleştiriler siyasi rejim tartışmalarının 1945 yılının Ağustos ayından itibaren giderek artan sert bir üslupla tartışılmasına neden olmuştur. Atay, demokrasinin tek partili rejimle de pek tabii yürütülebileceğini savunarak, savaşı kazananların demokrasiler olduğunu söyleyenlere Rusya örneğini vurgulayarak, bu ülkenin çok partili bir demokratik sistemle yönetilmediğini ve yeni dünya düzeninde baş aktörlerden biri olmaya yine de devam edeceğini izah etmeye çalışıyordu³⁰⁶.

Bu yazılar üzerine *Vatan*’dan Ahmet Emin Yalman’ın yanı sıra Fuat Köprülü de Falih Rıfki Atay ile polemige giren isimler arasına katılmıştır. 25 Ağustos 1945 tarihinde *“Açık Konuşalım!”* başlıklı bir makale ile Atay’ın yazılarına Köprülü’den cevap gelmekteydi. Köprülü, yeni partilerin kurulması konusunda milletin taleplerinin

³⁰³ Ahmet Emin Yalman, “Siyasi Hayatımızın Tahlili”, *Vatan*, 12-19 Temmuz 1945.

³⁰⁴ Süleyman İnan, *Muhalefet Yıllarında Adnan Menderes*, Liberte Yayınları, Ankara, 2006, s.148.

³⁰⁵ Falih Rıfki Atay, “Particilik Nedir?”, *Ulus*, 23 Ağustos 1945.

³⁰⁶ Falih Rıfki Atay, “Pazar Konuşması”, *Ulus*, 19 Ağustos 1945.

dikkate alınmadığını, dalkavukluk eden yazarların çok olduğunu, Atay'ın yazılarıyla sadece partiyi ve hükümeti değil; sanki bütün Türkiye'yi temsil edermişcesine tavrı takındığını ifade ediyordu.³⁰⁷ Bu tarihlerde CHP vekilleri arasındaki fikir ayrılıkları artık basın kanalıyla açıkça takip edilebilmekteydi.

Falih Rıfki Atay muhalifleri eleştirdiği bir yazısında yine CHP'yi şu sözlerle savunmuş ve yeni siyasi sürece CHP'nin hazır olmasını öğütlemiştir:

“Bugün her partici şunu bilir ki bu vatan ve bu mileti yirmi üç yıl önceki fakirlikten, gerilikten ve perişanlıktan kurtaran ne varsa, bir karış raydan son temelini attığımız köy okullarına kadar hiç biri muhaliflerimizin eseri değildir, muhaliflerimize rağmen bizim eserimizdir... Cumhuriyet Halk Partisi şerefli tarihine ve halk için yaptıklarına ve yapacaklarına dayanarak, derin bir itimat ile bir demokrasi partisinin asil zihniyetiyle yeni savaflara hazır olmalıdır”³⁰⁸.

Adnan Menderes ve Fuat Köprülü Vatan gazetesi vasıtasıyla eleştiri yazılarına devam edince 21 Eylül 1945 tarihinde CHP'den ihraç edilmişlerdir³⁰⁹. Bunun üzerine Tan Gazetesi de bu tartışmalara doğrudan katılmıştır. Görünüşe göre Türkiye'nin çok partili hayata geçmesinde hızlandırıcı dinamiklerin başında basının kamuoyunu etkileme gücü de yer almaktadır.

Tüm bu tartışmaların ve de gerginliğin oluşturduğu bir süreç olan çok partili hayata geçiş süreci sonunda, 1950'de yapılan seçimlerle yirmi yedi senelik CHP iktidarı muhalefete çekilmiş, iktidara Demokrat Parti gelmiştir³¹⁰. Bu değişiklikte şüphesiz II. Dünya Savaşı'nda yaşanan sıkıntıların hükümete karşı halkın üzerinde yarattığı müessif etkinin payı büyüktür.

³⁰⁷ Fuat Köprülü, “Açık Konuşalım!”, Vatan, 25 Ağustos 1945.

³⁰⁸ Falih Rıfki Atay, “Cumhuriyet Halk Partisi”, Ulus, 3 Eylül 1945.

³⁰⁹ “Fuat Köprülü, Adnan Menderes Partiden Çıkarıldılar, Parti Genel Sekreterliği Gönderdiği Mektuplarla İki Milletvekilinden Yazılarıyla Ve Sözleriyle Neler Kastettiklerini Sordu. F. Köprülü ve A. Menderes, Cevaplarında, Milletvekili Sıfatıyla Vazifelerini Yaptıklarını, Halk Partisinin Ana Prensiplerine Aykırı Hareket Etmekedikerini Bildirdiler”, Tan, 22 Eylül 1945.

³¹⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Metin Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları*, Ankara 1990.

SONUÇ

İkinci Dünya Savaşı sürecinde Türkiye'nin siyasi konjonktüre göre değişen politik manevralarının basına ne şekilde yansıdığını incelediğimiz çalışmamızda altı yıllık zaman (1939-1945) dilimi içinde çarpıcı örnekleri göz önüne sermeye çalıştık. Çalışmamızın kapsadığı dönemde Türkiye'de otoriter bir Tek Parti sistemi bulunmaktaydı. İkinci Dünya Savaşı'nın şiddeti ve tehdidi bu otoriterliğin dozunun basın sansürü hususunda da artmasına sebebiyet vermiştir. Nitekim ilk bölümde örnekleri görüleceği üzere dönem politikasına uymayan yayınlar yapan basın organları süresiz olarak kapatılabiliyordu. Basın organlarının yayınları, değişen her siyasi stratejiye uygun olarak tekrar biçimlendiği için savaş dönemi boyunca bir husus üzerinde kısa zaman aralıklarıyla tutarsız olarak nitelendirilebilecek yorumlar göze çarpmaktadır. Türkiye'nin kendini koruma gayesinden dolayı ortaya çıkan bu manzara, basın tarihi açısından ilginç bir dönem olarak görülmektedir. Türk Dışişleri'nin savaş dışı kalabilmek amacıyla Mihver ya da Müttefik her devletle bu amaç doğrultusunda azami ilişki kurma gayreti de bu devletlerin taraftarı olan yerli kalemler arasında çeşitli tartışmalara çıkmasına yol açmıştır.

Öte yandan dönemin basını, Türkiye'nin siyasi ve sosyal tarihi açısından yaşanan periyodun sorunlarını, kaygılarını, hükümetin takip ettiği stratejileri ve yine hükümetin o dönem için kamuoyundan gizli tutulması gerektiğini düşündüğü bilgileri, denge politikasındaki hassas kriterleri bize göstermesi bakımından da önemli bir örnek oluşturmaktadır.

1939-1945 yılları arasında basında karşımıza çıkan bir diğer önemli gerçek de Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün iktidarını pekiştirme çabasıdır. Dönemin gazetelerinde İnönü için sürekli güven verici sıfatlara, şiirlere ve de övgülere yer verilmiştir. I. ve II. İnönü Savaşları'nın yıl dönümleri dahi her sene gazetelerin birinci sayfalarını büyük puntolarla işgal etmiş, çoğu zaman kendisinin diplomatik meziyetleri Lozan Konferansı'ndan örneklerle anlatılarak kamuoyuna güvenceler verilmiştir. İnönü'nün Milli Mücadele döneminde olduğu gibi II. Dünya Savaşı sürecinde de ülkenin "en" güvendiği irade olduğu vurgulanmıştır. Bu propagandanın altında yatan pek çok neden vardır; en önemlisi ülkede oluşan savaş kaygısı ve korkusunun, Milli Mücadele ve sonrasındaki etkinliğiyle ünlenmiş bir kişiliğe duyulabilecek yüksek güvenle azaltılabileceğidir. Diğer nedenler ise ideolojik ve siyasi olarak nitelendirilebilir. Bunun yanı sıra gazetelerde ordunun lojistiği ve mevcudu hakkında sık sık haberlere yer verilmesi, savaş tehlikesi hususunda Türkiye'nin güvenli bir konumda olduğunun bizzat

milletvekillerinin kaleminden beyanatlarla basında yer bulması da kolektif algı yaratma konusunda basından aktif olarak istifade edildiğini göstermektedir.

Yine basın vasıtasıyla vakıf olduğumuz ve döneme dair tetkik eserlerde pek de değinilmeyen konulardan biri de Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı boyunca yaşadığı deprem felaketleridir. 22 Eylül 1939'da İzmir Dikili'de, 26 Aralık 1939'da Erzincan'da, 15 Kasım 1942'de Balıkesir Bigadiç'te 20 Aralık 1942'de Tokat Erbaa'da, 20 Haziran 1943'de Adapazarı Hendek'te, 26 Kasım 1943'te Samsun Ladik'te, 1 Şubat 1944'te Bolu Gerede'de ve 6 Ekim 1944'te Balıkesir Ayvalık'ta büyük depremler meydana gelmiştir. Bu depremler sebebiyle 50.000 civarında insan kaybı yaşanmış, binlerce insan evsiz kalmış, üretim mekanizmaları zarar görmüş, zaten savaş koşulları yüzünden zor durumda olan ülke ekonomisi bir de bu depremlerin altında ezilmiştir.

Bir diğer ilginç husus da Mihver ve Müttefik devletlerinin Türk basınına savaş süresince verdiği önemdir. İlk önce Almanya 1942 yaz aylarında Türk gazetecileri Berlin'e davet ederek özel olarak ilgilenmiştir. Bu hareket karşısında İngiltere de yine bir grup Türk gazeteciyi Londra'ya davet ederek etki propagandası yaratmaya çalışmıştır. II. Dünya Savaşı döneminde dünyanın iki kutbunu oluşturan bu güçlerin Türk basınına bu denli önem vermesi, söz konusu dönemin basınının incelenmesindeki haklı gerekçelerden sadece birini oluşturmaktadır. Nitekim savaş döneminde basın içinde yaşanan polemikler de genelde Alman ve İngiliz yanlıları arasında olmuştur.

Kamuoyunun psikolojik olarak çıkarılacak kanunlara hazırlanması için de basın hükümet tarafından etkin olarak kullanılmıştır. Mesela, Varlık Vergisi örneğinde olduğu gibi bazı kanunlar çıkarılırken basın tarafından eleştiri süzgecinden geçirilememiş, hatta bu kanunun meşru gösterilmesi adına zengin insanların müsrifliklerini anlatan yazılara basında yer verilmiştir. Ne zaman ki o kanun tasfiye edilmiş, o zaman basın bu kanun hakkında birkaç eleştirel söz söyleme hakkına erişmiştir.

Hükümetin sıkı denetimine rağmen özellikle San Francisco Konferansı sonrasında genel devlet politikası aleyhinde yazılar çoğalmış ve birçoğu milletvekili-yazar olan isimler politik konular hakkında etraflıca tartışmaya başlamıştır. Komünist, Turancı, sağ ve sol görüşlü yazarlar sözü geçen süreçte çok hararetli tartışmalara da girişmişlerdir. Savaş Almanların lehinde iken Türkiye'deki Alman yanlıları propagandalarını hızlandırmışlar ve yine Almanya Kafkaslara ilerlediğinde bölgede yaşayan Türk topluluklarının bağımsızlığa kavuşması düşüncesi de Turancı kesimi heyecanlandırmıştır. Savaşta ibre Müttefikler yönüne döndüğünde ise bu sefer solcu ve

sosyalist Türk yazarları görüşlerini açıkça savunmuşlar, hâl böyle olunca ülkedeki kutuplar çatışma evresine girmiştir. Bu kutupsal çatışma evresinde Tan Gazetesi olayı dışında DTCF olayları, Sabahattin Ali-Nihal Atsız Davası 1940'ların önemli olayları arasında gösterilebilir.

Netice itibariyle söz konusu yıllarda değişen iç ve dış konjonktür Türkiye Cumhuriyeti'nin çok partili siyasi hayata geçmesini sağlayarak büyük bir değişikliğe yol açmıştır. Bu geçiş esnasında çeşitli kalemlerin arasında yer yer sert tartışmalar yaşanmış olup, çalışmamızın son kısımlarında değinilen bu tartışmalar bize Türkiye'nin demokrasi tarihi hakkında da faydalı örnekler sunmaktadır.

KAYNAKÇA

Telif ve Tetkik Eserler:

- AKANDERE, Osman, *Milli Şef Dönemi*, İz Yayıncılık, İstanbul 1998.
- AKTAŞ, Eva Vicdan, *II. Dünya Savaşı'nda Türkiye'deki Nazi Propagandası*, DEÜ Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2003.
- ARMAOĞLU, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, C.I-II, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2007.
- ARTUÇ, İbrahim, *İkinci Dünya Savaşı*, Kartaş Yayınları, İstanbul, 1999.
- ATAÖV, Türkkaya, *İkinci Dünya Savaşı*, Birey ve Toplum Yayınları, Ankara, 1985.
- AYBARS, Ergün, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, C.I., Zeus Kitabevi, İzmir, 2006.
- AYDEMİR, Şevket Süreyya, *İkinci Adam*, C.II, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2000.
- BAKACAK, Alper, *İkinci Dünya Savaşı Döneminde Ulus Gazetesinin İç ve Dış Politika Değerlendirmeleri*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2002.
- BAYDAR, Ertuğrul, *İkinci Dünya Savaşı İçinde Türk Bütçeleri*, Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Yayını, Ankara, 1978.
- BELGE, Murat, *Militarist Modernleşme*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011.
- BERKES, Niyazi, *Unutulan Yıllar*, Yay. Haz. Ruşen Sezer, İstanbul, 1997.
- BERKES, Niyazi, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Yay.Haz. Ahmet Kuyaş, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2006.
- BULUT, Semih, *Atatürk Dönemi Türkiye-ABD İlişkileri (1923-1938)*, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 2008
- ÇAVDAR, Tefik, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi*, İmge Yayınevi, Ankara, 2004.
- ÇELİK, Ahmet, *İkinci Dünya Savaşı Sürecinde (1939-1945) Muhalif Basın*, SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta, 2011.
- DABAĞYAN, Levon Panos, *Pearl Harbor'dan Hiroşima'ya (1941-1945)*, Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2004.
- DERİNGİL, Selim, *Denge Oyunu*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2011.
- DURSUN, Davut, *Yol Ayrımındaki Türkiye*, Emre Yayınları, İstanbul, 1996.

- GÜRÜN, Kâmuran, *Savaşın Dünya ve Türkiye*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1986.
- GÜRÜN, Kâmuran, *Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953)*, TTK Yayınları, Ankara, 2010.
- GÖNLÜBOL, Mehmet ve Cem Sar, *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919-1938)*, Ankara, 2013.
- GÜVENİR, Murat, *II. Dünya Savaşı'nda Türk Basını-Siyasal İktidarın Basını Denetlemesi ve Yönlendirmesi*, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1991.
- İNÖNÜ, İsmet, *Defterler (1919-1973)*, C.I. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001.
- İNAN, Süleyman, *Muhalefet Yıllarında Adnan Menderes(1945-1950)*, Liberte Yayınları, Ankara, 2006.
- JACOBSEN, Hans Adolf, *Kronoloji ve Belgelerle 2. Dünya Savaşı*, Çev. İbrahim Ulus, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1989.
- KABACALI, Alpay, *Başlangıçtan Günümüze Türkiye'de Basın Sansürü*, Gazeteciler Cemiyeti Yayını, Ankara, 1990.
- KILIÇ, Sezen, *Türk Basını'nda Hitler Almanya'sı*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2010.
- KOÇAK, Cemil, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi*, C.I-II, İstanbul, 2012.
- MELÜL, Sinan, , *II. Dünya Savaşı Dönemindeki Türk Dış Politikası Çerçevesinde Struma Trajedisi*, DEÜ Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2005
- MUMCU, Uğur, *40'ların Cadı Kazanı*, Tekin Yayınevi, Ankara, 1990.
- ÖKE, Mim Kemal, *Türk İngiliz İlişkilerinde Musul ve Kürdistan Sorunu 1918-1926*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1993.
- ÖNDEŞ, Osman, *2. Dünya Savaşı*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1980.
- ÖKTE, Faik, *Varlık Vergisi Faciası*, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul, 1951.
- SABİS, Ali İhsan, *Harp Hatıralarım: I. Dünya Harbi*, Yay. Haz. Turgut Sabis, Nehir Yayınları, İstanbul, 1991.
- SANDER, Oral, *Siyasi Tarih(1918-1994)*, İmge Kitabevi, Ankara, 2001.
- ŞEN, Cenk, *Stalin Döneminde Türk-Sovyet İlişkileri (1923-1953)*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta, 2006.
- TANEL, Bora ve diğerleri, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Milliyetçilik*, C.IV, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.

TANSEL, Selahattin, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı C.I. Ankara, 1977.

TOKER, Metin, *Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1990.

TOKER, Metin, *Türkiye Üzerinde 1945 Kabusu*, Akis Yayınları, Ankara 1971.

TORUN, Esmâ, *II. Dünya Savaşı Sonrası Türkiye'de Kültürel Değişimler (1945-1960)*, Antalya, 2006.

TURAN, Şerafettin, *Türk Devrim Tarihi*, C.IV, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1999.

UÇAR, Aliye, *İkinci Dünya Savaşında Cumhuriyet Gazetesinin Dış Politika Değerlendirmesi*, (Basılmamış)Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1992.

UÇAROL, Rîfat, *Siyasi Tarih*, Der Yayınevi, İstanbul, 2010.

YALÇIN, Durmuş ve diğerleri, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, C.I-II, Ankara, 2006.

WEISBAND, Edward, *İkinci Dünya Savaşı'nda İnönü'nün Dış Politikası*, Çev. M.Ali Kayabal, İstanbul, 2000.

Makaleler:

BURÇAK, Rıfki Selim, “Moskova Görüşmeleri (26 Eylül 1939-16 Ekim 1939) ve Dış Politikamız Üzerindeki Tesirleri”, *Gazi Üniversitesi Yayınları*, Ankara, 1983.

DÖNMEZ, Berna, “İkinci Dünya Savaşı'nın Son Döneminde Türk Dış Politikası”, *Altıncı Askeri Tarih Semineri, II. Dünya Harbi ve Türkiye 20-22 Ekim 1997*, Genelkurmay Basımevi, Ankara,1999.

EKİNCİ, Necdet, “İnönü Dönemi ve II. Dünya Savaşı Yılları”, *Türkler Ansiklopedisi*, C.XVI, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara,2002.

ERTEM, Barış, “Türkiye Üzerindeki Sovyet Talepleri ve Türk-Sovyet İlişkileri (1939-1947)”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.III, İstanbul, 2010.

GÜRBÜZ, Kahraman, “İkinci Dünya Savaşı'nda Balkanlardaki Gelişmeler ve Türkiye'nin Tutumu”, *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.13, Bursa, 2007.

KURAT, Yuluğ Tekin, “Kahire Konferansı Tutanakları (4-7 Aralık 1943) ve Türkiye'yi Savaş Sokma Girişimleri”, *Bellekten*, C.47, S.185. Ankara, 1983.

ÖZÇELİK, Mücahit, “İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Dış Politikası”, *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.29. Ankara, 2010.

ÖZGİRAY, Ahmet, “Türkiye-Almanya İlişkileri (1923-1939)”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XIII, 1998.

ŞENER, Sefer, “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de Tarım Politikası Arayışları”, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.7, Kocaeli, 2004.

TEMİZER, Abidin ve ÖZKAN Selçuk, “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’nin Krom Ticaretinin Siyasi ve Ekonomik Sonuçları”, *Studies Of The Ottoman Domain*, C.III, S.4, 2013.

VURAL, Mithat Kadri, “En Büyük Tehlike Broşürü ve Buna Bağlı Olarak Turancı Akımların Kamuoyunda Tartışılması”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, İzmir, 2009.

YALÇIN, Osman, “İkinci Dünya Savaşında İsmet İnönü ve Churchill Arasında Yapılan Adana Görüşmesi”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S.47, Ankara.

Gazete Makaleleri (Gazete ve Kronolojiye Göre Sıralanmıştır):

ESMER, Ahmet Şükrü, “İtalyan – Fransız İhtilafnamesi ve İngiltere”, *Ulus*, 5 Ocak 1939.

ESMER, Ahmet Şükrü, “Ruzvelt’in Mesajı”, *Ulus*, 7 Ocak 1939.

ESMER, Ahmet Şükrü, “Türk – İngiliz Deklarasyonu” *Ulus*, 13 Mayıs 1939.

ESMER, Ahmet Şükrü, “Zavallı Arnavutluk”, *Ulus*, 8 Nisan 1939.

ATAY, Falih Rıfkı, “Harp”, *Ulus*, 2 Eylül 1939.

ATAY, Falih Rıfkı, “Harp ve Türkiye”, *Ulus*, 15 Eylül 1939.

ATAY, Falih Rıfkı, “Hariciye Vekilimiz Moskova’da”, *Ulus*, 23 Eylül 1939.

ATAY, Falih Rıfkı, “Büyük Sulh ve Emniyet Eseri”, *Ulus*, 20 Ekim 1939.

ATAY, Falih Rıfkı, “Siyaset ve Kuvvetimize İtimat”, *Ulus*, 11 Mayıs 1940.

ATAY, Falih Rıfkı, “İtalyan Müdahalesi ve Ruzvelt’in Nutku”, *Ulus*, 12 Haziran 1940.

ATAY, Falih Rıfkı, “Fransa’ya Sulh Şartları Verilirken”, *Ulus*, 22 Haziran 1940.

ATAY, Falih Rıfkı, “Dış Politika Yazılarına Dikkat Edelim!”, *Ulus*, 2 Ağustos 1940.

ESMER, Ahmet Şükrü, “İtalya’nın Tecavüzü”, *Ulus*, 29 Ekim 1940.

ATAY, Falih Rıfkı, “Balkanlarda Harp Mesuliyeti”, *Ulus*, 4 Nisan 1941.

ATAY, Falih Rıfkı, “Alman Kıtaları Bulgaristan’da”, *Ulus*, 4 Mart 1941.

SAMİ, Hüseyin, “Anadolu Kalesi Önünde”, *Ulus*, 17 Nisan 1941.

ATAY, Falih Rıfki, “Almanya ile Türkiye Arasındaki Dostluk Muahedesi”, *Ulus*, 19 Haziran 1941.

ATAY, Falih Rıfki, “Dürüst ve Açık Politikamız”, *Ulus*, 23 Şubat 1943.

ATAY, Falih Rıfki, “Mussolini’nin İstifası”, *Ulus*, 29 Temmuz 1943.

ATAY, Falih Rıfki, “Değişen Şartlar Altında”, *Ulus*, 15 Ağustos 1943.

ATAY, Falih Rıfki, “Moskova Görüşmeleri”, *Ulus*, 21 Ekim 1943.

ATAY, Falih Rıfki, “Tahran Konferansı Hakkında”, *Ulus*, 6 Aralık 1943.

ATAY, Falih Rıfki, “Maneviyatı Kemiren İki Kurt”, *Ulus*, 12 Aralık 1943.

ATAY, Falih Rıfki, “Müttefikimiz İngiltere”, *Ulus*, 18 Şubat 1944.

ATAY, Falih Rıfki, “Krom Meselesindeki Kararımız”, *Ulus*, 21 Nisan 1944.

ATAY, Falih Rıfki, “Çirkin Bir Taktika”, *Ulus*, 4 Aralık 1945.

ATAY, Falih Rıfki, “Particilik Nedir?”, *Ulus*, 23 Ağustos 1945.

ATAY, Falih Rıfki, “Pazar Konuşması”, *Ulus*, 19 Ağustos 1945.

ATAY, Falih Rıfki, “Cumhuriyet Halk Partisi”, *Ulus*, 3 Eylül 1945.

SERTEL, Zekeriya, “Türkiye’nin Bitarafılığı Meselesi”, *Tan*, 24 Ekim 1939.

SERTEL, Zekeriya, “İtalya’nın Harbe Girmesi ve Akdenizdeki Vaziyet”, *Tan*, 13 Haziran 1940.

SERTEL, Zekeriya, “Fransa Niçin Bu Vaziyete Düştü?”, *Tan*, 17 Haziran 1940.

SERTEL, Zekeriya, “Arap Memleketlerinde İtalyanlar Ne Şekilde Çalıştılar?”, *Tan*, 5 Mayıs 1941.

ERTEM, Sadri, “Ahlaksız Bir Rejim”, *Tan*, 7 Ocak 1940.

SERTEL, Zekeriya, “Yine Alman Propagandası”, *Tan*, 6 Mayıs 1940.

SERTEL, Zekeriya, “Montreux’dan Sonra Boğazların Emniyeti”, *Tan*, 22 Temmuz 1941.

SERTEL, Zekeriya, “Bu Propagandaya Artık Nihayet Verilmesini İstiyoruz”, *Tan*, 9 Ağustos 1941.

SERTEL, Zekeriya, “Bu Propaganda ve Neşriyat Hoşumuza Gitmiyor”, *Tan*, 8 Haziran 1942.

ARAS, Tefik Rüşü, “Daha Açık Söyleyeceğim”, *Tan*, 28 Haziran 1944.

SERTEL, Zekeriya, “Almanlar Gidiyor”, *Tan*, 5 Ağustos 1944.

SERTEL, Zekeriya, “Millet Kürsüsü”, *Tan*, 12 Mayıs 1944.

SERTEL, Zekeriya, “Muhtar Seçimi Niçin Muvaffak Olamadı”, *Tan*, 16 Mayıs 1944.

SERTEL, Zekeriya, “İki Demokrasi Telakkisi”, *Tan*, 1 Eylül 1945.

SERTEL, Zekeriya, “Matbuatın Manzarası”, *Tan*, 5 Eylül 1945.

SERTEL, Sabiha, “Adam Yok”, *Tan*, 18 Eylül 1945.

SERTEL, Zekeriya, “Bu Bir İnkılap Değil, Bir İrticadır”, *Tan*, 28 Eylül 1945.

SERTEL, Zekeriya, “Zatıâlinizi Tenkit Etmem Müsaade Eder Misiniz?”, *Tan*, 11 Ekim 1945.

YALÇIN, Hüseyin Cahit, “Almanya’dan Gelen Sesler”, *Yeni Sabah*, 1 Ocak 1940.

YALÇIN, Hüseyin Cahit, “Almanların Bize Karşı Besledikleri Fikirler”, *Yeni Sabah*, 29 Nisan 1940.

YALÇIN, Hüseyin Cahit, “Bugünkü Realite”, *Yeni Sabah*, 31 Temmuz 1940.

YALÇIN, Hüseyin Cahit, “Balkanlarda Harp”, *Yeni Sabah*, 7 Nisan 1941.

YALÇIN, Hüseyin Cahit, “Alman Tehlikesi”, *Yeni Sabah*, 8 Mart 1941.

YALÇIN, Hüseyin Cahit, “Manasız Bir Panik Havası”, *Yeni Sabah*, 12 Nisan 1941.

YALÇIN, Hüseyin Cahit, “Irak Meselesi”, *Yeni Sabah*, 4 Mayıs 1941.

YALÇIN, Hüseyin Cahit, “Nadir Nadi’den Soruyorum”, *Yeni Sabah*, 1 Temmuz 1941.

YALÇIN, Hüseyin Cahit, “Alman Radyosunun Türkiye Aleyhindeki Propagandası”, *Yeni Sabah*, 21 Nisan 1940.

YALÇIN, Hüseyin Cahit, “Almanların Bize Karşı Besledikleri Fikirler”, *Yeni Sabah*, 29 Nisan 1940.

YALÇIN, Hüseyin Cahit, “Alman Hariciye Nazırının Beyanâtı”, *Yeni Sabah*, 26 Aralık 1941.

YALÇIN, Hüseyin Cahit, “Krom Meselesi”, *Yeni Sabah*, 9 Ekim 1942.

YALÇIN, Hüseyin Cahit, “Tuhaf Bir Hikaye”, *Yeni Sabah*, 7 Aralık 1942.

- YALÇIN, Hüseyin Cahit, “ Churchill’in Türkiye Ziyareti”, *Yeni Sabah*, 3 Şubat 1943.
- YALÇIN, Hüseyin Cahit, “Bir İzah ve Müdafaa”, *Yeni Sabah*, 24 Şubat 1943.
- YALÇIN, Hüseyin Cahit, “Churchill’in Türkiye Ziyareti”, *Yeni Sabah*, 3 Şubat 1943.
- YALÇIN, Hüseyin Cahit, “ Mr. Churchill ile Mr. Roosevelt Baş Başa”, *Tanin*, 1 Eylül 1943.
- YALÇIN, Hüseyin Cahit, “Fena Kitabın Lekeli Muharriri”, *Tanin*, 24 Eylül 1943.
- YALÇIN, Hüseyin Cahit, “Adalet Huzurunda Bir Hesaplaşma”, *Tanin*, 10 Ekim 1943.
- YALÇIN, Hüseyin Cahit, “Bir Fena Kitap”, *Tanin*, 20 Eylül 1943.
- YALÇIN, Hüseyin Cahit, “ Türk Tarafsızlığı Bir Mesele Mi Oluyor?”, *Tanin*, 27 Ekim 1943.
- BELGE, Burhan, “Tahran Konferansı Hakkında”, *Tanin*, 14 Aralık 1943.
- YALÇIN, Hüseyin Cahit, “Türk Haklarına Almanların Çirkin Bir Tecavüzü”, *Tanin*, 18 Haziran 1944.
- YALÇIN, Hüseyin Cahit, “Sovyet Rusya ile İttifak ve İş Birliği Hakkında”, *Tanin*, 7 Temmuz 1944.
- YALÇIN, Hüseyin Cahit, “Değişiklikleri Kim Yapacak?”, *Tanin*, 7 Kasım 1945.
- YALÇIN, Hüseyin Cahit, “Kalkın Ey Ehli Vatan”, *Tanin*, 3 Aralık 1945.
- YALÇIN, Hüseyin Cahit, “Nümayiş Hadisesi”, *Tanin*, 8 Aralık 1945.
- SAFA, Peyami, “Almanya’ya Mal Gönderemezsek”, *Tasviri Efkâr*, 11 Nisan 1944.
- SAFA Peyami, “ Türk Milleti Tehdit Edilemez”, *Tasviri Efkâr*, 28 Şubat 1944.
- Us, Asım, “Adana Mülakatı ve Yakın Şark Sulhü”, *Vakit*, 3 Şubat 1943.
- SADAK, Necmettin, “Türk – Alman Dostluk Muahedesi”, *Akşam*, 19 Haziran 1941.
- YALMAN, Ahmet Emin, “Dahili Cephemizin Emniyeti”, *Vatan*, 2 Nisan 1942.
- YALMAN, Ahmet Emin, “Ali İhsan’ın Kitabı Hakkında Münakaşa”, *Vatan*, 25 Eylül 1943.
- YALMAN, Ahmet Emin, “Almanlarla Münasebetlerimizin Bilançosu”, *Vatan*, 4 Ağustos 1944.
- YALMAN, Ahmet Emin, “Barışçı Rolümüzün İcapleri”, *Vatan*, 12 Haziran 1945.

YALMAN, Ahmet Emin, “Siyasi Hayatımızın Tahlili”, *Vatan*, 12-19 Temmuz 1945.

KÖPRÜLÜ, Fuat, “Açık Konuşalım!”, *Vatan*, 25 Ağustos 1945.

DAVER, Abidin, “Adana Mülakatı”, *İkdam*, 3 Şubat 1943.

BAYIR, Yalçın, “Dr. Goebbels Kuramları”, *Hürriyet*, 14 Şubat 2014.

ÖZAKINCI, Cengiz, “Struma Batmayacak Yahudiler Kurtulacaktı”, *Milliyet*, 24 Şubat 2013.

HÜR, Ayşe, “Azınlıklar Nasıl Azınlık Oldu?”, *Agos*, 27 Nisan 2012.

EKLER

Ek 1. Karikatür Dergisi'nin Türk-İngiliz Antlaşmasını Tasviri

Ek 2. Karikatür Dergisi Savaş Öncesi İngiltere'ye Duyulan Güvensizliği Tasvir Ediyor.

Ek 3. Karikatür Dergisi'nin Rus-Alman Anlaşması'nı Eleştirme Şekli.

Ek 4. Karikatür Dergisi İtalya'nın Arnavutluk'u İşgaline Değiniyor.

Ek 5. Karikatür Dergisi Almanya'nın Balkanlara Girmesini Eleştiriyor.

Ek 6. Karikatür Dergisi Almanya'nın Hayat Sahası Planını Eleştiriyor.

Ek. 6. Karikatür Dergisi'nin Mihver Tasviri.

Karikatür

İDAREHANESİ:
İstanbul: Ankara caddesi hu-
susî daire. Posta kutusu: İs-
tanbul 163. Telefon: 23051
Telgraf: İst. KARİKATÜR

Sahibi:
SEDAT
SİMAVİ

ABONE ŞARTLARI:
Türkiye: Senelik 500, altı aylı-
ğı 250, üç aylığı 130 kuruş. Ec-
nebi için senelik 800, altı aylığı
400 kuruştur.

PERŞEMBE GÜNLERİ ÇIKAR SİYASİ VE EDEBİ HAFTALIK MİZAH MECMUASI

HATAYDA BÜYÜK SABAH OLUYOR:
Horoz öttü, dava bitti!..

Ek 7. Karikatür Dergisi Hatay'ın Türkiye'ye Geçişini Duyuruyor.

TÜRK - İNGİLİZ ANLAŞMASINDAN SONRA:
Çemberlain — İşte şimdi artık dünyanın emniyeti tamam oldu!..

Ek 8. Karikatür Dergisi Türk-İngiliz Anlaşması'nı Tasvir Ediyor.

EK 9. Karikatür Dergisi 1939 Yılında Tarafsızlığın Savaşı Engellebileceğini İşaret Etmekteydi.

Son dakika:
İngiltere ve Fransa bugün Almanya'ya harb ilân ediyorlar

Son dakika:
Hitler Fransanın ve İngilterenin ultimatomlarını reddetti

İSTANBUL — CUMHURİYET — Çarşamba 2 Eylül 1939
Ondördüncü yıl sayı: 5499

Cumhuriyet

NIHAYET HARB BAŞLADI!

Alman orduları dört koldan Leh topraklarına hücumla geçtiler

İNGİLTERE - FRANSA, ALMANYAYA ÜLTİMATOM VERDİ

Varşova dün 6 defa bombardıman edildi

Leh devlet merkezindeki Türk vatandaşları elçiliğimiz tarafından muhafaza ediliyor; halk yurdun müdafaasına koşmaktadır

(Varşovada bulunan arkadaşımız bildiriyor)

Varşova : 1 Eylül
Bu sabah saat dokuz buçukta şehrin her tarafından verilen tehlike işaretlerinden tam dokuz dakika sonra büyük Alman tıyareleri Varşova'nın garb ve şimal taraflarını bombardıman ettiler. Müdafaa kuvvetlerinin gösterdiği gayret sayesinde Alman tıyareleri faaliyetlerine dört dakikadan fazla devam edemediler. Leh devlet merkezine yapılan hava taarruzları 1, 1,5 saatlik fasilalarla akşama kadar altı defa tekrarı etti. Şehirde kayda değer mühim bir zarar olmasın. Diğer taraftan Alman tıyare filoları Varşova'nın cenubunda bulunan Radom şehrinde de bombalamalardır. Halk takdir edilecek şükrankanlık gösteriyor. Bombardımanlara rağmen kadınların ve çocukların da iştirak ettiği gönüllü kafileleri sığınaklar kazmaya, ilk tedavi yerleri hazırlamaya devam ediyorlar.

Sefarethaneler de hava hücumlarına karşı tertibatlarını bitirmek üzeredirler. Türkiye Büyük elçiliğinin bodrum katı sığınak haline getirilmiştir. Büyük elçiliğimiz, Varşovada bulunan üç yüz kadar Türk vatandaşının hayatile yakından alakadardır.

Bütün umumî seferberliğin ikinci günü idi. Üçer beser dakikalık fasilalarla hareket eden trenler her tarafından cepheye asker taşımaktadırlar. Polonyalıların yurdlarını müdafaa hususunda gösterdikleri gayret anlatılmayacak kadar yüksektir.

NADİR NADI

Avrupa harbi Patlak verdi

Ahşam: 1 Eylül (Savaşkararından)

Bu gün burada sabahleyin erken den Almanya ile Polonya arasında harbin patlak vermiş olduğu, hiç olmazsa ilk cesurca bir basım bulduğuna dair mevkiyeleri inandırıcı bir haber geldi. Almanya'nın Polonyaya sevdi etmiş olduğu 16 madde ile ilgili olarak Alman müdafaa kuvvetleri tarafında bir görüşme yapıldı. İlgili radyo tarafında tekrir olmaktadır ve bu tebliğ dikkate alınarak son günlerde cereyan ediyor gibi görünen müzakerelerin kesin hatta vakum safhalar arz edecek yurtdışı ve buna göre harbin gıtaahı gayriihtimali bir zaruret halinde gelişti bulunduğunu meydana koymuştur. Çok geçmeden haberin hakikaten ispatlanıncı olduğu miyayid haberler de gelmeye başlamıştır. Alman istihbarat Polonyaya üç noktadan taarruz etmişlerdir, büyük şehirler Alman tıyareleri tarafından bombardıman edilmişlerdir. Bu saldırı yarınki «Cumhuriyet» te çıkarılan o zamana kadar alması olanak pek çok haberler, artık Avrupa vaktına başlama olan harbin ilk tebliğini daha etrafı bir surette bildirmiş olacaktır.

Alman istihbarat bürosunun 16 maddede Polonyaya ve İngiltereye bildirilmiş olduğundan bahsiniş tebliğler, İngiltere ve Polonyaya böyle madde bildirilmiş olmadı; zira ne şerh, ne de esas itibarıyla neşirinin o mekte mutabık bulunmadığı da anlaşılıyor. Anlaşılan şudur: Polonyaya haber söylendiği pek iyi bilimsene de bilhassa İngiltere ile Almanya arasında mübahen ve umumî mahiyette bazı müzakereler cereyan etmiştir. Bu müzakerelere şüphesiz Danzig ve Gdynia limanlarından ve belki Krakovia yapılacak bir plebisciteye bahsedilmiştir. Fakat aynı zamanda Almanya tarafından 1918 den sonraki sark hududlarına tahammül olmayan vaziyetlerine de temas edilmiştir. Böylelikle Almanya'nın Varşova mübahenedinde kendisine sark hududları olarak çizilen hatları 1914 teki hallerine ierice etmek istediği girilmek kabul olmalıdır.

YUNUS NADI
(Lafazın 26, 7 sifhen 5 ile)

Dün aldığımız malûmata nazaran Almanyanın Lehistan'da taarruz istikametlerini ve Alman hava kuvvetlerinin faaliyet sahalarını gösterir harita

Leh orduları şiddetle mukavemet ediyor

Leh tebliği
Varşova 1 (s.a.) — Ordu Başkumandanlığı Genelkurmayının 1 numaralı tebliği:
«1 Eylül 1939 sabahı şafaka beraber, beklenmedik hava ve kara kuvvetleri hücumile, Almanlar, evvelce ilân harp yapmadan, arazimize girmişlerdir. Sabah erken yapılan Alman hava faaliyetleri şudur: Alman tıyare kuvvetleri, Polonya arazisinin muhtelif noktalarına muhtelif hücumlar yapmıştır. Alman tıyareleri, Augustow, Novydvok, Ostrov - Mazoviecka, Tezev, Buck, Zambrov, Radomsko, Torun, Tunel, Krakov, Grodno, Trzebinia, Gdynia, Jabło, Tomaszow - Mazowiecki ve Katowice mevkiilerinde bombardıman etmişlerdir. Alman hava kuvvetlerinin bombardıman ettiği şehirlerde, sivil halk arasında ölenler ve yaralananlar vardır. Kutna civarında sivil halkı tah-

İngiltere ve Fransada umumî seferberlik
Çemberlayn, bütün vaziyeti izleyen mühim bir nutuk söyledi
Danzigliler Almanya'ya iltihak ettiler, bitaraf kalıyor, İngilterede bir harp kabinesi kurulacak, Almanvada radyo dinlemek me
Müzakereler için akim kaldı?

London 1 (Husus) — Avam Kamarası bugün saat 18 de fevkalade bir toplantı yapmıştır. Kesil bir halk katalığı parlamentoya giden Baycekl ve Nazirler içinde alıkmıştır.

Çemberlayn'ın mühim nutku
Baycekl Çemberlayn saat 18.05 te kürsüye çıkarak mühim bir nutuk irad etmiştir. Baycekl, müteaddid defalar alıkmış olan nutkuna şu kelimelerle başlamıştır:
«Bugün fazla söz söylemeyeceğim, zira söz söylemek zamanı geçmiştir, hareket etmek zamanı gelmiştir. On sekiz ay evvel harp katan vermemek meuliyetinin bize nazir olmamasına dua ediyorduk. Harbin önünü almak için eldiverim geleni yaptık ve cebir siyasetine devam edildiği takdirde ıddetle mukabele edeceğimiz Almanya'ya her vesile ile açıkça bildirdik. Alman - Leh ihtilâfı müşahane müzakerelerle halledilebilirdi; fakat Hitler, şahı suzum iltihacı dünyayı felâkete sevk etmekte tereddüt etmemiştir.

Müzakereler için akim kaldı?
Almanya ile müzakerelere girişimiz burada size izahat veremeyiştim. I ondua ile Berlin arasında teati edilen gotalar bugün bezav kitab halinde neşredildiği ci belde size muafasal izahat verecek vaziyette bulunuyoruz.

İngiliz hükümeti, ihtilâfın müşahane suretinde hallini temin etmek üzere, müzakereler için akim kaldı.

Ankara 1 (s.a.) — 16 da Reincumbur, I yekü elci Sir Huges F gessen i kabul etmiş Vaktinin burunle 59 lezinde al'okumula nında İngiltere Bı Alhacı Jorj Harre cumhura husul bi etmiştir.

Mesajın mesli «Zah devletle lâmlarını ılığa sattan çok memur lerimiz bu endi rabtalarla birbiri h obuklarını ve zayıf hissetmiş yarm.»

Reincumbur lennin dostane mütebasos ol bele barareli refilerine İllâ cin utrubu ol kış ve İnce lak rabatları lardan ve sun olukları viki elçileri

(Lafazın 26, 7 sifhen 5 ile)

Ek 10. 2 Eylül 1939 Cumhuriyet Gazetesi.

ULUS

ADIMIZ ANDIMIZDİR

Bir hava taşıyıcısına karşı...
İhtilâsın nasıl önlenmesi hakkında...
Ticaret Bakanlığı'nın...
Bakanlar Kurulu'nun...

Cümhurreisimizin Amerikaya mesajı

İnönü dün Ankara radyosunda
Amerikan milletine hitap ettiler

Birleşik Devletlere samimi dostluk rahbitalariyle bağlıyız

"Büyük Amerika milletine, Türkiye
Cümhuriyeti vatandaşlarının en
muhabbetli selâmlarını yollarım."

Milli Şeyhin İsmet İnönü dün saat 20.30'da Ankara Radyosundan Amerikan milletine hitap gümbürdeberi beklenen hitabelerini irtis etmişlerdir. İsmet'in Ankara Büyük Elçisi ve refikası, seferer müvakkatı, Baykâ-
nın dolâsı Rüşdi Şeyhan, Dahiliye Vekili B. Fak Özerk, Gümrük ve
Ticaret Vekili, Hariciye Vekili B. Nevzat Tanrıoğlu, Pratikol Umum
Kâdîsi, Para Yatırım ve Telefon Umum Müdürü de Milli Şeyhinin hi-
tabelerini irtis ettiler. İrtis Radyosunda hitabiyatlarıdır.

Saat 20.30'da seferer hazırlanmış olan hususi programın tahkime
İnönü'nün ve seferer İngilizce bir sömme yapıyor. Bundan sonra Amerikan
ve Türk millî sefererler başı altında seferer dinlenmiştir. Bu müteakip de
saat 20.40'da Cümhurreisimizin İngilizce olarak büyük Amerikan mil-
letine hitabiyatları hitabiyatlarıdır.

Kanaatimce, seferer Türkiye'yi Amerika'ya daha iyi tanıtmak ve iki
millet arasında mevcut dostluk münasebetlerini kuvvetlendirmek için
güzel bir vesile olacak ve bu suretle insanîyetin büyük idealine hizmet
edecektir. Türk vatandaşları bu tanıtmaya yardım eder ve arkadaş dostluğa
bir gaye ile ilâzımını muvaffak olursa, bence arzu edilen netice istihlal
edilecektir ve bu Türk evleri vazifelerini layıkıyla görmüş olurlar.

Biz, Türkler, milletler arasında sulh ve iyi geçiminin çok samimi
münasebeti. Kaldığı noktaya en evel ve candan ilihak etmek. Asıl idealimize
çok önem veren Türk inkılabı, bize, cümhuriyet rejimini ve insanîyetin
ve insanîyetin, memleket içinde ve dışında, verimli çalışmalarını getir-
miştir. Türk inkılabından evel memleketimizin bütün komünalitesi ihlâkî-
leşmişti. Bugün bütün komünalitemiz ihlâkîleşmiş bir haldeyiz. O halde,
nasya milletlerarası dostluk münasebetleri aktetik. Asıl ruhlu Birleşik Ame-
rika Devletlerine, coğrafî bakımdan Amerika bize uzak olmasın. Rağ-
men, samimi dostluğun kuvvetli rahbitalariyle bağlıyız. Milletlerin birbir-
ine sevgi ve saygı ile münasebetleri ihlâkîleşmiş ve nimetleri, en par-
lak şekilde gösteren memleketlerimizdir. Milletlerin bir-
birine sevgi ve saygı ile münasebetleri ihlâkîleşmiş ve nimetleri, en par-
lak şekilde gösteren memleketlerimizdir. Milletlerin bir-
birine sevgi ve saygı ile münasebetleri ihlâkîleşmiş ve nimetleri, en par-
lak şekilde gösteren memleketlerimizdir.

Çokça, seferer memleketin için ayvadır bugünde, bütün Türkiye
Amerika'ya bütün emniyeti ve sevgiyi sunar. Yurttaşlarımızın
duygularını aksettirdiğine emîn olarak söylüyorum: Büyük Amerika
milletine, Türkiye cümhuriyeti vatandaşlarının en muhabbetli selâmlarını
yollarım.

Mesaj, Mesaj Cemal'in idaresinde Türk mübâriği ve Riyaseticilik
Piyonierleri Okulu'nun vasfından klasik bir parçaları alınmış takip et-
miştir.

İnönü seferer mübâriğin başına gelmiş, programın bitimini söylemiş ve
Amerikalı dinleyicilere vadi vermiştir.

Cümhurreisimiz, Amerika'ya hitaben mesajlarını okuyorlar

Cümhurreisimiz Amerika Büyük Elçisiyle konuşurlar

B. Bonne bir nutuk verdi

"İmparatorluğumuz
kimse dokunamaz!"
Gordon, 26 a.s. — Hariciye Naz-
rı Bönne, Gordon mübâriği Mahal'in
daveti üzerine radikal seferer: fele-
(Sona 4 inci sayfa)

Müsbet neticeler

F. R. ATAY
Balkanlarda anlaşma hazırlığı,
hususi konferanslarla başlamış-
tır. İhtilâkî münasebetler, seferer
anlaşma komitesinin ayrıntı
faaliyetlerini kuvvetlendiren ve gü-
müllendiren emillerinde başında da
Basın ve Ekonomi konferansları
geliyor. Balkan gazetecileri, ge-
çen seferer, İstanbul'da itihâc-
larla birlikte toplanmışlar. Kon-
feransımız bu defa da Bükreş'te
Dış Bakanlar içtimalına rast-
geldi.

General Nesbitt dün Ankaradan hareket etti

İngiliz İtibarât Dairesi Müdürü
Muvakkil General F. Nesbitt dün
yanında mübârikları deniz birha-
pısı Aziz ve İngiliz sefererini at-
tıkları buldu. İstanbul'a gel-
mişlerdir. İngiliz İtibarât Dairesi
Müdürü General Nesbitt, bugün
İstanbul'da sefererini at-
tıkları buldu. İstanbul'a gel-
mişlerdir. İngiliz İtibarât Dairesi
Müdürü General Nesbitt, bugün
İstanbul'da sefererini at-
tıkları buldu. İstanbul'a gel-
mişlerdir.

Hariciye Vekilimiz dün Atina'ya geldi

B. Saracoğlu diyor ki: "Buraya bu memleketin bir vatandaşı gibi ve bizzat kendi memleketime gelir gibi geliyorum"

Hariciye Vekilimiz Şükrü Saracoğlu Bükreş'te, Balkan Antantı
Hariciye Nazırlarıyla bir arada

Selânik, 26 a.s. — Anadolu Ajansı'nın hususi muhabirinden:
Dün gece saat 10.45'te Hariciye Vekili Saracoğlu, refikası ve
bersherindeki zevat ile birlikte Belgrad'dan Selânik'e gelmiştir.

Hariciye Vekilimizin bu defa Selâ-
nik konsolosluğu ile Metakos'un hususi
kâdîsi Metakos, Selânik'te umumî
valisi, Atina sefererini Rügen Eğret
Önaydın, üniversite rektörü, Türk
kolonisi ve Balkan antantı komisyon-
ları selâmlamışlardır.

Tren saat 11.25'te Atina'ya hare-
ket etti. Metakos ile Rügen Eğret
Önaydın aynı trenle gittiklerdir.
Tazihâret, son derece canlı ol-
(Sona 4 inci sayfa)

Yeni İngiliz Büyük Elçisi bugün geliyor

İstanbul, 26 (Telefonla) — İngil-
ze'nin yeni Ankara büyük elçisi Sir
Hugh Knatchbull Hugesson bugün
sefererine gelmiş ve Milli Şeyhinin i-
timatnamesini takdim etmek üzere An-
karalı İktisadiye doğrusu Ankara'
ya hareket etmiştir. Büyük elçinin in-
kılbal ve teyidiinde birçok zevat bu-
lunmuştur.
(Sona 4 inci sayfa)

Amerika Millî Marşıyla İstiklâl Marşını dinliyor.

IRFAN BİLİK EMLAKCI
İSTANBUL LALİSİT 218

TAN

CUMARTESİ 1945 YILI 10 EKİM 1945
BURSA PAZARI HASAN HOSRİO MAHİRİSİ MAZİM SİPAMİOĞLU

BURSA PAZARI
HASAN HOSRİO MAHİRİSİ
MAZİM SİPAMİOĞLU
Bursa Müftüleri Başkanları Kurul

Avrupanın İstikbali Londra Konferansında Belli Olacak

Barnes, Molotof, Bidault ve Vang Chiech Pazar Günü Londra'da Bulunacaklar

Diğ İşleri Bakanları Konferansı Pazartesiye Toplanıyor

Bükrü'düğüne Göre, İtalyan Sülh Andlaşması İçin Fransa ile İtalye Arasında Görüş Ayrılığı Yok, Trieste Ve 12 Ada Mesellerinin Halli İşi Çok Çetin Olacak

YUNANISTANDA Ve Bulgaristanda Durum

Yunan Sağı ve Sol Cephesinin Arasındaki Husumun Mühimmediyen Artan Bir Tahliha Halinde Buluyor

Tımar Mahkemelerine Göre, Mükemmeli Olanlar Kanunlara Kadar Görmeyeceği Tutanaklar'da Seçim Değiği, Seçim Hazırlıkları Bile Yapılmamış

Demokrasiden Ne Anlıyoruz?

M. Zekeriyâ SERTEL

Birinci Dünya Savaşı'ndan beri dünya tarihinde hiçbir zaman demokrasi kavramı bu kadar geniş ve derin bir şekilde tartışılmamış ve tartışılmaya devam etmektedir. Demokrasi kavramı, insanlık tarihi boyunca her zaman var olmuştur. Ancak modern anlamda demokrasi kavramı, 17. yüzyıldan itibaren şekillenmeye başlamıştır. Demokrasi, halkın iktidarı elinde tutması ve halkın iradesine göre yönetilmesi demektir. Demokrasi, insanın insanla ilişkilerinde en yüksek değerdir. Demokrasi, insanın insanla ilişkilerinde en yüksek değerdir. Demokrasi, insanın insanla ilişkilerinde en yüksek değerdir.

Çekoslovakya HUDUTLARINDA Tashiş İstiyor

Prag'da 20 Eylül - Çekoslovakya hükümeti, Polonya ile sınır bölgelerinde tashiş istiyor. Çekoslovakya hükümeti, Polonya ile sınır bölgelerinde tashiş istiyor. Çekoslovakya hükümeti, Polonya ile sınır bölgelerinde tashiş istiyor.

Irak Kralı Nâbilin Ayn Onbeşinde Geliyor

Bağdat'ta 20 Eylül - Irak Kralı Nâbilin Ayn Onbeşinde geliyor. Irak Kralı Nâbilin Ayn Onbeşinde geliyor. Irak Kralı Nâbilin Ayn Onbeşinde geliyor.

Normal Hayata Dönülmek Üzere

Olgunlaşmış Tedbirlerin Kaldırılmasına Frensiş İhtiyarlarıyla Karar Verildi

Yaşlı Kurulların Çetvirmelerine Başlayacak

Paris'te 20 Eylül - Normal hayata dönülmek üzere. Olgunlaşmış tedbirlerin kaldırılmasına frensiş ihtiyarlarıyla karar verildi. Yaşlı kurulların çetvirmelerine başlayacak.

İran Başbakanının Demecine Göre Müttefik Askerlerin İranda Bulunuşu Bir İşgal Değildir

Peert - Harbour Mes'ulleri Cezalandırılacak

DIKKAT! - Haksız Kararlarla Halkı Mutazarrretmişim

Teheran'da 20 Eylül - İran Başbakanının demecine göre. Müttefik askerlerin İranda bulunuşu bir işgal değildir. Peert - Harbour mes'ulleri cezalandırılacak.

ŞEKER Bayramı

Şeker bayramı, Türkiye'de her yıl 20 Eylül'de kutlanır. Şeker bayramı, Türkiye'de her yıl 20 Eylül'de kutlanır. Şeker bayramı, Türkiye'de her yıl 20 Eylül'de kutlanır.

Japon Teslim Vesikası Truman'a Verildi

Washington'da 20 Eylül - Japon teslim vesikası Truman'a verildi. Japon teslim vesikası Truman'a verildi. Japon teslim vesikası Truman'a verildi.

ORTAŞARK MESELELERİ Londra'da Görüşülüyor

Birçok Milletlerin Menfaatleri Bulunan Ortasarkta İngiltere Müsterek Bir Siyaset Takip Etmek Arzuunda

AMERIKAN KONGRESİ AZALARI

Washington'da 20 Eylül - Ortasark meseleleri Londra'da görüşülüyor. Birçok milletlerin menfaatleri bulunan ortasarkta İngiltere müsterek bir siyaset takip etmek arzuunda.

İstanbul'da 20 Eylül - Ortasark meseleleri Londra'da görüşülüyor. Birçok milletlerin menfaatleri bulunan ortasarkta İngiltere müsterek bir siyaset takip etmek arzuunda.

Washington'da 20 Eylül - Amerikan kongresi azaları. Birçok milletlerin menfaatleri bulunan ortasarkta İngiltere müsterek bir siyaset takip etmek arzuunda.

Ek 12. 8 Eylül 1945 Tan Gazetesi

İngilizler Adis-Abeba'ya zaptettiler
Adigrat şehri de zaptedildi
Musavyva dogru ingiliz ilerleyisi devam ediyor

Trablusgarp cephesinde vaziyet iyi
İngiliz kitaları vaziyete hakim
General Wavell icap eden tedbirleri alacak

Kahire, 6 a.s. — İngilizler Adis-Abeba'ya zaptettiler. Adigrat şehri de zaptedildi. Musavyva doğru İngiliz ilerleyisi devam ediyor.

Balkanlar muharebesi başlamıştır
Fahri Rıfkı ATAY
Alman kitaları dün sabah Yunanistan ve Yugoslavya hudutlarını geçmiştir.

Dün sabah Balkanlarda harp başladı
İngiltere ihtiyat tedbirlerini vaktinde aldı

İngiliz kitaları Adigrat'a vardılar
Musavyva doğru İngiliz ilerleyisi devam ediyor.

Alman kitaları dün sabah Yunanistan ve Yugoslavya hudutlarını geçmiştir. Balkanlar muharebesi henüz başlamış değildir. Alman kitalarının Yunanistan ve Yugoslavya hudutlarını geçmesi, Alman genelkurmayının emri altında Yugoslavya alaylarına serkötmeğe razı olmayan Macaristan, sonazı adanaz, igali emrivakine uğramıyordur. Kral Teledik'in antiharı takip eden bu hadise, nihileri zu hakikat üzerinde düşünmeğe davet eder. Güne, müharre davası lehine ve Anglo-Saksonlar alayhine harbe girmeğe, yahut, igali edilmektedir.

Yunan Kralı S. M. Yorgi Yunanistan kahramanca bir mukavemet gösteriyor

Yugoslavya'ya her yardım yapacak

Yugoslavya'ya karşı alman hava kuvvetleri faaliyete geçtiler

İngiliz kitaları Adigrat'a vardılar

Struma vâdisinde Almanlar ağır zayıt verdiler

Bütün elen ileri kitaları sıkı suretle tutunuyorlar

Fon Ribbentrop'un gazetecilere beyanları

Dün iki defa Belgrad'a hava akını yapıldı

Belgrad harp takdirinde açık şehir ilân edilmişti...

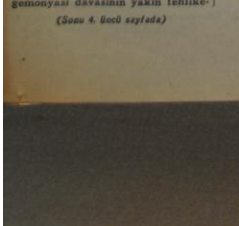
Alman, 6 a.s. — Yunan ordusu ile sızdıran bir teliği, bugün saat 5.15 ta Bulgaristan'daki alman kitalarının. Yunan ve Sakon Makronya hududundaki Yunan kitalarına hücum etmişlerdir. Tebliği Yunan ordusunun vatan topraklarını müdafaa etmiş ilâve etmektedir.

Berlin, 6 a.s. — D.N.B. Harbiye nazırı B. von Ribbentrop matbuat muhabirlerine yaptığı beyanatta bulunmuştur. "İngiltere Avrasya'ya harp, yarı bir çayırz kışınca kantınamaktadır. Balkanlara mühim miktarda İngiliz kitaları göndermiştir. Daubertone ve Anshilmon ritimlerinden sonra İngiltere harbi tekerar Avrupa kıtasına getirmek tepehâdâdadır. Alınca kile bir hükümet ve Belgrad'a serp saykışılardan müvâzih bir güncere beğitilecektir. Yunanistan ve Yugoslavya'ya Almanya ile İtalya'nın (Soru 4 üncü sayfa)

Berlin, 6 a.s. — D.N.B. Harbiye nazırı B. von Ribbentrop matbuat muhabirlerine yaptığı beyanatta bulunmuştur. "İngiltere Avrasya'ya harp, yarı bir çayırz kışınca kantınamaktadır. Balkanlara mühim miktarda İngiliz kitaları göndermiştir. Daubertone ve Anshilmon ritimlerinden sonra İngiltere harbi tekerar Avrupa kıtasına getirmek tepehâdâdadır. Alınca kile bir hükümet ve Belgrad'a serp saykışılardan müvâzih bir güncere beğitilecektir. Yunanistan ve Yugoslavya'ya Almanya ile İtalya'nın (Soru 4 üncü sayfa)

D.N.B. Harbiye nazırı B. von Ribbentrop matbuat muhabirlerine yaptığı beyanatta bulunmuştur. "İngiltere Avrasya'ya harp, yarı bir çayırz kışınca kantınamaktadır. Balkanlara mühim miktarda İngiliz kitaları göndermiştir. Daubertone ve Anshilmon ritimlerinden sonra İngiltere harbi tekerar Avrupa kıtasına getirmek tepehâdâdadır. Alınca kile bir hükümet ve Belgrad'a serp saykışılardan müvâzih bir güncere beğitilecektir. Yunanistan ve Yugoslavya'ya Almanya ile İtalya'nın (Soru 4 üncü sayfa)

Berlin, 6 a.s. — D.N.B. Harbiye nazırı B. von Ribbentrop matbuat muhabirlerine yaptığı beyanatta bulunmuştur. "İngiltere Avrasya'ya harp, yarı bir çayırz kışınca kantınamaktadır. Balkanlara mühim miktarda İngiliz kitaları göndermiştir. Daubertone ve Anshilmon ritimlerinden sonra İngiltere harbi tekerar Avrupa kıtasına getirmek tepehâdâdadır. Alınca kile bir hükümet ve Belgrad'a serp saykışılardan müvâzih bir güncere beğitilecektir. Yunanistan ve Yugoslavya'ya Almanya ile İtalya'nın (Soru 4 üncü sayfa)

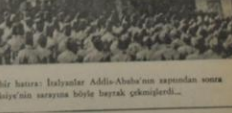
Yunan elzoz askerleri bir teftişte

Yugoslavya Sovyetlerle bir dostluk ve ademiticavüz paktı imzaladı

Belgrad harp takdirinde açık şehir ilân edilmişti...

Belgrad harp takdirinde açık şehir ilân edilmişti...

İrak'ta vaziyet
Bağdadda sükknet hüküm sürüyor

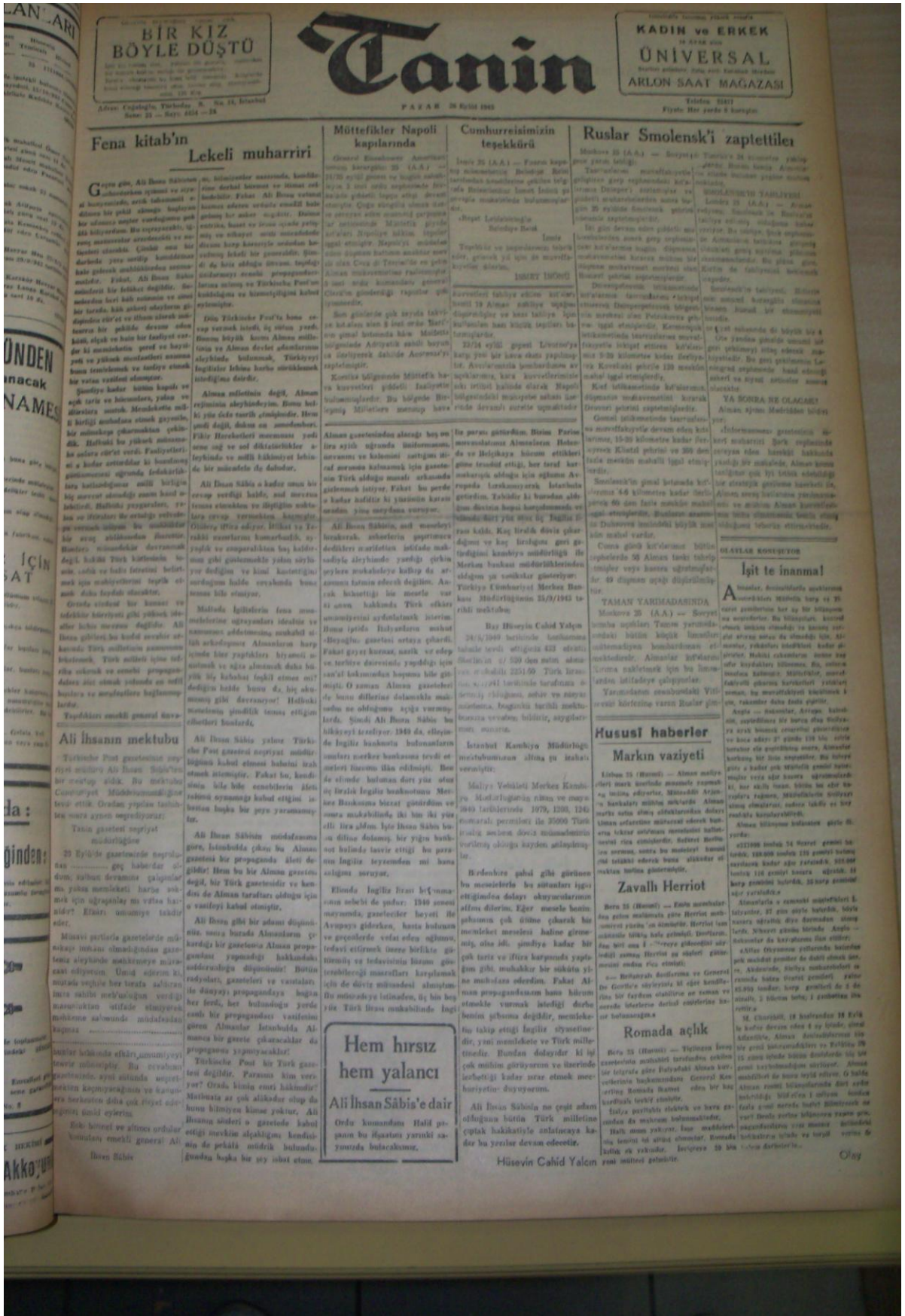
Tarihî karpın bir hatıra: İtalyanlar Adis-Abeba'nı serpmadan sonra Hulle İtalyanların serpmeye kelle hayrak okuyupları...

AMERİKA KIZILDE HARPİSİ ALDID
Balkanlara harp malzem gönderebilecek

Washington, 6 a.s. — O.H. Kızılde Harbiye nazırı B. Hull, Balkanlar muharebesinde Almanya'nın harp malzemelerini Yunanistan'a göndermek üzere bir karar almıştır. Bu kararın uygulanması için Yunanistan'ın harp malzemelerini Yunanistan'a göndermek üzere bir karar almıştır. Bu kararın uygulanması için Yunanistan'ın harp malzemelerini Yunanistan'a göndermek üzere bir karar almıştır.

Amerika Harbiye Nazırı B. Hull

EK 15: 26 Eylül 1943 Tanin Gazetesi

LAN'ARI... Bir kız böyle düştü... Fena kitabın Lekeli muharriri... Müttfikler Napoli kapılarında... Cumhuriyetimizin teşekkürü... Ruslar Smolenski'yi zaptettiler... Markin vaziyeti... Zavallı Herriot... Romada açlık... Hem hirsiz hem yalancı... Ali İhsan Sâbi's'e dair... Hüsrev Cahid Yalçın

BİR KIZ BÖYLE DÜŞTÜ... Bir kızın fotoğrafı ve başlık.

Tanin... FAKAR 26 Eylül 1943

KADIN VE ERKEK... ÜNİVERSAL... ARLON SAAT MAĞAZASI

Fena kitabın Lekeli muharriri

Göçer gibi, Ali İhsan Sâbi'nin... Fena kitabının muharriri...

Ali İhsan Sâbi'nin... Fena kitabının muharriri...

Ali İhsan Sâbi'nin... Fena kitabının muharriri...

Ali İhsan Sâbi'nin... Fena kitabının muharriri...

Ali İhsan Sâbi'nin... Fena kitabının muharriri...

Müttfikler Napoli kapılarında

General Eisenhower Amerika... Müttfiklerin Napoli'ye girmesi...

Ali İhsan Sâbi'nin... Müttfiklerin Napoli'ye girmesi...

Ali İhsan Sâbi'nin... Müttfiklerin Napoli'ye girmesi...

Ali İhsan Sâbi'nin... Müttfiklerin Napoli'ye girmesi...

Ali İhsan Sâbi'nin... Müttfiklerin Napoli'ye girmesi...

Cumhuriyetimizin teşekkürü

İnce 25 (A.A.) — Fena kitap... Cumhuriyetimizin teşekkürü...

Ali İhsan Sâbi'nin... Cumhuriyetimizin teşekkürü...

Ali İhsan Sâbi'nin... Cumhuriyetimizin teşekkürü...

Ali İhsan Sâbi'nin... Cumhuriyetimizin teşekkürü...

Ali İhsan Sâbi'nin... Cumhuriyetimizin teşekkürü...

Ruslar Smolenski'yi zaptettiler

Smolenski 25 (A.A.) — Ruslar... Smolenski'nin düşmesi...

Ali İhsan Sâbi'nin... Smolenski'nin düşmesi...

Ali İhsan Sâbi'nin... Smolenski'nin düşmesi...

Ali İhsan Sâbi'nin... Smolenski'nin düşmesi...

Ali İhsan Sâbi'nin... Smolenski'nin düşmesi...

Markin vaziyeti

Markin 25 (Hesab) — Ali İhsan... Markin'in vaziyeti...

Ali İhsan Sâbi'nin... Markin'in vaziyeti...

Ali İhsan Sâbi'nin... Markin'in vaziyeti...

Ali İhsan Sâbi'nin... Markin'in vaziyeti...

Ali İhsan Sâbi'nin... Markin'in vaziyeti...

Zavallı Herriot

Herriot 25 (Hesab) — Fena kitabı... Herriot'un durumu...

Ali İhsan Sâbi'nin... Herriot'un durumu...

Ali İhsan Sâbi'nin... Herriot'un durumu...

Ali İhsan Sâbi'nin... Herriot'un durumu...

Ali İhsan Sâbi'nin... Herriot'un durumu...

Romada açlık

Roma 25 (Hesab) — İtalyanlar... Romadaki açlık...

Ali İhsan Sâbi'nin... Romadaki açlık...

Ali İhsan Sâbi'nin... Romadaki açlık...

Ali İhsan Sâbi'nin... Romadaki açlık...

Ali İhsan Sâbi'nin... Romadaki açlık...

Hem hirsiz hem yalancı... Ali İhsan Sâbi's'e dair

Ordu komutanı Halil paşanın... Hem hirsiz hem yalancı...

Ali İhsan Sâbi'nin... Hem hirsiz hem yalancı...

Yazan: **Ahmet Emin YALMAN**
18 HAZİRAN 1942

VATAN

DOĞRUYA DOĞRU İSRAFE İGAL

YENİ TEFRIKAMIZ
Saadet için

Suikast suçluları mahkûm oldular

1953 İSTANBUL ≡ SERGİSİ ≡

İstanbulun fethi, vicdan
 hürriyetinin bir zaferidir

**Bütün insanları, bu günü bi-
 zimle kutlamaya çağırmalı**

Yazan: **Ahmet Emin YALMAN**

1953 yılı... İstanbulun fethi... vicdan hürriyetinin bir zaferidir... Bütün insanları, bu günü bizimle kutlamaya çağırmalı... Yazan: Ahmet Emin YALMAN

Aleutien adaları açıklarında

Şiddetli bir deniz muharebesi oluyor

Bir Japon kruvazörü batırıldı

Japonya bir Çin petrol rafinerisini işgal etti

Libyada vazivet

Almanlar Seyidi Rezaka doğru ilerliyorlar

Elzem bölgesinde iki şiddetli Alman hücumu püskürtüldü

Mihver kuvvetleri Egipteyi geçiyorlar

Almanlar Seyidi Rezaka doğru ilerliyorlar... Elzem bölgesinde iki şiddetli Alman hücumu püskürtüldü... Mihver kuvvetleri Egipteyi geçiyorlar

Sivastopol dayanıyor

Almanlar Sibirya kale-sini aldılar

Harok cephesinde Ruslar tesarrüf geçtiler

Timonşevski ordularına vaziyet sağlandı

Almanlar Sibirya kale-sini aldılar... Harok cephesinde Ruslar tesarrüf geçtiler... Timonşevski ordularına vaziyet sağlandı

ÂDİLÂNE KARAR DÜN VERİLDİ

Kornilof, Pavlof yirmişer seneye mahkûm edildi

Süleymanla Abdurrahman da onar sene hapis yatacak

Bir hafta müddetle tahkikatı tamamlandı... Ankara 17 Haziran 1942

18 saat ağır hapis mahkûm oldu... Petrol

Karar, kabiletimiz olmak üzere itt.fakla verildi

Ankara 17 Haziran 1942... Ankara 17 Haziran 1942

18 saat ağır hapis mahkûm oldu... Karar

18 saat ağır hapis mahkûm oldu... Karar

18 saat ağır hapis mahkûm oldu... Karar

18 saat ağır hapis mahkûm oldu... Karar

Edirne - Sofya yolu açıldı

Edirne ve Sofyaya ilk trenler dün kalktı

Dün sabah Edirneye hareket eden ilk tren ve Sofya'ya... Edirne ve Sofyaya ilk trenler dün kalktı

Petenin mesajı

Mareşal ümidini kaybetmemiş

Fransanın kendini bulacağına emin bulunuyor

Ankara'ya inen tayyareciler

Amerikan tayyarecileri Gazi'ye gittiginde misafir edildiler

Kahraman ordumuza katılan subaylar

Topçu alış okulundan mezun subaylarımıza dün merasimle diplomaları verildi

Meraklı bir röportaj serisi

Devlet memurları... Meraklı bir röportaj serisi

EK 16: Vatan Gazetesi 18 Haziran 1942

TAN

SON HABERLER

Türk - Alman Ticareti

Bir İngiliz Gazetesi İngilterenin Türkiyeden Fazla Mubayaatta Bulunmakta Acele Etmesini Tavsiye Ediyor

Londra, (Economist gazetesi) "Türkiye ile Mihver" serlevhası ile yazdığı bir yazıda Türkiye - Almanya ticaretinden bahsederek iki taraf arasındaki muamelenin dünya fiyatlarıyla pek alakalı olmadığını, bu yüzden diğer devletlerin Almanya ile rekabet edemediklerini anlattıktan sonra yazısına şu şekilde devam ediyor:

"Almanya, Türk mallarını dünya piyasasından yüzde altmış nisbetinde yüksek fiyatla alıyor ve kendi mallarını yüzde otuz nisbetinde yüksek fiyatla satıyor.

Bu vaziyet Türkiye için bir dereceye kadar kazançlı ve Almanya için zararlı görünmektedir. Fakat Türkiyeyi Alman ticaretine bağlayan âmil, bu kazanç değildir. Türkiye iç piyasasında fiyatlar derecesinde hariçte başka müşteriler bulamamaktadır. Türkiye hükümeti de geniş ölçüde fiyat deflasyonu ile karşılaşmak istemiyor.

1938 rakamlarına göre vaziyet şu merkezdedir:

	Türk İhrası
Almanya, Avusturya ve Çekoslovakyanın Türkiyeden satın aldıkları malların değeri:	69,000,000
Bunların dünya piyasası fiyatı değeri:	43,000,000

Almanyanın verdiği fazlalık: 26,000,000
Türkiyenin Almanyadan aldığı malların bedeli: 77,000,000
Bu Alman mallarının dünya piyasası fiyatı değeri: 59,000,000
Türklerin verdikleri fark: 18,000,000
Türkiyenin lehindeki fark: 8,000,000

Demek Almanların Türk - Alman ticaretine yaptığı yardım sekiz milyon Türk lirası tutmaktadır.

Türk - Alman ticaretinde son günlerde görülen fazlalık, Almanyanın genişlemesi yüzündendir. (1938) e ait rakamlar şöyledir:

	Türkiyeden ihracat	Türkiyeye ithalât
Almanya	yüzde 47	42,9
Avusturya	0,5	1,2
Çekoslovakya	3,9	3,4

Bütün bu rakamlardan Alman iktisadî nüfuzunun ve bunun siyasî neticelerinin 1,500,000 İngiliz lirası mukabilinde bertaraf edileceği anlaşılıyor. Fakat teşkilâta ihtiyaç vardır. İngilterenin Türkiyeden fazla mübayaalar yapması zaruridir, ve bu da süratle yapılmalıdır.

Varlık Vergisini Ödemeyenler İçin

Çalıştırma Talimatnamesi Bugünlerde Çıkarılıyor

Zigana Dağları ile Kars Demir Yolu Üzerinde Tertibat Alınıyor

Bu yılın harp hareketleri ne dair

1943 başında teşekkül edecek olan ve inşaatı başlatılmaya başlanacak olan Müttefiklerin ve onların harp müesseselerinin mühendislik ve teknik kadrolarını harp planları ne alakalıdır?

Yazarı: ABDİN DAVER

İtalya Kralı Sicilyada Teftişler Yaptı

Adada yeni tabkimat yapıldığı sanılıyor

"Sicilya Avrupa'nın kalbidir"

Ruslar Rostofa Doğru İki Kol Halinde İlerliyor

Rostofun Şimal ve Cenub Yanında Yeni Terakiller Kaydedildi

Stalingrad Koridorunda

Alman tümenlerinin durumu nazikleşiyor

Moskova 7 (A.A.) - Sovyet güçleri, Rostofa doğru iki kol halinde ilerliyor. Rostofun şimal ve cenub yanında yeni terakiller kaydedildi. Stalingrad koridorunda Alman tümenlerinin durumu nazikleşiyor.

Gençler 7 (A.A.) - Rostofa doğru iki kol halinde ilerliyor. Rostofun şimal ve cenub yanında yeni terakiller kaydedildi. Stalingrad koridorunda Alman tümenlerinin durumu nazikleşiyor.

BORÇLU MÜKELLEFLER

Beseryüz kişilik ekipler halinde geçitleri kardan temizleyecekler

2,5 Lira yevmiyenin 125 kuruşu Torç, mütebakicisice işe masrafları a karşılık tutulacak

Şili Hükümeti

Yakında Mihver ile münasebetini kescek

Moskova 7 (A.A.) - Şili hükümeti, Mihver ile münasebetini kesmek için karar almıştır. Şili hükümeti, Mihver ile münasebetini kesmek için karar almıştır. Şili hükümeti, Mihver ile münasebetini kesmek için karar almıştır.

Gl. Jiro Dakarda bir nutuk söyledi

General, Fransızları birleştirmeğe davet etti ve Almanyanı mağlup edileceğine emin olduğunu bildirdi

Dakar umumî va'isi "Beşbin senega lütte fikirle birleşmeğe hazır, di"

Moskova 7 (A.A.) - General Jiro Dakarda bir nutuk söyledi. General, Fransızları birleştirmeğe davet etti ve Almanyanı mağlup edileceğine emin olduğunu bildirdi. Dakar umumî va'isi "Beşbin senega lütte fikirle birleşmeğe hazır, di".

Ruzvelt'in Kongreye Mesajı

"Bu yıl Berline ve Romaya giden yollarda ilerlemiş olacağız,"

Ruzvelt yakında Japonya'nın bombalanacağını, Aldenizin cenu-undan m hver askerlerinin alınacağını, Avrupa'ya ihraç yapılacağını, Mihver devletlerin n sihaşsız olduğunu açıkladı.

Karadenizde feci bir deniz kazası

Bir Motor battı. 22 kişi boğuldu, 44 kişi kurtarıldı

Moskova 7 (A.A.) - Karadenizde bir deniz kazası meydana geldi. Bir motor battı. 22 kişi boğuldu, 44 kişi kurtarıldı.

Mister A. Eden

Yakında Amerika'ya giderek Ruzvelt'e İngiliz görüşünü anlatacak

Moskova 7 (A.A.) - İngiltere'nin dış bakanı A. Eden, yakında Amerika'ya giderek Ruzvelt'e İngiliz görüşünü anlatacak.

Yahudiler için yeni bir karar

Frans da yahudiler hüviyet cüzdenlerinde damga vururacak

Moskova 7 (A.A.) - Fransız hükümeti, yahudiler için yeni bir karar almıştır. Fransız hükümeti, yahudiler için yeni bir karar almıştır.

Yeni bir keşif

Yanmayan Pilot elbisesi icad edildi

Moskova 7 (A.A.) - Yeni bir keşif yapıldı. Yanmayan Pilot elbisesi icad edildi.

İngiliz Harbiye Naziri Eden

Ahaz, 7 (Güney gazetesi) - İngiltere'nin harbiye naziri Eden, yeni bir keşif yaptı. Yanmayan Pilot elbisesi icad edildi.

Yeni Bomba

İngilizler frans otomatik bomba yaptı

Moskova 7 (A.A.) - İngilizler Fransızlara otomatik bomba yaptı.

4 Eylül 1941
Çarşamba
Cilt VII - No. 1190

M. H. 2.00 Yeni Sabah

GÜNLÜK SİYASİ HALK GAZETESİ

İDARE YERİ
Marmarosa 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100. 101. 102. 103. 104. 105. 106. 107. 108. 109. 110. 111. 112. 113. 114. 115. 116. 117. 118. 119. 120. 121. 122. 123. 124. 125. 126. 127. 128. 129. 130. 131. 132. 133. 134. 135. 136. 137. 138. 139. 140. 141. 142. 143. 144. 145. 146. 147. 148. 149. 150. 151. 152. 153. 154. 155. 156. 157. 158. 159. 160. 161. 162. 163. 164. 165. 166. 167. 168. 169. 170. 171. 172. 173. 174. 175. 176. 177. 178. 179. 180. 181. 182. 183. 184. 185. 186. 187. 188. 189. 190. 191. 192. 193. 194. 195. 196. 197. 198. 199. 200. 201. 202. 203. 204. 205. 206. 207. 208. 209. 210. 211. 212. 213. 214. 215. 216. 217. 218. 219. 220. 221. 222. 223. 224. 225. 226. 227. 228. 229. 230. 231. 232. 233. 234. 235. 236. 237. 238. 239. 240. 241. 242. 243. 244. 245. 246. 247. 248. 249. 250. 251. 252. 253. 254. 255. 256. 257. 258. 259. 260. 261. 262. 263. 264. 265. 266. 267. 268. 269. 270. 271. 272. 273. 274. 275. 276. 277. 278. 279. 280. 281. 282. 283. 284. 285. 286. 287. 288. 289. 290. 291. 292. 293. 294. 295. 296. 297. 298. 299. 300. 301. 302. 303. 304. 305. 306. 307. 308. 309. 310. 311. 312. 313. 314. 315. 316. 317. 318. 319. 320. 321. 322. 323. 324. 325. 326. 327. 328. 329. 330. 331. 332. 333. 334. 335. 336. 337. 338. 339. 340. 341. 342. 343. 344. 345. 346. 347. 348. 349. 350. 351. 352. 353. 354. 355. 356. 357. 358. 359. 360. 361. 362. 363. 364. 365. 366. 367. 368. 369. 370. 371. 372. 373. 374. 375. 376. 377. 378. 379. 380. 381. 382. 383. 384. 385. 386. 387. 388. 389. 390. 391. 392. 393. 394. 395. 396. 397. 398. 399. 400. 401. 402. 403. 404. 405. 406. 407. 408. 409. 410. 411. 412. 413. 414. 415. 416. 417. 418. 419. 420. 421. 422. 423. 424. 425. 426. 427. 428. 429. 430. 431. 432. 433. 434. 435. 436. 437. 438. 439. 440. 441. 442. 443. 444. 445. 446. 447. 448. 449. 450. 451. 452. 453. 454. 455. 456. 457. 458. 459. 460. 461. 462. 463. 464. 465. 466. 467. 468. 469. 470. 471. 472. 473. 474. 475. 476. 477. 478. 479. 480. 481. 482. 483. 484. 485. 486. 487. 488. 489. 490. 491. 492. 493. 494. 495. 496. 497. 498. 499. 500. 501. 502. 503. 504. 505. 506. 507. 508. 509. 510. 511. 512. 513. 514. 515. 516. 517. 518. 519. 520. 521. 522. 523. 524. 525. 526. 527. 528. 529. 530. 531. 532. 533. 534. 535. 536. 537. 538. 539. 540. 541. 542. 543. 544. 545. 546. 547. 548. 549. 550. 551. 552. 553. 554. 555. 556. 557. 558. 559. 560. 561. 562. 563. 564. 565. 566. 567. 568. 569. 570. 571. 572. 573. 574. 575. 576. 577. 578. 579. 580. 581. 582. 583. 584. 585. 586. 587. 588. 589. 590. 591. 592. 593. 594. 595. 596. 597. 598. 599. 600. 601. 602. 603. 604. 605. 606. 607. 608. 609. 610. 611. 612. 613. 614. 615. 616. 617. 618. 619. 620. 621. 622. 623. 624. 625. 626. 627. 628. 629. 630. 631. 632. 633. 634. 635. 636. 637. 638. 639. 640. 641. 642. 643. 644. 645. 646. 647. 648. 649. 650. 651. 652. 653. 654. 655. 656. 657. 658. 659. 660. 661. 662. 663. 664. 665. 666. 667. 668. 669. 670. 671. 672. 673. 674. 675. 676. 677. 678. 679. 680. 681. 682. 683. 684. 685. 686. 687. 688. 689. 690. 691. 692. 693. 694. 695. 696. 697. 698. 699. 700. 701. 702. 703. 704. 705. 706. 707. 708. 709. 710. 711. 712. 713. 714. 715. 716. 717. 718. 719. 720. 721. 722. 723. 724. 725. 726. 727. 728. 729. 730. 731. 732. 733. 734. 735. 736. 737. 738. 739. 740. 741. 742. 743. 744. 745. 746. 747. 748. 749. 750. 751. 752. 753. 754. 755. 756. 757. 758. 759. 760. 761. 762. 763. 764. 765. 766. 767. 768. 769. 770. 771. 772. 773. 774. 775. 776. 777. 778. 779. 780. 781. 782. 783. 784. 785. 786. 787. 788. 789. 790. 791. 792. 793. 794. 795. 796. 797. 798. 799. 800. 801. 802. 803. 804. 805. 806. 807. 808. 809. 810. 811. 812. 813. 814. 815. 816. 817. 818. 819. 820. 821. 822. 823. 824. 825. 826. 827. 828. 829. 830. 831. 832. 833. 834. 835. 836. 837. 838. 839. 840. 841. 842. 843. 844. 845. 846. 847. 848. 849. 850. 851. 852. 853. 854. 855. 856. 857. 858. 859. 860. 861. 862. 863. 864. 865. 866. 867. 868. 869. 870. 871. 872. 873. 874. 875. 876. 877. 878. 879. 880. 881. 882. 883. 884. 885. 886. 887. 888. 889. 890. 891. 892. 893. 894. 895. 896. 897. 898. 899. 900. 901. 902. 903. 904. 905. 906. 907. 908. 909. 910. 911. 912. 913. 914. 915. 916. 917. 918. 919. 920. 921. 922. 923. 924. 925. 926. 927. 928. 929. 930. 931. 932. 933. 934. 935. 936. 937. 938. 939. 940. 941. 942. 943. 944. 945. 946. 947. 948. 949. 950. 951. 952. 953. 954. 955. 956. 957. 958. 959. 960. 961. 962. 963. 964. 965. 966. 967. 968. 969. 970. 971. 972. 973. 974. 975. 976. 977. 978. 979. 980. 981. 982. 983. 984. 985. 986. 987. 988. 989. 990. 991. 992. 993. 994. 995. 996. 997. 998. 999. 1000.

RUSYAYA KAPI

Mükâlatlık yok!

İmsenin topraklarımızı za karışmasına tahammül edemeyiz

Yazan: Hüseyin Cahid YALÇIN

Beşicimler Milli Sel İsmet İsmi

İnsanlar her zaman birbirleriyle mücadele etmişlerdir. Bu mücadeleler her zaman aynı şekilde değildir. Bazen savaşlar çıkarılır, bazen diplomatik mücadeleler yapılır. Ancak her zaman bir amaç vardır. Bu amaç, her zaman daha iyi bir hayat, daha iyi bir gelecek, daha iyi bir gelecek için mücadeledir. Bu mücadeleler, her zaman aynı şekilde değildir. Bazen savaşlar çıkarılır, bazen diplomatik mücadeleler yapılır. Ancak her zaman bir amaç vardır. Bu amaç, her zaman daha iyi bir hayat, daha iyi bir gelecek, daha iyi bir gelecek için mücadeledir.

Avrupa harbinin yitilmesinde İki taraf da "zafer bizim" iddiasında

İngilizler iki senede 1400 tayyare kaib etmelerine mukabil 4500 tayyare düğümlediler

İstanbul, 3 (s.a.) — Harbin iki yıl dolmuş muhasebe ile ilgili bir rapor geldi. Bu rapor, harbin iki tarafın da "zafer bizim" iddiasında olduğunu göstermektedir. İngilizler iki senede 1400 tayyare kaib etmelerine mukabil 4500 tayyare düğümlediler.

Alman Elçisi Von Papen Berline gitti

İstanbul, 3 (s.a.) — Almanya Elçisi M. Von Papen, Berlin'e gitti. Vestfalya'da yaşanan Almanya harbinin etkileri...

Bahrinuhtite bir mülakat

Roosevelt Japon başvekilii ile görüşecek mi?

İngiliz etkileri umumiyesi bu görüşmeye taraftar değil

London, 3 (s.a.) — Daily Telegraph gazetesine göre, Harbin iki tarafın da "zafer bizim" iddiasında olduğunu göstermektedir.

Münakalat vekilinin beyanati

Avrupa ile muvasala temini için bir Alman hey'eti geldi

Bilumum deniz nakliyatını devlet idare edecek, Şirketi hayriye de satın alınıyor

Churchill

Amerikanın Japon-yaya harp ilan etmesini istemisi

Tokyo ise, Amerika ile Japonya arasında sınırlı harbi bile kalmadığını ilan ediyor

Neşriyat, 3 (s.a.) — Neşriyat Daily Mirror gazetesinin haberine göre, Churchill konferansında, Amerika ile Japonya arasında sınırlı harbi bile kalmadığını ilan etti.

Bugünkü harpte çok mühim rolü olan ağır tanklarımızdır.

HARP VAZİYETİ

Harp göya iktisadi hayata bir düzen vermek için baş vurulmuştur. Hakikat budur ki bu badire beki bir nesil için bütün o parlak emelleri baltalamak istidindadır

YAZAN: Emekli General Kemal Koçer

Moshova bildiriyor

Mukabil hücumla Almanlar beş kilometre geri atıldı

London, 3 (s.a.) — Daily Telegraph gazetesine göre, Harbin iki tarafın da "zafer bizim" iddiasında olduğunu göstermektedir.

Fabrikalarımızın ihtiyacı hilden tedarik edilebilir

Sümerbank U. müdürünün beyanati

FIKRA

Bizde söyleyebiliriz

Yazan: Alca Gündüz

Harp döneminde kalkınmanın yolu nedir? Yokluk kıtımının önemi nedir? Harp döneminde kalkınmanın yolu nedir? Yokluk kıtımının önemi nedir?

Devlet Denizyolları idaresi

Millî Şefin Seyahatleri

Reisicumhur seyahatlerine devam etmek üzere dün İzmirden ayrıldılar

İzmir, 3 (s.a.) — Reisicumhur İsmet İnönü, İzmir'den ayrıldı. Seyahatleri devam etmektedir.

İranda yabancılar

Yazan: C. Sykes

Vasnos müslüman oldu — Sayın — Sunman de korunan kervan — Almanların hakları

İran petrolüne salkant — Nidermayer bu vaziyette ne ifade etmeyi düşündü? (Sokru)

İnsanlar her zaman birbirleriyle mücadele etmişlerdir. Bu mücadeleler her zaman aynı şekilde değildir. Bazen savaşlar çıkarılır, bazen diplomatik mücadeleler yapılır. Ancak her zaman bir amaç vardır. Bu amaç, her zaman daha iyi bir hayat, daha iyi bir gelecek, daha iyi bir gelecek için mücadeledir.

İnsanlar her zaman birbirleriyle mücadele etmişlerdir. Bu mücadeleler her zaman aynı şekilde değildir. Bazen savaşlar çıkarılır, bazen diplomatik mücadeleler yapılır. Ancak her zaman bir amaç vardır. Bu amaç, her zaman daha iyi bir hayat, daha iyi bir gelecek, daha iyi bir gelecek için mücadeledir.

İnsanlar her zaman birbirleriyle mücadele etmişlerdir. Bu mücadeleler her zaman aynı şekilde değildir. Bazen savaşlar çıkarılır, bazen diplomatik mücadeleler yapılır. Ancak her zaman bir amaç vardır. Bu amaç, her zaman daha iyi bir hayat, daha iyi bir gelecek, daha iyi bir gelecek için mücadeledir.

EK 19: 4 Eylül 1941 Yeni Sabah Gazetesi.

ETRAFINDA ...

Evet onun etrafında.. yani dört bir yanında
Hiç bir zaman bükülmiyen en aşınmaz kudretin;
Evet onun etrafında.. yani tamam canında
Kara bahtı aydınlanan şu alnı ak milletin!

Evet onun yolundayız, evet onun koluyuz
Bundan açık ne olur ki?.. ona güven doluyuz.

Biliriz ki onun gözü bizler için yaşarır
Biliriz ki onun azmi en güç işi başarır

Oldu yıkım günlerinin o bir zafer ozanı
Öyle yazdı İnönü'nü, öyle yazdı Lozan'ı

Biliriz ki o gönüldür her değer dergisi.
Biliriz ki o yüce baş bu ülkeye nimettir.
Biliriz ki ona hakkın en bulunmaz vergisi
İçindeki o solmiyan, buruşmiyan ismettir.

Bir kasırğa çocuğudur, boralarda doğdu o !
Nece sisler yırtıp attı ve karanlık boğdu o !

Uzanırdı bozkırlara ademin en ıssız,
Sessizliğin kovuğunda sade ölüm ulurdu;
Yatağından henüz kalkan mahmur sabah yıldızı
Onu daha çadırında çalışırken bulurdu.

Biliriz ki yüreğinde oldu onun bir düğüm
Nece yılğın baht ezgini, nece yoksul, kötürüm...

Anladık ki, inandık ki ona hizmet şereftir
Her kaygısı millet olan çünkü ancak o şeftir.

Daim onu düşündürdü, onda oldu bin büküm
Şunun ıslak çarıkları, bunun söküük kalçını;
Dudağında ömür sürdü en yumuşak tebessüm,
Canındaysa iradenin kayalardan yalçını !

Yaptı fakir ağılını, vurdu sitem kurdunu
Ne usandı bu savaştan, ne dinlendi, ne dindi;
Daha gençken, ana bilip şu atalar yurdunu
Onun için çırpındı hep, onun için didindi.

Biliriz ki yılmaz sabrı görülmüş şey değildi
Biliriz ki şeref ona gönül verdi, iğildi !

Elbet onun etrafında, yani her gün, yanyana
En aksamaz yoldaşile granitten Ata'nın
Elbet onun etrafında, yani bütün can cana
En lekesez varlığıle, şu muazzam vatanın !

Onu bekler çünkü yurdun savaşı ve barışı
Onu görür çünkü başta her ülkünün yarışı

Şunu diyor her gün ona yurdumuzun bütünü :
İnanımız sana bizim, inan bize İnönü !

Fazıl Ahmet AYKAÇ

GÜNÜN

Tabiatta
sanatta

İki gün evel
bulk'a kadar kus
raktan bahar le
renk çiçeklerle
Baraj, uzun m
seye yoldaşlık
tük zerdali aş
gibi yamaca r
adında bahar
yuyor, kokusu
yeni ve ümitli
gibidir.

Bu tabiat
Aynı akşam
Şefimizin hu
davetileri a
vuştum. Güz
larına hayra
leri ve alkış
genç sanatlı
tım buldum
Evelki g
Konservatu
ğildir. Mad
kabiliyetler
seferinde t
let artistle

Onlar, t
bizim mill
ğu, meder
davasında

Konser
çocuğund
saldı, o
miydi?

Yüzüm
Otelci
artistinin
sini duy
Halk
beynelm
cukların
rişli ist
kabartı
Bu d

T

Tür
lk il
at 15
sinde
Hızır
kında
verec
Tu
lebil

dü
bu
co

EK 20: İsmet İnönü'nün İktidarını Pekiştirmesi İçin Yazılmış ve Gazetelerde Yayınlanmış Şiirlerden Bir Örnek

YAZARIN ÖZGEÇMİŐİ

Doğum Tarihi ve Yeri: 10. 04. 1990 - İzmir

Eğitim: 2007 Yılında İzmir Őirinyer Lisesi'nden mezun oldu. Aynı yıl Pamukkale Üniversitesi Tarih Bölümü'nde lisans eğitimine başladı. Lisans eğitimini 2011 yılında tamamladıktan sonra aynı yılın güz dönemi Türkiye Cumhuriyeti Tarih Bilim Dalı'ndan yüksek lisans yapmaya başladı.

Çalışmaları: Buca İlçesinin Siyasi, Kültürel ve Sosyo-Ekonomik Tarihi (Basılmamış Lisans Bitirme Tezi).

Yabancı Dil: İngilizce